

meddobje

XIV

1-2

FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), EL CAMINO (1);
DOKAZ VITALNE SILE (3)

PROZA IN POEZIJA: VLADIMIR KOS (JAPONSKA), USODIN ZAPLETLJAJ (5); PETINDYAJSET KRIVULJ JAPONSKE ČETRTE ZAVITIH V PESEM (9); TEŽKO UMLJIVI KOS (35) * TED KRAMOLC (KANADA), ZASEDA (36) * PROSPERO (ARGENTINA), IZ ALBUMA (50)

DRAMATIKA: T. S. ELIOT, KOKTAJL (slovenil FRANCE PAPEŽ) (52)

ESEJI: MILAN KOPUŠAR (ZDRUŽENE DRŽAVE), KRISTUSOV PORTRET V LINEARNI OBLIKI (43)

OBLETNICE: ALOJZIJ KUKOVICA (ARGENTINA) CERKEV IN TOMAŽ AKVINSKI OD LEONA XIII. DO DANES (121)

MODROST: SV TOMAŽ AKVINSKI, SUMMA THEOLOGICA (odlomek, slovenil ALOJZIJ KUKOVICA) (125)

KRITIKE IN PRESOJE: RAJKO LOŽAR (ZDRUŽENE DRŽAVE), VOJESLAV MOLE, IZ KNJIGE SPOMINOV (132) – TINE DEBELJAK (ARGENTINA), DODATEK IN DOFOLNILO K R. LOŽARJA RECENZIJU KNJIGE SPOMINOV V. MOLETA (145) * ALOJZIJ KUKOVICA VEKOSLAV GRMIČ, MALI TEOLOŠKI SLOVAR (148)

POGLEDI: FRANC JEZA (TRST), ŽUPANI (152)

ZAPISI: TINE DEBELJAK, OB 50-LETNICI PRVE UPRIZORITVE ŽUPANČIČEVE VERONIKE DESENIŠKE (157)

UMETNIŠKI PRILOGI: Fotografski posnetki z uprizoritve T. S. Eliotove komedije Koktajl v izvedbi gledališkega odseka Slovenske kulturne akcije 1956 v Buenos Airesu – akad. slikar BOŽIDAR TED KRAMOLC (Kanada), Iz Skicirke Slovenija 1973

entresiglo

129907 a

MEDDOBJE

Splošnokulturna revija

Leto XIV

1974

Št. 1-2

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA. UREDNIK FRANCE PAPEŽ.
ZUNANJA OPREMA FRANCE PAPEŽ. DIAGRAMACIJE ARH. MARJAN EILETZ. —
NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, BUENOS AIRES,
ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarja avtor. Spisi s psevdonomom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta dvojni zvezek je 90. publikacija Slovenske kulturne akcije.

Tisk tiskarne Editorial Baraga SRL., Pedernera 3253, Buenos Aires

Editor responsable: dr. Valentin Debeljak

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 1209422

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de septiembre de 1974, en las
Talleres Gráficos Editorial Baraga SRL, Pedernera 3253, Buenos Aires, Argentina

CORREO ARGENTINO	
Suc. 6	
CONCESION 7806 R.P.I. 1209422	TARIFA REDUCIDA

92-1526/1482

EL CAMINO

FRANCE PAPEZ^v

Entonces se encaminaron todos esos hombres
con sus mujeres, niños,
sus animales y sus cosas
por una inmensa caverna,
penetraron en los bosques
y en los mares del mundo inferior,
descendieron en las selvas estigias
y los reinos inaccesibles.
Todos entraron en las tierras
del sol fuerte y rojizo -
zarparon como alguien que va en busca de una nueva tierra,
una forma de vida
o un amor,
y sólo por sus cantos y su fe,
por sus recuerdos y alegrías
superaron la dura prueba.
Cruzaron los ríos y los desiertos,
penetrando hasta las puertas de Tiahuanaco,
pues tenían - teníamos
un testimonio: la palabra,
el barro y la piedra,
los colores y los tapices,
máscaras y mantas.
Poseían una cierta coherencia
con el modo de ser del hombre
que no es incompatible con la historia,
ni con la percepción de los cambios
que ella implica.

Aquí estamos, por lo tanto, en un camino
después de veinte años -
veinte años tratando de aprender y emplear la palabra
y cada intento es un nuevo comienzo,
una excursión a lo inarticulado
con un equipo cada vez más gastado,
pero no hay competencia,
sino una lucha por recuperar
lo que se perdió y volvió a encontrarse

y probablemente no hay ganancia ni pérdida,
sólo hay el camino -
y el resto es algo que no nos concierne.

Este poema, inspirado en el mito de Orfeo, está dedicado a los miembros de la Acción Cultural Eslovena en su vigésimo aniversario.

Gornja pesem, navdihnjena po Orfejevem mitu, je posvečena rednim ustvarjalnim članom Slovenske kulturne akcije ob njeni dvajsetletnici.

DOKAZ VITALNE SILE

V množici literarnih in splošnokulturnih revij, ki so v času zadnjih dvajsetih let izhajale ali še izhajajo v domovinskem, zamejskem in zdromskem kulturnem krogu, izstopa Meddobje kot ena najbolj angažiranih, tveganih in drznih. Kljub svojemu mestu v perifernosti tega kroga teži nenehno in prizadeto v središče slovenske kulturne dejavnosti. Prav to, skrajna obrobnost in teženje v središčnost, daje reviji posebno obeležje in neko dramatično edinstvenost.

V tem zapisu želim pregledati položaj revije po dvajsetih letih njenega obstoja in presoditi stanje njenih ustvarjalnih sil ter življenjskih možnosti. Meddobje ima načrtano svojo pot v času našega zdomstva – kakšen je ta čas v svoji sedanosti in kako se kaže za revijo v prihodnje? Kot je eksistenca vsake revije povezana, lahko rečemo, z razvojem in spremembami, ki nastajajo v usodi njenih ljudi, tako tudi eksistenca Meddobja kaže v mnogih pogledih na našo zdromsko eksistenco in kulturno življenje posameznika v svetu.

Začetna leta revije označuje razpoloženski zanos in mladostna odprtost v širino. Mnogi prispevki so izraz hotenja po pristni kulturni dejavnosti, zadrževani deset let in več. Vendar pa je v dvajsetih letih izhajanja revije mogoče ločiti troje obdobj: prvo do konca III. letnika, drugo do konca X. letnika in tretje od XI. letnika do danes. Značilen za prvo obdobje je širok vpogled v slovensko in svetovno kulturno življenje; poročila o knjigah in razstavah, kritike, ocene in pregledi dajejo vtis pestrosti. Bolj sistematski in globlji izraz te vrste publicistike je Anketa 1954, objavljena v II. letniku.

Drugo obdobje je značilno po sodelovanju mnogih ustvarjalnih moči; revija je v letih 1959-1969 štela nad štirideset literatov, esejistov, kritikov in drugih ustvarjalcev. Postala je podoba slovenske ustvarjalnosti v svetu, istočasno pa tudi močan izraz zdromske navzočnosti v slovenskem kulturnem krogu.

V tretjem obdobju se vidi stremljenje po utrditvi temeljnega kulturnega težišča navzven in navznoter. V tem obdobju ima revija nad trideset sodelavcev, med njimi nekatere nove, mlade sile iz zdromskega in zamejskega sveta.

Po teh ugotovitvah bi bilo mogoče postaviti naslednje trditve o bistvu revije ter o njenem današnjem stanju:

Meddobje hoče biti izraz slovenskega ustvarjalca, postavljenega v prelomnico časa – izraz vseh, ki z besedo in mislijo ustvarjajo estetsko in humano podobo časa v smislu principov izdajateljice Slovenske kulturne akcije.

Meddobje je doseglo in do danes obdržalo umetnostno kulturni izraz, katerega si je zastavilo in kakršen je reviji primeren.

O Meddobju danes ne moremo reči, da je v polnosti svojih moči, lahko pa rečemo, da je v polni zavesti svojega poslanstva. Kljub letom in dogodkom ni v bistvu življenjsko okrnjeno, ampak se s svojim ustvarjalnim naporom dviga v vrh zrele dobe.

Življenje Meddobja je znamenje življenja posameznih ustvarjalno dejavnih osebnosti, predvsem pa znamenje duhovne moči vse zdomske skupnosti.

V prepričanju o nujnosti leposlovne in splošnokulturne revije v zdomski perifernosti slovenskega kulturnega kroga ter iz navedenih dejstev in trditev pa je mogoče postaviti tele zaključke:

Revijo moramo obdržati pri življenju, kajti s tem se obdrži pri življenju slovensko čuteči in ustvarjajoči duh zdomskega umetnika, znanstvenika in publicista. Revija pomeni povezanost s slovenstvom in obenem našo odprtost v svet. Meddobje je dokaz naše vitalne sile.

Revijo moramo ohraniti na takšni višini, da bo v čast našemu izrazu slovenstva in svetovljanstva; slovenska beseda v reviji naj se goji zaradi njene lepote in kot posoda žlahtne misli.

Spoznati moramo stvarne možnosti ohranjevanja revije in se jih zavedati kot dolžnost, ki jo terja od nas zdomstvo in slovenstvo.

FRANCE PAPEŽ, urednik

USODIN ZAPLETLJAJ

VLADIMIR KOS

Ni bilo več dvoma: Susumu, edinec gospoda in gospe Támura, mojih zvestih japonskih prijateljev, je zbolel tako resno, da je zavarovalni zdravnik pozno zvečer 14. avgusta dejal, da tisto noč Susumu ne sme zatisniti očesa; da bo okrog enajste najbolj kritično. Vedel sem, da ima Susumu rad – kljub blesteči japonski tehniki in nepretrganemu utripu denarnega srca – tihe zgodbe Divjega zahoda. Vedel sem, da mu moram od enajstih naprej (ko sem prevzel bedenje na rogoznici) pripovedovati izvirno zgodbo. In kaj je bolj izvirnega kot resnični ljudje? Vse osebe te zgodbe poznam, čeprav bi one ne spoznale sebe: zgodba mora ostati zgodba, posebno kadar je kratka in nekateri ljudje še živijo.

★

Naše ljudi so v rudarskih predelih ameriškega zahoda v začetku imenovali krájnarje ali krájnerje. To sem razložil za uvod pripovedovanja. Da pridobim na času, sem uporabljal dolge stavčne zveze, ki so v japonščini kaj prikladne, kadar se človek hoče izogniti enostavnemu in kratkemu občevanju. Posebno počasi sem izgovarjal naša, iz soglasnikov sestavljena imena, ki so kot takšna enostavno neizgovorljiva v japonščini, ki razen tega ne more tvoriti našega *l*. Včasih sem bolnika vprašal: „Ali veš, kaj pomeni Slovenija? Ali veš, kaj je poštni voz ameriškega devetnajstega stoletja?“ Vse je dobro poznal, dasi mu je manjkalo še pol leta do vstopa na univerzo; le pri imenu koloradske gore Pikes Peak sem mu moral razložiti, da so v njej našli prvo zlato leta 1859.

★

Zdaj se le veter zaletava v te razpadajoče koloradske bajte, ne tako strašno daleč od zlatega Pikes Peak, po jastrebovskih elipsah nad kánjoni sodeč. A tisti zgodnje jesenski sobotni večer je bilo toliko ljudi in toliko luči in toliko hrupa v najbolj krčmarskem delu soteske, da se je vračajočemu Smrkovlju zdelo, da ne bo nikdar več noči. Čim bolj se je vzpenjal, tem hladneje bi pravzaprav moralo biti, a nocoj mu je bilo toplo na srcu. Ne zaradi piva, ne; zaradi zamazanega pisma, ki mu ga je izročil

brkasti poštni voznik Feeney iz St. Louisa. Celo leto je bilo romalo iz daljne Dolenjske; osem njegovih otrok da lepo moli in še lepše raste; da si je njegova Neža opomogla od prehladne vročine; in da bodo dolžniki čakali le še dve leti nad 500 goldinarji, to se pravi, točno do 24. decembra; in da Neža upa, da jo ima še zmeraj rad. Smrkolj se je ustavil na stezi iz doline; ta zadnji stavek je odtehtal garanje štirih let sekaškega življenja v tujini. Sekači so imeli svoje lope ob previsni steni; zdaj se mu je zdelo, da niso bile tako daleč od neba, zmeraj sicer obdanega od skal in sekir in rudarskih zamahov. Zlato iščejo. On pa si je bil izbral tršo, a varnejšo pot. Danes popoldne se je bil odločil. Da se vrne. „Tony,“ mu je rekel škotski knjigovodja, „če se boš dolgočasil onstran luže, pridi nazaj; za tvojo pridnost je pri nas zmeraj prostora.“ „In denarja,“ je dodal in mu izročil mošnjiček.

Megla se je začela dvigati do smrek in Smrkolja je njen hlad naenkrat presunil. Stopil je hitreje. Feeney je bil pri kovččnici v dolini še enkrat vsem zabičal, da bo pognal konje ob sedmih zjutraj in niti eno sekundo ne pozneje, ker noče obtičati v kakšnem zgodnjem snegu v tej prekleti deželi prelazov. Med vejami ostro vonjavih smrek se je končno razodela noč okoli prozorne mesečine, nakar so mesečino pogoltnili oblaki in najbolj kvišku štrleči vrhovi.

A Smrkolj je svojo bližnjico dobro poznal, dasi so smreke razdrle stik z daljnim hrumenjem v dolini in z valujočo črto grebenov. Brez težave je našel v črno zavito lopino ključavnico, odpahnil lahno škripajoča vrata, vstopil in – obstal. Nekdo je bil vstopil za njim. Vsa Smrkoljeva moč se je skrčila na mošnjiček na želodcu pod srajco, ki je strahotno pridobil na teži. Hotel je s krikom razbiti obup na hrbtu, kjer se ga je dotaknila cev revolverja, a edini glas, ki ga je dosegel, je bil neznančev šepet: „Tvoja lopa je zadnja v vrsti – na desno gre steza v globel – stopaj pred menoj!“

Smrkolj je tistih petsto metrov navzdol v globel hotel raztegniti v stoletje, da bi mu ne bilo treba odpreti oči pred resničnostjo. Nekje spodaj je šumel potok in neznančeve stopinje za njegovimi se skoraj niso poznale. V senci zadnjega drevesa mu je velel obstati; steza se je tu razširila v neke vrste peščeno ploščad, zdaj pa zdaj skoraj plaho osvetljeno od neba nad sotesko.

„Za skalo je mrtvec. Ob njem boš našel lopato – hitro izkoplji grob, če ti je življenje drago.“ Smrkolj je pri zadnjih besedah pretrgal misel na beg v zevajočo globel. Prod je bil mehak; lopata težka, mišice, navajene zamahov, voljne kljub strahu v sičnem preddvoru. Dokler je jemal zemlji zemljo, je čutil, da bo lahko živel. Znoj mu je prilepil srajco na kožo, a vedel je, da je postalo ledeno hladno. Včasih je lopata udarila na kamen; zdelo se mu je, da je zvok takoj umrl, ker mu zmeraj močnejši veter ni dal nobene možnosti več. Ni si upal obrisati z rokavom oči. Veter je vrgel med skale pesem sove in krik lisjaka.

Naenkrat je vedel, da je kopal dovolj globoko. Ne da bi se ozrl proti neznancu v senci, je šel po mrliča, ga dvignil s krepkimi rokami in nesel na rob groba. In tu je obstal in se zazrl v senco, ki je skrivala neznanca. Z eno samo kroglo se ga lahko iznebi in nihče ne bo nikdar razumel dveh mrličev v eni jami. Mrličji ne morejo govoriti. In Smrkolj si je zaželel bliskovite smrti, čeprav je z delcem svojih možganov upal, da ga krogla ne bo ubila, da ga bo mrtvec ščitil, da bo krogli spodrsnilo proč od srca... A v senci se ni nič ganilo.

Hotel je zvrniti mrliča v jamo in ko ga je rahlo obrnil z obrazom k sebi, se je zdrznil. Frank Meyer! Sosekač, tovariš štirih let, ki mu je edinemu bil zaupal dan odhoda domov. Skoraj nežno ga je spustil v jamo, hitro in stisnjenih zob je grob zasul in ga skoraj izravnal. In potem se je zravnal, se prekrižal od čela do želodca, sklenil prste okoli lopate in zmolil očenaš. Zalučal je lopato daleč od sebe in se začudil svoji moči. Iz globine ni bilo odmeva.

Ko se je vrnil k senci, neznanca ni bilo nikjer. In vendar je imel občutek, da tokrat stopa za njim nazaj v svojo lopo in da bo v njej našel odgovor. Veter se je zdaj dotikal vseh stvari, mesečina se je umaknila v zadnji prosti kotiček neba nad sotesko, a zore še ni bilo, čeprav se mu je zdelo, da je preživel obdobja.

Ko je v lopi privil svetilko, ga je zagledal. Sedel je na njegovem ležišču, star sombrero mu je senčil obraz, a desnico, zavito v krvav robček, je stiskal h kavbojski obleki. Smrkolj je brez besede stopil k ognjišču, ukresal ogenj in pristavil lonec z vodo. Iz torbe na steni je vzel črno steklenico. Spomnil se je na pogačo, ki jo je bil kupil oni dan v dolini za obletnico poroke, vzel jo je iz miznice in jo položil na stol pred neznanca.

„Saj bi sam pokopal mrliča, gospod,“ ga naenkrat ustavi, sklonjenega nad loncem, neznančeva, skoraj tiha beseda. „V kotu krčme sem bil preslišal tri ljudi. Eden, ki so ga imenovali Frankie, je bil določen, da prestreže nekega Krajnerja, ki da ima lepo vsoto na sebi, da jutri izgine domov. Voda vre!“ In med izpiranjem rane: „Priatelj Feeny mi je zaupal imena potnikov. Proti večeru sem se neopaženo podal k tej lopi, da ugotovim, kdo bo prvi v njej čakal na vaš prihod, Frankie ali jaz. Frankie je bil tu prvi.“ Smrkolj je iz miznice potegnil svojo najboljšo srajco in jo raztrgal na pramene za obveze. Neznanec si je zadovoljno ogledal zavezano desnico in rekel: „Hvala!“ Smrkolj pa je odkimal, stegnil desnico nad neznančevo levico in rekel: „Hvala vam, gospod – – –“ Neznanec mu je pogledal v oči: „Dan Collins mi pravijo. Moja mati je prišla iz Kranjske.“

Smrkolj se je vozil celo nedeljo v Feeneyjevi poštni kočiji, ki so jo za Feeneyejevim hrbtom imenovali predpotopno barko; zmeraj je baje vanjo deževalo. Smrkolj ni čutil preveč ne trde ceste ne sunkov ob os in štiri kolesa. Na svojega najstarejšega je mislil; kako ga bo poslal v Ameriko v šolo življenja. In kakor da bi se bal, da izgubi zaklad, je stiskal v pesti košček odtrganega orumenelega časopisa, kamor je Dan Collins napisal naslov indijanskega ovčarja: „za vsak slučaj,“ kot je rekel, „če se kdaj izgubite v velikanskem svetu.“

★

Ura na steni nad Susumovo posteljo je kazala sedem čez polnoč. Smrkolj in Susumu in jaz smo srečno prestali usodin zapletljaj. Čeprav sem konec zgodbe pustil odprt za padce in rast Smrkoljevega najstarejšega sina – nekateri ne moremo rasti brez padcev, – mi ni bilo treba nadaljevati. Susumu se ni čutil več zaspanega. Mati mu je prinesla tiste japonske juhe, kjer se vidi prav do dna škodelice.

V gorah pod Fudži, avgusta 1974

PETINDVAJSET KRIVULJ JAPONSKE ČETRTI

zavith v pesem

in po naši abecedi razporejenih,
tako da se lahko bralec med njimi giblje, tu in tam postoji,
se smehlja, čudi ali pa vzdihne,
kakor ga pač stvari in ljudje spominjajo
zdaj že dvajsetletnih krivulj **S K A**.

VLADIMIR KOS

ki je pesmim tudi dodal, za boljšo rabo,
p r i p o m b e .

posvetilo

*ELIZABETI ROŽNI VONJ v mestu ŠIZUOKA,
ki bo pesmi sprejela, ponižno vesela,*

in
S K A,
ki jih bo razumela.

*in skoraj vsaka pesem je potihoma posvečena po svoji tematiki
temu ali onemu odseku S K A, po katerem so postali v teh
dvajsetih letih bogatejši naši čuti, naš um, naše srce, naša
molitev in naše oblikovanje bodočnosti.*

Pisanje pesmi na raznobarvnem papirju * je tipično starojaponskega izvora (kar sem odkril šele po izdaji svoje večbarvne zbirke TOKIO, DOBER VEČER), čeprav s početki v kitajski takoimenovani T'Ang kulturi. Razvojni višek na Japonskem dosežejo v dobi imenovani Fudživára, posebno v 11. stoletju. Barvane papirje z napisano pesmijo imenujemo ŠIKIŠI ali pa tudi TANZAKU.

Kar bralec v teh pesmih ne najde razloženega, naj gre blagohotno iskat v ono drugo mojo zbirko, izšlo pri Slovenski kulturni akciji pod naslovom LJUBEZEN IN SMRT.

Japonske besede so pisane po slovensko; poudarek na besedi pomeni pravzaprav, da je zlog izgovorjen z lahno dvignjenim glasom, a bralec se ne bo preveč motil, ako ga izgovarja z ne premočnim slovenskim poudarkom.

* PESNIK je rokopis zbirke, v osnovi namenjen v odrsko izvajanje NATAŠI SMERSUJEVI in NIKOLAJU JELOČNIKU, napisal na večbarvnem svilenem japonskem papirju.

KAZALO

ANTENE
 BOLNICA
 CESTA
 ČUKA RJÓRI
 DEŽ
 ELEKTROVODI
 FUDŽI IZ DALJAVE
 GROB
 HIŠICE
 IDEOGRAM
 JEGULJA IN JEGULJAR

KRISTJANI

LUTKE

MESEC V PREDMESTJU

NEDELJA ZVEČER

OVIJALKE

POMLAD NA OBZORJU

RAKOVICA

SONCE

ŠOLA

TEMNOMEGLENI TOKIO

UPEPELITVE

VETER

ZVEZDA

ŽGANJETOČI

A

Za antene na naših strehah na koncu leta;
za vse antene centrale SKA.

Zadnjim listom naše četrti nenadoma
ugasne nasmešek.
Nezavestno zdrknejo v belo naročje zraka.
Veter odvijje pokrove na krstah:
zima.
S tvornic zvoní.
Tudi sonce naše četrti nenadoma
ne hodi več
k reki.

Mraz sloni na mostu.
V umazani uniformi, kakor razbojnikí nekđaj v prelazih,
vrabčki plaho leté.

Tudi jaz in strešne antene strmimo negibno
v daljavo, sklonjeno nad rojstvom Besede.
Razsežnosti so križane.
Romarji dvigajo
k novim templjem
stari obrok.

Toda jaz – in ti – in antene strmimo negibno
v daljavo, najđeno ob rojstvu Besede,
vedoč za mamo.

Ska. Ska. Ska.
Krokarjev krič proti mrazu.
Veter žvižga v meglo.

Tokijska četrt, v kateri živim, zavzema severovzhodno periferijo in se imenuje Adáči. Posebno znan v tej četrti je približno štiristo let stari, pred nekaj leti prenovljeni budistično-šintoistični tempelj Dájšimáe.

Na koncu leta romajo Japonci k templjem, da se pripravijo za novo leto, posebno če jih je stiska naučila človeškega pomanjkanja.

B

Za bolnico v sivem cementu.
Za bolnico naše tujine.

V četrti stanuje. A včasih pogrne
čez okenca plahte,
in tiho odide v neznan kolodvor.
O, včasih se vrne s pokritim nasmeškom.
A zmeraj
od igle srca
krvavi.

Jaz vem, ker sem tujec.

Vso zimo zažigam spominjanja svečko.
Marija je šivala Sinu
za križ.
In kolikokrat se je v prste zabodla,
in kolikokrat
je čutila vbodljaj.
Zdaj vem.

Ker sem tujec.

Japonci zažigajo tanke, opojno dišeče svečke, posebno v navzočnosti
neznane sveta mrtvih.

V četrti je dosti velikih in majhnih bolnišnic.

C

Za cesto na sever v Nikko, v grobnico
diktatorjev iz rodbine Tokugava
za cesto za vse misijonarje besede.

Nosači ukrivljenih nog
so že davno odšli,
so že davno odšli,
zibaje nosilnico h gradu
z vzpodbudnimi kljci.

Kaplje krvi
in hropečih merjascev,
hropečih merjascev,
je veter zapravlil
v pesku.

Cipresnih gozdičkov lasje –
pod zaponkami gejš,
pod zaponkami gejš,
ujetih k ujetim metuljem –
lasje so razsuti.

Čolnov srce
na usahljih lagunah
je nehalo biti
z vesli.

Le cesta še zmeraj živi,
z brazgotinami ur,
živetih v vseh naših četrtih,
in v stran prisluškuje,
in v stran prisluškuje.

Kot da nosilci novice
o Ljubem,
o ljubih,
ne smejo nikdar
umreti.

Pred stoletji je bila ta tokijska četrt še pokrita z gozdovi in lagunami in tu in tam so stala gostilnišča, kjer so si premožnejši popotniki lahko privoščili umetniško nastrojeno družbo gejš.

Na polotoku Izu – dve uri z brzcem iz Tokia proti jugu – še danes lovijo merjasce.

Č

Za čúka rjóri, to je, kitajske rezance,
priljubljene posebno v hladnih večerih;
za človeka.

V naših kemičnih nočnih nebesih
zvezde ne morejo dihati.
Z dimnikov javnih kopalnic visijo
med vejami žic.

Pridite k nam! jim kličemo s praga.
Leščerbe, tleč od rdečih svil, gledajo vanje
starinsko kitajsko.
Po hladu diši.

Toda zvezde se plaho smehljaje stiskajo.
Večkrat zbeže drugam.
Večkrat potem se vse zdi nam neslano.
Brez vrednih spoznanj.

Ne le po Japonski, najbrž tudi po celi Aziji cenijo okusno kitajsko kuhinjo. Kitajsko kuhano jed proglašajo rdeči lampijoni.

Problem industrijsko pokvarjenega zraka in — kot posledice — umiranja zelenine je posebno občuten v tej zadnji izmed milijonskih četrti Tokia, ki leži niže od reke Ara, ki je ena izmed njenih naravnih mejá in je bila še nedavno ceneno zemljišče za gradnjo tovarn in preprostih stanovanjskih hišic.

Menda ima vsaka naselbina na Japonskem javno kopalnico, v moderni dobi s steno med moškimi in ženskami. Na zunanji jih je lahko spoznati po dolgem, vitkem dimniku, iz katerega se skoraj vsako popoldne vali dim. V začetku bivanja na Japonskem sem jih zamenjal za tovarne...

D

Za dež, dež, dež
od maja do junija in julija;
za dež najplodnejših spominov.

V šestem mesecu štetja sonc zgodi se.

Prst leži
pod vrh šepetom
v topli hiši,
kje je dež.

Riž s skodelicami žil nabreklih

v steklo
srka srebrnino,
da ne mine,
kar je res.

Bambusi strmé za nas navzgor

k lesenim srcem,
trepetaje.
Veter gloda vrv
zaves.

V zadnjem mescu breje zgodovine.

Od maja do julija, s presledki, je na Japonskem deževna doba, ki vpliva na celotno poljedelstvo otokov in, dosledno, na politiko in kulturo.

ε

Za jeklaste elektrovođe skoz našo četrť;
za Eldorado, ki ga ne morejo najti.

V gosjem redu, v tankovskih presledkih
stoječ korakajo.

Vse naše hišice in njivice in mostiče prestopajo,
vodeč drug drugega za prste belih žic
v obzorje, viseče burji s klešč.

Z otroki vprašamo blisk za bliskom: „Bitja z zvezd?“

Naenkrat burja krohota se,
ptič udari v okno, riž se opoteka, bori jokajo.
Stojimo,
s stenami šklepetaje.

V gosjem redu, v tankovskih presledkih
korakajo, korakajo, korakajo,
s slušalkami čez škatlasti obraz.
In ptič in riž in bor in svečka stiskajo se
k našim redkim besedam.

Trenutno je ena izmed najbolj priljubljenih otroških (in včasih
odraslih) zabav gledanje televizijskih iger o bitjih iz veselja.

Japonščina otrok največkrat ne pozna glagolov, ki se pa preprosto
razumejo v konkretni situaciji vprašalca in vpražanja.

Japonska je uvedla elektriko že v 19. stoletju.

F

Za Fudži, ki se v zimskem jutru vidi s postaje
Umédžima, po naše (nekdanjega) otoka Sliv;
za triglavsko Fudži, ki čaka tudi
na vrnitev junakov, o katerih se Doma ne sme
govoriti.

Otoku Sliv obložili takrat so veke
s peskom.

Nekdo je klel.

Pod žolt nasip položili so ga,
pod proge,
v senco kaznilnice.

Ko ni oblakov straž,
ne meglastih, tovornih vlakov,
le streh morjé,

na bregu dalj stoji čakaje
Fudži s svetlim cvetom,
otrplim v sneg.

Fudži, najvišja japonska gora, ima iz bližine vidne tri zaokrožene vrhunce. Dobrišen del tega prisekanega stožca je pokrit s snegom skoraj do poletja.

Od nekdanj je v naši četrti tudi kaznilnica, mimo katere teče železnica na sever. Danes kaznilnica ni več namenjena na smrt obsojenim.

Japonske slive so bele in rdeče barve. Ko cveto v februarju, Japonci čutijo, da je pomlad blizu. Le snežno beli Fudži v daljavi jih spominja na dejstvo zime.

G

Za grob, v vrsti neznanih, ob tempeljskem zidu
v Dájšimáe, na koncu četrti.

Za grob nepravilno ubitih, vržen v dušo
Slovenije.

Pod noč
sem zgrabil kimóno bel,
ko je mesec z leščerbo strmel
na grob
brezimen
ob zidu.

A zbežal je,
pustil kimóno
v kamelijinih starih rokah
in dnu
in strahu
tolmuna.

Ob tempeljskih zidovih se včasih vrste grobovi dejansko ali pa namerno brezimnih. Na zahodnojaponskem otoku Kjúšu sem celo našel grob pod templjem, postavljenim na visokih stebrih, grob s križcem zaznamovan, o katerem pravijo, da je grob fevdalnega gospoda mučenca. Včasih so grobovi neimenovani, ker se mrtvega drži družbeni modež.

7

Za 31-zložni tánka, v japonskem slogu,
o sivem kolektivu hišic v zadnji tokijski naravi;
za hemogram srca.

Golobi so šli.

Ciprese pri zadnjih potokih
držijo pred kletkami sonc v cementni ravnini
tulj pahljač.

Dasi je japonski háiku sedemnajstih zlogov najbolj znana oblika japonskega pesnikovanja, ni na Japonskem najbolj razširjena. Najbolj razširjena, vsaj dandanes, je pesem enaintridesetih zlogov, ki jo imenujemo tánka ali pa včasih enostavno váka, po naše „(tipično) japonska pesem“.

Da ji dam življenje v slovenski obliki, sem 31 zlogov razporedil po smislu pesmi, ne po japonski obliki, ki (vsaj tradicionalno formalno) zahteva zapovrstje dveh 5 zložnih in treh 7 zložnih kitic.

Japonci rabiyo dve vrsti pahljač: pri obeh je tulj za ročaj, a le pri pregibljivi vrsti se da pahljača razprostrati in spet zložiti; pri nepregibljivi vrsti je pahljača podobna velikemu bananinemu listu z ročajem.

Za ideograme, ki so del japonske pisave
in japonskega mišljenja;
za ideograme resnične bodočnosti.

V začetku
ni Marx ustvaril neba in zemljé.
Plešimo
obónsko avgustovo noč!

Z Začetka do Zdaj na Veke
smo v srcu Boga.
Plešimo
razgreto avgustovo noč!

Na strehe nam mesec piše
nov ideogram,
in čopič namaka v kristalno temo,
a boben ne more brati,

le bobna pijan:
dva znaka v smejanje,
oh, enega
v bol.

Ker boben ne more brati, le bobna.
Ha, ha!
Plešimo
petnajsto avgustovo noč!

Ponekod okoli petnajstega julija in ponekod okoli petnajstega avgusta (in še prej in tudi pozneje) na javnih prostorih zvečer (po delu) plešejo stare ljudske plese, ki jih imenujejo „obónske“. Obón je budistično praznovanje povratka duš umrlih za tri dni med svoje in prijatelje.

Od začetka krščanstva na Japonskem je 15. avgust, Vnebovzetje Marijino, v posebni časti. Ta dan se je bil izkrcal sv. frančišek Ksaverij na Japonskem; ta dan se je začelo premirje leta 1945.

7

Za jeguljo, od nekdanj najdražjo japonsko
poletno jed.
Za jeguljarje med nami.

Z obiskom zlatega žarka
z veseljstva
tako je:
da stene navajeno zehajo

po gostilni,
oči jeguljarja nihajo
z vrat na dobiček.

Rezilo noža na pladnju, in hip
se spogledata.
Žarek dotakne se lilije
iz papirja,
in gre
v akvarij k jegulji,
ki tiho zavriska.

Z obiskom zlatega žarka
z vesoljstva
tako je.
Kot noža rezilo dotakne se,
in ugasne.
O, včasih stegnemo v luč roké,
v prst se smehljaje.

Ko bi bil naš Gospod Jezus hodil po vročih tokijskih poteh ob
leno tekoči Sumida in bi Ga tukaj skušal hudič, bi mu Gospod
najbrž odgovoril: „Človek ne živi samo od jegulje in jeguljinoga
dobička, marveč od vsake besede iz božjih ust.“

H

Za raztresene kristjane te, skoraj najbolj
naseljene četrti.

Za kristjane, raztresene
med zidovi naše stare nesloge.

Včasih
smo mnogi.
Včasih
komaj za amen.
Včasih

le kaplje
v češnje razsute
krvi
za vse
celebrirajo.

Včasih
smo mnogi,
toda komaj za
amen
mladih.

Prav ko so japonske žešnje najbolj žudovito cvetele, je 17. aprila 1616 umrl sredi med njimi diktator Iejásu Tokugáva, ki je ukazal preganjanje kristjanov po vsej Japonski, a ki se je v polnem obsegu razvnelo šele po njegovi smrti.

Prvo kapelico so menda pozidali v Tokiu, nekdanjem ribiškem pristanišču, ki se je imenovalo Edo, leta 1599.

L

Za lutke, ki jih tudi odrasli hranijo
in občudujejo;
za lastovke, ki smejo nazaj čez mejo,
ne da bi se hlinile.

že
lutke smehljajo se z zlatordečih blazinic
na drobne deklice,
da spravijo v sklad svoje laske, opanke, kimóno.
Veter preskuša piščali za svatbo mahu.

že
režejo znamenje Karpovo vsakemu dečku,
da plapola z debelo svečo čez dom.
In za šleme vojščakov perunike jim ponujajo liste.
Le kdo jih bo zbral?

že

sonce z žarečo taktirko na skrinjice trka
za ples spreminjanja.
za koga le lutke v poročnem ornatu stojijo?
Lastovke s kačke tovarne ne bo več nazaj.

V začetku pomladnega razpoloženje je 3. marca praznik lutk za deklice, za katere po domovih razstavljajo lutke, ki predstavljajo nekdanji japonski dvor. Sredi pomladi, 5. maja, pa je praznik dečkov; vsaj na deželni vsaka hiša z dečki postavi lesene drogove s papirnatimi Karpi, natančno po številu dečkov, da s svojo prižujočnostjo nekako izprosijo od onstranstva Karpovo energijo za dečke. Tu in tam iz perunikinih listov napravijo srednjeveške šleme, v katere položijo riževe cmoke, ponavadi za obisk družine z dečki. Skoraj v vsaki japonski hiši je videti velike steklene skrinjice za lutke „za odrasle“.

M

Za mesec, ki je še zmeraj velik in lep
v samotnih nočeh predmestja;
za mesec, ki je ljubil domovino svobodnih.

Spominjate se – čisto prve ljubezni?

trstik za predmestjem,
drhtečih z vodó,
zverženih streh partiture,
viseče s stojala
prijane noči...

Z neba se je mesec odtrgal in hodi,

in lilija z rano,
pokrito z rokó
sloni pri tovarniških vratih,
in bluza, odprta pod vratom,
dehti...

Spominjate se? Naših mater ljubezni.

Zveržene strehe predmestnih hišic pomenijo tudi, da so hišice v posesti ali pa najete od ubogih, ki jih skušajo z raznimi deskami in pločevino napraviti varne pred tajfunom.

n

Za nedeljo zvečer okoli zadnje postaje četrti;
za nepokoj tujine.

Na koncu dneva iztegne mesto
šapice električne krvi
in slišno sreba z zadnjih mlak
odsev.

Kosti nedelje oglodane
pod vroči pesek skrije, pesek njiv,
nakrat zadrema v klobček
hrepenenj.

Vijoličaste spominčice
v nebesa rastejo.
Le veter ve, zakaj smehljajo se
skoz mrak nedelj

na tujem.
Veter ve.
Boš prisluhnil
tu?

Iz naše četrti se na oni strani reke Ara vidijo nebotične stavbe središčnega Tokia, tukaj pa so večinoma eno in dvonadstropne hišice, pri katerih se skoraj zmeraj mudi veter iz severa.

Terminal električne železnice in številni avtobusi skrbijo za v mesto na delo hiteče. Le nedeljo so polni družin in otrok, ker je nedelja v povojni Japonski postala neke vrste praznik počitka za velik del prebivalstva, čeprav nič ne vedo o krščanskem izvoru nedelje, vsakotedskega spomina Jezusovega vstajenja.

Za ovijalke po razgretim zidovih zarečne četrti;
za orkester vseh naših stremljenj.

Čez zid ovijalke z nedolžnimi cveti hitijo
k odprtemu oknu ljudi,
še preden se sonce na ribniku vname.
še preden.

Žerjavovi prsti na traktorju spijo.
Tajfuni zdaj hodijo v šolo k vodam.
Roke ovijalk pa se dvigajo k oknu
nad zidom.

Prav blizu je cesta z nervoznim obrazom.
Brezbriznost drži se kanalovih ust.
Oči ovijalk se debelim oblakom
smehljajo.

In kadar postanejo strehe bolj trudne,
skladišča bolj črna, bolj daljno nebo –
cvetovi drhte zaigrajo
na belo obljubo.

In zmeraj so bliže visokemu oknu,
kjer veter živi, in skrivnostno zlató.
In – starkine škarje ves julij prežijo
za robom.

Dasi prodro tajfuni s Pacifika na otoke tudi junija in julija, so v tem času bolj redki.

Zaradi silne poletne vročine, ki jo je čutiti že na koncu maja, ostanejo pri življenju le močne rastline, vsaj tu na vzhodnojaponski ravnini, nekdanji morski naplavini.

D

Za pomlad, ki kliče pogansko četrt
k božansko skrivnostnim goram obzorja;
za pomlad vseh nas popotnikov svobode.

Ko modrikaste, belkaste in rdečkaste kepe
v svečnikih ádžisá-i
vzplamte,
vem.
A ne grem.

Vrabčki pridejo pet
in dež si oddahne pod žlebom.
V grajskih oknih nebá so megle.
Vem.
A ne grem.

Na stopnicah daljnih gora so svetišča
obstala
s krošnjo upov na molku.
Moj Bog,
pojdi z menoj!

Ker gore so strašno visoke,
morje pregloboko,
jaz pa moram prebresti
ves svet
s pesmijo cest.

Cvetlični grm ádžisá-i, z mednarodnim imenom hydrangea, cveti s svojimi raznobarnimi cvetovi v obliki kep pravzaprav na pragu poletja, ki se zdi nadaljevanje zeleneče pomladi, vsaj kolikor še ni tiste težke, vlažne vročine.

Tokijska ravnina je na zahodu obrobljena z modrimi gorami, katerih templji so priljubljene izletne točke za med zidove stisnjene Tokijčane.

R

Za rakovico, ki živi v potoku, skritem med
zadnjimi njivami četrti;
za rapsodijo kljub vsemu.

Svet meglà

je bil naprosil tempeljske ciprese
za stražo,

dotlej da si odpočijejo
od romanja
skoz severne province.

Sonce komaj najde cesto.
Obstoji. Namigne drogovom
in gre pred srebrno rikšo brez nevestice.

Ah, spet je ni v četrti.
S peska zdrkne rakovica z obotavljanjem
do potoka.

Ciprese vpraša krokar v naglici
za pot.

Nihče ne odgovarja.

Ska, ska, ska.

Skoz svet megla na sončni osi tipa
za zlatom.

Včasih so posebno pomladna jutra zavita v gosto belo meglo čez
vso četrt.

Danes uporabljajo rikšo v velikih japonskih mestih le še za
(tradicionalno) prevažanje gejš na kakšno veliko gostijo, kamor
so za drag denar povabljene.

V naši četrti živijo dosti cunjarjev, ki vsako jutro z neke vrste rikšo
odidejo iskat karton in papir po velemestu.

Za himno jesenskemu soncu v ubogi četrti;
za samopozabo ustvarjanja.

V temni zori veš
za dolg blodnjak s kratko svetiljko,
s streh visečo.
Čisto tiho prideš v Tokio,
k naše četrti postelji
za reko.

Tvoj poljub diši od silnih dalj,
ki si jih v naglici prehodil,
tvoje božanje je s harfe strun,
noč za nočjo igrane v zvezdnih oknih.

Naših src bolezen
z nami spi,
z nami odpre oči v sivino.
Tvoj smehljaj nikdar ne trka trd, sonce!
Zares –
čigavo nosiš krinko?

Ne le naša četrt, skoraj vsaka četrt kakšnega starega, pomembnega japonskega mesta je polna krivulj in zavitih ulic. Pravijo, da so služile, vsaj v središču mest, za obrambo gradu, ki je bil navadno središče kraja. Pri nas pa so te zavite ulice bolj posledica nerazvite urbanistike in še bolj omejenih denarnih sredstev, ki se morajo zadovoljiti s cenenimi zemljišči. Dasi se Japonec prikloni vsakemu človeku, se vendar prikloni bolj dolgo in niže vsakovrstni sili. Ubogi ljudje!

Japonsko gledališče še zmeraj uporablja krinke, ki tako genialno ponazorujejo odkrivanje in dejstvo osebnosti v izkustvu japonskega doživljanja.

S

Za staro, leseno šolo pri reki Ara;
za vsako šolo svobodne resnice,
svobodne dobrote resnice.

Srpanov je mesec še topel,
ker pajkove ceste žarijo,
ker flosarjem barke tekó.

še kafrovi listi šumijo
pred šolo z odprtimi okni,
s prastarih hodnikov lizol.

September, september: odhajaš?
Ko kákiji komaj zardijo...
Sam spel si za šport slavolok!

In knjiga neba je odprta
in jaz se še moram učiti
oglenih oči od otrok!

September, september: odhajaš.
Imam nepopisane zvezke
za zadnji, največji izpit...

V vsaki večji japonski naselbini je šola, ki najdalje ostane takína, kot so jo bili (največkrat) leseno zgradíli, skoraj bi rekel, v viktorijanskem slogu. Največkrat je šele požar odločil en dejavnik za moderno zgradbo, ki pa nima več tiste stare, ljube domačnosti sredi japonske narave.

Z

Za temnomegljeni, težki Tokio včasih jeseni;
za tabernakelj trpljenja.

Vsak dan odhajamo
na pustolovščino
v vse bolj meglen jesenski čas
in pravzaprav skoz vsak obraz

na ulice,
kjer gib je gib
in smrt en zlog.

In veter, veter zre za nami
trepetaje.

Nekoč, ko – zrasel –
v vseh očeh spoznam slabost,
ga mirno vprašal bom,
zakaj,
ko vrnemo se s culo ran
in vržemo jo
v bambusovo posteljo,
zakaj molče se nam smehlja,
sloneč k podboju?

Včasih, ko dežuje v presledkih, posebno jeseni, postane tokijsko
nebo skoraj črnosivo, umazane megle se vlečejo po cestah in lepijo
ob stavbe in ograje in kljube in vseogromno mesto postane
nekam tiho. Sredi popoldneva gorijo cestne svetiljke, a mestu ne
morejo odvzeti vtisa cementne puščave.

u

Za upepelitve ob reki Ara;
za up,
ki je dar umirajočim.

Ko to se dogaja, je sivo v sekundi,
viseči pod srcem na ledasto steklo.
Nad njo krizantemino sonce ugasne.
Nad njo še preplašeno krokar utihne.

Svoboden zaprt sem v neviden zapor.

Mrčávo udari na okence v steni.
Smejanje žené in otroka se skrije,
korakanje mož se pomembno ustavi.
Nesmiselnost dvigne zapah in ponudi
vso svojo svobodo, vse svoje telo.

Ko to se konča, je na pragu svilen.
In tiho dežuje in rahlo dežuje,
ker list se oklepa lesá, da ne pade.
Nesmiselnost, skrita v kimóno, odide.

Večer je. Ostani pri meni, Gospod!

Ob reki Ara stoji stari krematorij; некоč v tej okolici sploh ni bilo stavb in krematorij so obdajale ciprese. V tej okolici je tudi dosti bolnišnic s porodniškimi oddelki. Cestna mreža nudi lahek dostop na sever h goram in na vzhod k oceanu.

Bel dim pri sežiganju mrličev zavisi od kakovosti sežgane krste, hudomušneži v četrti pa pravijo, da od kakovosti mrliča...

Za veter, ki prihaja v našo četrt iz vseh strani
neba;
za veter iz vsakdanjosti vesoljstva.

Vse belkasto sleče prosinec, na drugem nadstropju svečanu v namig.

Iz z golimi prsti poboža s trpljenj vračajoči se materi novorojenčkov krik.

Čez kot v Porodniškem oddelku obesi večernico,
preden odide k reki,
kjer belkasti dim krematorija, v let napetih kril,
drgeta čakajoč.

Pepel cigaret tovornjakov bo ceste pokril.
Zdaj bo noč brez ločnic in up se bo stisnil k četrti.
Naj kdo mu v oči ljubeče šepne,
da ni tako grd.

Beseda „smri“ je en sam zlog v kitajščini, japonsščini in slovenščini. V japonsščini je „ši“, ki ima enako izgovorjavo kot beseda „ši“ s pomenom „štiri“, zato se precej Japoncev izogiba besedam, kjer bi bilo treba izgovoriti „ši“, tako la se poslužujejo drugih besed odnošno inačic.

Bambusova postelja je tukaj iz bambusa (posebne zahodnojaponske vrste) spletena rogoznica, ki pokriva tla tipično japonskega bivališča in na kateri se človek lahko zmeraj zlekne, posebno za kratko poletno spanje (pri vstopu v japonsko hišo sezujemo čevlje prav zaradi rogoznic).

2

Za zvezdo nad majskimi bori;
za zvezdo Slovencev.

Zvezda nad črnimi vejami maja,
zvezda Marija!

Kar mesec ne hodi več vasovat,
odkar so mu sneli krinko mladosti
s koščenegega lica pleše noči?

Zvezda med mokrimi vejami maja,
zvezda Marija!

Le s Tvojega lica nikdo ne more sneti tančice,
zmeraj devica in zmeraj le mati
s pentljo neba.

Zvezda nad dolgimi bori Japonske,
zvezda Marija!

Povej mu, naj pride in ziba zlat
prav drobnim otrokom sanje brez mame
čez zibke kanalov z mrtvo nočjo.

Zvezda med črnimi vejami maja,
zvezda Marija!

Povej mu, naj pride in ziba rad
velikim otrokom sanje brez matere:
ker prst je oranžna z njeno krvjo.

„Drobni otroci brez mame“ so splavki, o katerih bi naši kanali lahko pisali debele bukve za Vrhovno sodišče, ki bi jih pa najbrž ne hotelo brati – zaradi prezaposlenosti, kot pravimo na Japonskem, kadar se hočemo izogniti obupno neprijetnim problemom.

„Veliki otroci brez matere“ smo pa vsi resnični brezdomci; v spalnic naše matere-domovine udarja kladivo in v njeni kuhinji zveni srp.

3

Za žganjetoče in košček življenja v četrti;
za pravo žlahtnost.

Naši žganjetoči spijo s stavbami
med pločniki.
Sončni rentgen žge.
Kimóno duše je s tanko svilo tkan
in z živalskimi grbi.

Mrak jim vrne barvo lic,
široko kretnjo ljubljениh,
mrak in zvok deklet.
In steklenico z vonjavo težkih vej
neznane obale.

Veste, včasih stopim v bar,
s spomini pokopanih sanj.
„Tu in tam. In tam...“
sem bil kozarčku zaupal.

Zdaj ga Večnosti dvignem na zdravje.

Japonsko riževo žganje se imenuje *sake*. Je prozorno kot voda in posebno močno, ko je pogreto. Nekateri bari so le žganjetoči, tudi uvoženega žganja, drugi so mešanica pivnice in jedilnice.

Japanci pijejo najčešče, da pozabijo za hip trpljenje ali pa da se lahko mudijo vsaj za hip neovirano pri osrečujočem v preteklosti ali v bodočnosti. Često se v ta namen zavestno upijajo.

TEŽKO UMLJIVI KOS

VLADIMIR KOS

Oj, veter z modro mislijo,
za dolgi hip postoj!
Povej, zakaj mi pravijo
„težko umljivi kos“?

In veter zadrži motor
nekje pod dušo kril;
skoz starodavno krivi bor
zaznam le nežen vzdih.

Oj, belih tveganj smel galeb,
zazri se mi v srce!
Morda za sličnosti sem slep?
Morda za vez ne vem?

Krožeč galeb zatrepeta
in švigne v ribji svet.
In spet morje se izravna,
le s skal polzi odjek.

Na črne barke votli les
zdaj položim glavo,
zdaj govorim, z valovi vmes,
to novo pesmico.

„Težko umljive Kosove pesmi“ je nekdo zapisal v neki zamejski reviji. Tudi za to pozornost je pesnik (z japonskim poklonom) hvaležen. Potrudil se je, da je v gornji pesmici kar se da jasen.

Nebo je viselo temno in nizko. Vremensko poročilo je napovedovalo sneg. Fred se je igral s svetlimi gumbi na radijskem sprejemniku, iskal je svojo priljubljeno postajo, kjer bi mu Stan, ali kako se je že klical, potrdil napoved. Nikdar si ni mogel zapomniti ime napovedovalca, poznal je njegov glas: globok in jasen, ne britanski in filistrski, ne čisto ontarijski, ampak nek poseben, širok glas, ki pa tudi ni bil prerijski. Prihajal je naravnost iz csrčja znane kanadske oddajne postaje. Moški glas, ki ga je Fred pričakoval; enkrat ali dvakrat je videl Stana v ekranu, ko je komentiral hokejsko tekmo, vendar se obraz ni prilegal glasu. Tako ga je raje poslušal v oddajniku. Glas je potrdil, da bo jutri deževalo.

Sicer pa bi si Fred lahko prihranil trud, kajti dobro je vedel, da bo deževalo – v hrbtu ga je bolela rana, ki jo je dobil v zadnji vojni. To se je ponavljalo vsakokrat pred dežjem. Oba sinova sta prišla k njegovi postelji. Tokrat ga je bolelo huje kot ponavadi. Pod odejo je skrival ogrevalno blazino; ni maral, da bi ga fanta pomilovala.

„Gremo smučat jutri, daddy?“ sta vprašala.

„Sta naložila smuči? Je vse pripravljeno – škornji, palice, rokavice, rute?“

„Vse!“

„Dobro, vstanita ob osmih, da pridemo čimprej na pobočje.“ Fred je vedel, da bosta že ob šestih pokoncu. Obrnil se je nekoliko in jima voščil lahkonoč: „Lahko noč, Billy! Lahko noč, Paul!“

Vendar pa se je pogovor še nadaljeval: kakšno bo smučanje, ali bo sneg suh, so smuči zdržljive? Fred se je spomnil, da so minila že leta, odkar je bil zadnjič na snegu. Malo časa je imel za šport.

Naslednji dan je deževalo. Radijski napovedovalec je dejal, da niso konec tedna dani pogoji za smuk nikjer na področju južnega Ontarija. Fred je popoldan peljal fanta v kino, se nato vrnil domov in rekel ženi: „Šel bi v mesto, rad bi pogledal v kako galerijo.“

„Prav,“ je odgovorila. Nj se zanimala za moderno slikarsko umetnost.

Fred je ustavil avto na Bloor Street, šel do mestnega predela, kjer so bile galerije in si ogledal nekaj ne preveč zanimivih razstav. Obešena platna, na katerih so bile v živih barvah upodobljene

nekake plastične piščali, kitare in uvele rože... Bilo je že pozno popoldan. Fred je začutil, da je lačen; pojedel je sendvič, popil kozarec piva v bližnjem baru in si prižgal cigareto, ki pa ni imela okusa; pustil jo je tleti v pepelniku in z obema rokama v žepu stopil na sivo, mokro cesto.

Na Yorkville Street je bilo živahno, kljub temu, da dež ni nehal. Sem in tja se je ponujal droben snežni pršec. Mladi ljudje so kljub slabemu vremenu sloneli ob zidovih, se zbirali v gručah, nekateri so hodili sem in tja, se ustavljali, strmeli v izložbe, oddhajali v stranske ulice. Dolgolasci, bradači, nepočesana dekleta.

Večina teh mladih je hotela biti „beat generation“, a v resnici so bili prav nasprotno. Dekleta so bila oblečena v hlače rožnatih barv, na glavah so imele pentlje in trakove kot kake apaške lepoticke, široke bluže, dolge halje – a vse to je bilo čednostno in premišljeno, vsa razpuščenost in zanemarjenost le navidezna. Ta mladina je imela čiste oči, drugačne kot pravi bohemi, lasje so bili urejeno razpuščeni, koža negovana, obleka izbrano čudaška.

Na Yorkville Street, kamor je zahajala ta mladina, so bili trgovski lokali in prodajalne, kjer je človek mogel najti vsakovrstno pisano drobnarijo, kričavo barvasta oblačila, čudna obuvala. Majhni lokali so dajali četrti obeležje bohemstva.

V tem predelu mesta sta bili dve galeriji, v katerih je Fred včasih razstavljal svoje grafike. Ugajalo mu je opazovati ljudi; v kavarne ni hodil, kajti tu so kavo po vražje zaračunali. Ponekod so servirale napol gole natakarike gospodičem, ki so se delali važni v ponarejenem zanimanju za umetnost. Stene so bile okrašene z nostalgčnimi predmeti, muzika predržno moderna.

Fred se je mimogrede nasmehnil dvojici svetlolasih deklet, ki sta šli mimo. Tista, ki mu je bila bliže – v visokih belih škorenjčkih, minikrilu in usnjenem jopiču – mu je vrnila nasmeh, stresla z dolgimi lasmi in položila glavo na ramena prijateljice, nato ji je nekaj pošepetala in obe sta se ozrli, se zasmeli in mu pomahali. Za trenutek je pomislil, da bi šel za njima, se bežno pogledal v velikem izložbenem steklu, videl, kako mu sivi lasje ob sencih padajo po ovratniku temno zelenega športnega suknjiča... a dekleti sta medtem zavili v drug blok in izginili.

Fred si je hotel ogledati razstavo nekega umetnika iz Quebeca in zavil po ulici proti trgovini, ki je bila polna kravat, rut, nogavic in drugega blaga. Od tu je šel naprej mimo trgovine z lepaki in odtisi znanih umetnin. Lokal je bil poln mladine, ki je prelistavala odtise, nekateri so kupovali, drugi apatično stegovali svoje vratove nad posnetki. Prodajalec za veliko mizo se je smejal s polnimi usti gnilih zob. Fredu je svetoval, naj vzame sliko Castra ali „Che“

Guevare – kako so lepe, vsi jih kupujejo, dal bi jih za polovično ceno, ker so na robovih nekoliko obrabljene...

„Ne pobiram obrabljenih stvari,“ mu je odgovoril Fred, prodajalec pa se je še bolj zasmel. Nekaj „weltschmerznikov“ se je radovedno obrnilo k njima.

Fred se je vrnil k avtu, plačal znesek parkiranja in se spet zapeljal do najbližjega bara. Kaj bi sploh bilo mogoče početi v takem dnevu? Morda bi šel v kino, a to se mu je prav danes zdelo nemogoče. Biti sam s seboj, obenem pa se razdajati neki več ali manj neumni namišljeni stvarnosti. Naglo je premaknil vzvod in obenem tako pritisnil na uplinjač, da je avto zdrvel naprej kot nor. Človek izgubi živce v teh dneh in v krajih, kjer so zime dolge in vlažne.

Po nekaj blokih je zaslišal, da ga nekdo kliče po imenu:

„Fred! Hello, Fred!“

Popustil je gas, ustavil vozilo in zagledal v ogledalu žensko postavo, ki je tekla proti njemu. Odprl je vrata in pogledal iz nizkega sedeža kvišku – vitka postava dekleta v usnjenem jopiču in v škornjih je bila že tesno ob avtu. Vzburjen se je izkopal iz vozila; kdo zavraža ga je prepoznal v tej množici in megli.

Dekle je bila visoka, lase ni imela razpuščene, kot ponavadi, ampak lepo pristržene in počesane; rožnat trak, s katerim jih je prevezovala, ji je padal po ramenih.

Fred je vznemirjen pogledal v obraz mladenke: nosek nekoliko dvignjen, oči živo žareče, lica še vedno zagorela od poletnega sonca... Smejala se je z lahno priprtimi ustni – takšna je bila Eddy Nelson, pojoča zvezdnica v tistih davnih štiridesetih letih. Samo še eno osebo je poznal s takim nasmeškom. Zablislilo se mu je:

„Cintija!“

„Hello, Fred!“

Neko toplo in prijetno občutje ga je zajelo. Dekle ga je prej vedno klicala mister Novak. Zdaj pa – Fred...

Približal se je, ji položil roko na rame in jo lahno objel.

„Lepa si, Cintija!“ ji je rekel. Dekle se je zasmejala brezskrbno in žareče.

„Zrasla si medtem...“ bi skoraj dejal, a se je spomnil, da tako govorimo otrokom. Stisnil ji je roko in ji gledal globoko v oči.

„Kakšno pentljo imaš v laseh! Noben apaški poglavar ni imel takega okrasa!“

Ni umaknila svetlih, sivomodrih oči iz Fredovega obraza. Bile so ženske oči, v katerih je bila potopljena na dnu komaj opazna

otožnost. Fred je strmel v njen mladostni izraz in vitko postavo. Iz njenih las je prihajal prijeten vonj.

„Zaseda?“ je vprašal.

Prikimala je in zardela. Preteklo poletje je pazila njegova dva sinova in on jo je večkrat zapeljal domov. Zgodaj zjutraj, prvi žarki so zlatili obzorje in predmestne hiše so se s tipajočimi in poizvedujočimi antenami izvijale iz mraka – takrat jo je prijel za roko in jo mehko stisnil. Ni se branila. Nagnil se je k njej in začutil isti prijetni vonj, kot danes. Pojasnila mu je: parfum, ki ga uporablja, se imenuje Zaseda...

„Zaseda?“ se je Fred navidez prestrašeno ozrl naokrog. Zasmejala se je – on pa jo je poljubil.

Zdaj je spet začutil Zasedo v njenih laseh in na obrazu.

Šele v tistem trenutku pa je tudi opazil, da stoji nedaleč vstran neki mladenič.

„To je Bill,“ je pojasnila Cintija.

„Hello, Bill! Kako si?“

„Dobro, sir.“

Fant mu je krepko stisnil roko. Njegov obraz, ki ga življenje še ni očrtalo, je bil eden tistih obrazov, ki si jih človek težko zapomni. Jasne, modre oči pa so Freda naravnost vznemirjale. Na ustih je opazil komaj zaznaven nasmešek.

Nenadoma je začutil, da mu beseda zastaja. Nekaj se mu je zaprlo na dnu zavesti. Vedno je bil ponosen na svojo zmožnost takojšnjega dotika z mladino. To je imel za znamenje, da je sam mlad. Morda je bil tisti nasmešek na fantovih ustih, ki ga je spravil iz ravnotežja, morda je bil sladki vonj Zasede. Cintija je začutila tesnobo, ki je segla med njiju. Nekako avtomatsko je vprašala:

„Kaj počneš tukaj, Fred? Hočem reči, sredi teh hipijev?“

Besede, ki jih je Fred mogel iztisniti iz sebe, so bile kot brezkrvne krpe: „Tu sem zašel, ker dežuje. Drugače bi danes smučal. Bolj malo poznam ta konec mesta...“ Nato je govoril, da je tu precej umetnostnih dvoran in da je bil namenjen obiskati dve ali tri.

„Tudi midva sva si pravkar ogledala nekaj slik, ne Bill?“

Fant je prikimal. Rekel ni nič.

„Vama je kaj ugajalo?“

„Riopelle mi ugaja,“ je odgovorila Cintija. „Njegovo delo se mi zdi doseženo, veš, tiste barve, način, kako jih polaga. Eno takih slik bi si želela...“

„Tudi meni je všeč,“ je pritrdil Fred; „kupec dobi vsaj nekaj barve za svoj denar.“

„Kako si zloben, Fred!“ se je zasmejala Cintija in si popravila

koder las, ki ji je silil na oči. „Od slik, ki sem jih videla danes, si ne bi mogla priklicati v spomin niti ene. So kot družba pri koktalju. Človek vidi vsemogoče obraze, posluša skrbno obležene dame in gospode, ki brbljajo o modi, umetnosti, literaturi in kinu, predvsem pa o sebi in o drugih – a uro potem, ko se razidejo, se nihče več ne spomni nikogar. Vsaj jaz si ne morem obnoviti v spominu niti enega obraza iz tistih z dolgočasenih sestankov.“

„Pravzaprav ne vem, zakaj toliko ljudi slika,“ se je Fred počasi otresal odtujenja. „Vse to je anti umetnost, polna freudovske samovšečnosti. Prepričan sem, da večina teh umetnikov, če jih sploh moremo tako imenovati, v sebi sovraži umetnost.“

„Še slikaš?“ je vprašala Cintija.

„Da, vendar... ne toliko kot prejšnja leta. Vse umetnostno delo je konec koncev samo prividna panorama. Leta in leta garaš ob večerih in ob sobotah – kadarkoli moreš ukrasti trenutek prostega časa. Zanemarjaš družino in sebe, da je potem tvoje delo obešeno nekaj tednov na steni. Pri otvoritvi stojiš in se smeješ kot kaka Doris Day, da ti kdo kaj odkupi, obenem pa si na tihem želiš, da bi ti ljudje vsaj nekaj pustili za trenutek osamljenosti. To je posiljevanje! Ampak ponavadi se najboljše dela prodajo. Ostane ti nekaj denarja, ki ga kmalu potrošiš in končno – nič.“

Fred je pogledoval Cintijo. Je bilo v njenih očeh občudovanje? Ali morda samo pomilovanje? Slutil je pri sebi, da ga ima dekle rada, vendar... ali niso to samo sanje, ki se izgublajo z vsakim dnem v večjo praznino? Saj je dekle vendar dvajset let mlajša od njega...

Izgubljal je tla pod nogami; zavedel se je nepremostljive oddaljenosti, ki ju je ločila. Molč je pretrgal Bill:

„Omenili ste antiherojsko podobo v modernem slikarstvu. Kaj hočete reči s tem, sir?“

Sir na koncu vprašanja je Freda zamajal.

„Se misliš predati slikarstvu?“ je vprašal fanta.

„Ne, sir.“

„Kaj študiraš?“

„Tehniko.“

„To sem tudi jaz nekoč hotel,“ je odvrnil Fred, a se je zavedel, da bi bilo bolje, ko bi tega ne izrekel. Fant je bil odličen igralec; Fred ni samo čutil, ampak določno vedel, kaj misli Bill o njem. Tisti zadržani in komaj opazni, prezirljivi nasmešek – dobro ga je poznal. Isto duševno razpoloženje mladeniča je sam doživljal nekoč, ko je videl očeta, kako se je šalil z nekim dekletom.

Fred je vedel, da mu je hotel Bill reči nekaj, kar bi ga udarilo, nekaj, kar bi ga dokončno onemogočilo. Vse to je vzbujalo v njem odpor in pripravljenost, da odbije napad.

„Prav,“ je nadaljeval po kratkem presledku, ki naj bi dal njegovim besedam poudarek. „Antiheroj je moderni odtujeni človek, z občutkom krivde, zmeden in pregan, nezmožen verovati v sebe ali v kogarkoli. To je človek, ki ni bil nikdar ljubljen in zato tudi ne more nikogar ljubiti. Uničuje in zasmehuje tisto, po čemer sam v globini najbolj hrepeni. Antiumetnik zanika vsako umetniško ustvarjanje, posnemati hoče Picassa, Kandinskega, Kokoschko... a prav ti so zame pristni in pozitivni heroji umetnosti.“

Fred se je zavedal, da je opis njegovega antiherojstva nekoliko pompozno, vendar je Cintijo navidez prevzel. Morda ga je prav to sililo, da je nadaljeval

„Na drugem polju, v kinu. so heroji Chaplin, Cooper, Tracy...“

Zdaj je čutil, da je bil na spolzkem terenu. „Mrtvi, večjidel vsi mrtvi!“ je posegel vmes Bill.

„John Wayne...“

Tu je Fred dokončno padel. Fant je zmagoslavno kriknil:

„Šalite se, gospod! Tisti stari, težki in okorni voz, ki drči samo naprej...“

Dekle, ki je stala med obema, je poslušala in gledala zdaj enega, zdaj drugega. Prisostvovala je nevidnemu dvoboju.

„Kdo je tebi všeč, Cintija?“ je vprašal Fred.

„Ne vem,“ je odgovorilo dekle; „vendar, če hočeta, junak ljubezenskih zgodb – Ryan O’Neal!“

„Zakaj prav on?“ je vprašal Fred.

„Morda zato,“ je mirno nadaljevala, „ker je občutljiv, umirjen in – mlad.“

Poudarek je bil na „mlad“. Fred je začutil, da je udarec priletel vanj. „Ja,“ je skoraj zahropel, „mlad je.“

Bill se ni več smejal; imel je prednost lovca, ki je zadal živali smrtni udarec.

„Ugajalo mi bo kaj več govoriti z vama. Sedemo v kavarno in popijemo viski?“

„Lepo bi bilo, kajne Bill?“ je rekla Cintija.

„Mladoletna sva, sir,“ je odgovoril Bill; „bolje je, da greva domov.“

„Dobro – res, pozno je že. Lepo, da sva se srečala, Cintija! Se bomo še videli, Bill?“

„Gotovo,“ je odgovorila ona. Bill ni rekel nič.

Začelo je snežiti. Fred je gledal za njima. Cintija je šla počasi in previdno, držeč se Billa za roko. Fred je vedel, da čuti njegov pogled, a se ni obrnila.

Ko je stopil preko pločnika, bi skoraj padel na zasneženem tlaku; s težavo se je obdržal na nogah. Nato je zdirjal z avtom do

glavne ceste na zahodu in zavil proti domu. Ko je prečkal avenijo Islington, je tako pognal vozilo, da ga je zaneslo proti robu ceste, kjer je bil kup umazanega snega, avto je zdrsel proti jarku, udaril in se zaril v sneg in pesek.

„Kako ste, sir? Ste se poškodovali? All right?“ Takoj so prihтели ljudje in radovedno vpraševali.

„Yes, nič hudega!“

Tudi policist je pridrvel od nekod na motornem kolesu. Fred si je obrisal oškropljeni obraz, segel v notranji žep in mu izročil vozno dovoljenje.

„Ste pili?“ je vprašal policist.

„Ne, sir.“

„Ok. Ok.“ je odgovoril in mu vrnil papirje. „Poklical bom vlačilca, saj ga potrebujete. Prekleta vreme!“

„Hvala!“ je odgovoril Fred. Nato se je spravil v avto, se zavil in čakal. Sneg in zamrzli drobcji dežja so potrkavali po pločevinasti strehi. Nenadoma je začutil vonj Cintijinega parfuma na rokavu suknjiča. V spomin mu je prišel njen obraz, lepe oči, lasje, ki so ji padali po obrazu. . .

„Prekleta vreme!“

Tih in sam je obsedel v avtu. Popolnoma se je že stemnilo. Misli so mu polnile glavo in prvič v življenju se ni več počutil mlad.

iz angleškega rokopisa – France Papež

KRISTUSOV PORTRET V LINEARNI OBLIKI

MILAN KOPUŠAR

Črta ima v umetnikovih rokah posebno izrazno moč. Umetnik lahko izrazi z dvema ali tremi potezami značaj, občutje, temperament osebe; samo z nekaj določnimi črtami lahko predstavi razgibanost in položaj predmeta. Na papir vrže nekaj osnovnih črt, naredi skico in že zasije pred teboj obraz in značaj osebe v vsej svoji duhovnosti in človečnosti. Tako s črto ustvarja linearno lepoto. Med linearne stvaritve štejemo: ujedanke, perorisbe, grafito, lesoreze, radiranke, risbe z ogljem in še druge. Znameniti nemški grafik Dürer je ustvaril nešteto tiskanic, narejenih po lesorezih. Te tiskavnice, največ z biblično vsebino, so se prodajale in širile po vsej Evropi. Najbolj poznana je njegova risba materinih rok, sklenjenih v molitvi, poduhovljenih in izdelanih do zadnje podrobnosti.

Osnova vseh upodablajočih umetnosti, naj si bo to slikarstva, kiparstva ali pa arhitekture, je načrt. Za vsako platno, fresko, kip je treba zarisati osnovne poteze. Koliko skic in študija je potrebnega za en sam obraz, za en sam gib! Michelangelo je narisal nešteto teles, mišic, gibov, preden je izklesal en sam kip. Leonardo da Vinci je prav tako s peresom v roki študiral kretnje in obraze oseb, ki jih je slikal. Freske, platna je treba komponirati, prizore dramatizirati, razporediti predmete, osebe, skupine. Črta opravlja svojo funkcionalno vlogo. Klasičen zgled poetično-linearne stvaritve je npr. Botticellijeva Primavera iz leta 1487. Tri gracije plešejo v pomladnem okolju, črta giblje njihova telesa, njihova prosojna oblačila valovijo v prijetnem ritmu.

Črta igra v upodablajočih umetnostih važno vlogo, izraža osnovno lepoto prikazanega predmeta. S črto se ukvarjajo vsi umetniki in vsak je zapustil za seboj več ali manj študijskega materiala ali pa končanih grafičnih umetnin. Med tako ostalino so npr. zelo znane Leonardove skice in risbe o razjarjenih, napetih obrazih; pa tudi o vdanih, smehljajočih in navdahnjenih z božansko milino. Dürerja in Michelangela smo omenili že zgoraj. Od modernih je znan npr. Matisse zlasti po plesalcih na veliki stenski slikariji, ki jo je prišel slikat iz Francije v Marion, v Ameriki. To so črte izredne lepote, ki s plesalci vred plešejo. Prav tako so izraziti njegovi linearni portreti. Čudovito izrazno moč in eleganco prikazuje njegov obraz ameriškega pesnika Edgarja Alana Poeja.

Pri nas je znan Jakac. V njegovih portretih so ostro zarezane, prefinjene črte, ki obraz poduhovije in pričarajo osebno lepoto portretiranca.

Ni dvoma, da je mogoče tudi Kristusa in njegovo življenje predstaviti v linearni obliki. Nekateri verski učbeniki in filmske slikanice so to že poskusili. Od umetnikovih zmožnosti je odvisno, koliko lepote more vdihniti v take stvaritve. Nas tukaj ne zanima toliko celoten grafičen prikaz Kristusove osebnosti, marveč predvsem njegova duhovna lepota. Katere so tiste značilne črte v njegovem življenju in značaju, ki na poseben način izražajo njegovo lepoto? Treba je pogledati v evangelije in iz njih izluščiti tiste značilne poteze, ki to lepoto oznanjajo. To je mogoče odkriti iz nekaterih njegovih gibov in kretenj. Ker je Kristus že sam po sebi edinstven in izreden, po pravici sklepamo, da so tudi osnovne poteze njegovega življenja nekaj edinstvenega, izraz posebne duhovne lepote. Poglejmo, katere so te izredne in lepotne črte v Kristusovem značaju.

SKLANJANJE

Med Jezusovimi prvinskimi in najbolj pogostimi kretnjami in gibi je na prvem mestu njegovo sklanjanje k ljudem. Beseda sama: „sklonil se je“ se v evangelijih nahaja samo enkrat in sicer pri Luku. Ta poroča, kako je Jezus ozdravil Petrovo taščo od mrzlice: „In sklonil se je nad njo ter zapovedal mrzlici, in pustila jo je.“ (Lk 4, 39) Matej pravi, da je ležala (Mt 8, 14). Pri Janezu najdemo izraz: „pripognil se je“, ko Jezus oprostí javno grešnico. Pisal je s prstom po tleh in se pripognil. Potem se je zravnal in jo oprostil (Jan 8, 6-10). Samo dvakrat je torej Jezusovo sklanjanje v evangelijih dobesedno omenjeno. Toda Jezusovo sklanjanje je vselej vključeno, o tem ni dvoma, v vse čudeže in druge dogodke, ko so bolniki in prosilci prihajali k njemu, padli predenj na kolena, se vrgli na tla in ga prosili pomoči. Takih primerov je nešteto. Tako je storil gobavec (Lk 5, 12), obsedenec (Mr 5, 6), Jair (Mt 9, 18), kananejska žena (Mt 15, 25), slepec (Jan 9, 6; 9, 38), bogati mladenič (Mr 10, 17), mati Zebedejevih sinov (Mt 20, 20), od desetih gobavcev eden (Lk 17, 16), Peter (Lk 5, 8), učenci na Taboru (Mt 17, 6-7), sključena žena (Lk 13, 13). V vseh teh primerih in še drugih, v prilikah o neusmiljenem hlapcu (Mt 18, 26, 29) in o usmiljenem Samarijanu (Lk 10, 25-37) se Jezus vselej sklanja k ljudem.

Če hočemo odkriti lepoto te Jezusove poteze in tega giba, moramo poiskati in ugotoviti smisel njegovega sklanjanja. Prostracija je

takrat pomenila veliko več, kakor samo poklekovanje. Človek se je vrgel na tla in pred prošnim ležal v zravnani, vodoravni legi. S tem je suženj, podložnik, prosilec, premaganec pokazal svojo popolno nemoč, svojo odvisnost od gospodarja, svojo podložnost, ničnost; po drugi strani pa gospodarsko popolno oblast in moč nad seboj, njegovo vsemogočnost. Poudarek je bil v nedosežni razdalji med podložnim na tleh in stoječim oblastnikom nad njim. Ta razdalja med obema ni bila samo nekaj legalnega, marveč tudi nekaj sakralnega. Navadno se ta razdalja nikdar ni skrajšala. Na klečče in ležeče se oblastnik navadno ni ozrl. Sledila je zavrnitev prošnje, kazen ali smrt. Pred Kristusom se ni nihče sklanjal k ljudem; to je bila filozofija in etos antike in nasploh vsega nekrščanskega sveta. Ta trda zadržanost, neuklonljiva vladarska trdota je utelešena v mnogih antičnih skulpturah; npr. v egipčanskih kolosih, v babilonskih in perzijskih reliefih. Faraoni sede trdo zravnani v svoji mogočnosti. Že po velikosti teh kolosov moremo sklepati o njihovi nedostopnosti. V slovenskem prevodu stare zaveze je na strani 374 (II. knjiga) objavljena slika faraona Amnofisa II., ki drži svoja stopala na glavah premaganih sovražnikov. Tako tudi perzijski Dariji hodijo po tilnikih in glavah svojih ujetnikov in podložnih. Mišljenje stare zaveze ni bilo drugačno: v Jozuetovi knjigi beremo: „Pristopite, denite svoje noge na tilnik teh kraljev.“ (Joz 10, 24) Ista misel je izražena v psalmu 109: „Sedi na mojo desnico, dokler ne položim svojih sovražnikov za podnožje tvojih nog.“ Ta antična vzravnost se ni nikdar upognila, nikdar našla stik s podložnimi. Takšno je bilo predkrščansko mišljenje in tak absolutističen način vladanja.

S Kristusom se začne nova doba. On je tisti, ki se je prvi sklonil k človeku. Sina božjega, ki je odrešil svet, si predstavljamo takole: sklonil se je k nam, nas objel in dvignil k sebi. (Prim. Kol 1, 13; Flp 2, 5-11; Hebr 1, 1-4). V tem Kristusovem sklonu k ljudem je njegovo božanstvo. Jezus se je sklanjal k ubogim, revnim, bolnim, grešnim, prosečim, pozabljenim, zaničevanim, zavrženim, k najbolj potrebnim, k tistim, ki jih je svet pohodil in pozabil. S svojimi skloni jih je obdaroval z do tedaj nepoznanimi darovi: sočutjem, tolažbo, razumevanjem, prijaznostjo, usmiljenjem, dobrotljivostjo, ljubeznijo. Kako so zrle njegove oči, kakšno milino je izražal njegov obraz, ko je pomagal. Tudi njegove roke so večkrat drhtele, ko je delil dobrote. Kakšen vtis je naredil na proseče in potrebne! Lepotna črta njegove dobrote in ljubezni se je od njih spet vračala k njemu. Od ginjenosti in hvaležnosti se jim je tresel glas. Verovali so vanj in ga molili. Koliko radosti je njegovo sklanjanje k ljudem prineslo svetu!

Teološka globina Kristusovega sklanjanja je nadalje zajeta v

pojmu milosti. Izraz je skoval sv. Pavel, ki je na sebi milost doživljal. V svoji grešnosti je obležal na tleh na poti v Damask. Tam se je Kristus iz usmiljenja sklonil k njemu in ga dvignil k sebi v novo življenje. Pavel je sprejel milost, katere osnovni sestavini sta božja milina, usmiljenje in božja dobrohotnost, popolnoma nezasluzen božji dar. (Glej Juan Luis Segundo, SJ, *Grace and Human Condition*; 7-9). Prav tako je Kristusovo sklanjanje vključeno v skrivnost božjega učlovečenja v podobi dobrega pastirja, ki daje življenje za svoje ovce.

Ta Kristusov sklon, v katerem je toliko teološkega bogastva in ki zajema pravzaprav vso Kristusovo dejavnost, je zlomil antično in nekrščansko trdoto. Postal je klasičen pravec in vzor vse krščanske morale, etike, ascetike in sploh krščanstva. Ta prelomnica je nekaj veličastnega, je začetek novega življenja, nove dobe in tudi nove lepote. Kristus je njen stvaritelj in začetnik.

POGLED NAVZGOR

Druga taka osnovna poteza v Kristusovi osebnosti je njegov pogled navzgor. Evangeliji večkrat omenjajo, da je Kristus dvignil svoje oči v nebo. Navadno pomeni to oziranje molitev. Predno Jezus naredi čudež, se ozre v nebo. Tako stori npr., ko blagoslovi in razdeli pet hlebov in dve ribi (Mt 14, 19). Ko ozdravi gluhonemega, pogleda v nebo, vzdihne in reče: efeta (Mr 7, 34). V svojih molitvah povzdiguje oči k svojemu Očetu; tako je storil pred velikoduhovniško molitvijo pri zadnji večerji (Jan 17, 1); ali pa ko je v samoti na gori prečul vso noč v molitvi (Mt 14, 23; Lk 6,12). Ko je padel na kolena, povzdignil obraz in molil, ni zapadel v kakšno sladkobno držo, kakršno večkrat opazimo na nekaterih slikah (npr. Jezus na Oljski gori). Njegova molitev je bila ekstaza, vendar resničen pogovor z Očetom. To gledanje v duhu ga je tako zajelo in prevzelo, da ga zunanji pripetljaji niso motili, svet okrog njega je enostavno zginil. Kako bi ga umetnik v takem položaju naslikal? Telo vzravnano, oči uprte v nebo, roki razprostrti in nalahno upognjeni nazaj. To je ekstatična molitev, potopljenost in popolna povezanost z Očetom. Klečoč ali stoječ je videti dvignjen od tal, poduhovljen, priklenjen v nebo. To je linija navzgor, pristop k Očetu. Ta vertikalnost v Jezusovi molitvi oznanja duhovnost. Ni opazna samo v njegovi molitvi, ampak v vsem njegovem delovanju, v vsem njegovem nauku. V njem se vse dviga v duhovnost in podaljšuje v neskončnost. Sam je rekel: „Vi ste od tu doli, jaz sem od zgoraj; vi ste od tega sveta, jaz nisem od tega sveta“ (Jan 8, 23). Vse linije njegovega nauka so vertikalne, vodijo iz sveta v nebo.

Jezus neprestano govori o Očetu, o nebeškem kraljestvu, o večnem življenju, o živi vodi, živem kruhu, luči itd. Vse je naravnano na onostranost, navzgor, v vstajenje in večno življenje.

Sem in tja se ta Jezusova vertikalna linija obrne, kadar govori o peklu in večnem pogubljenju. Tako je npr. obljubil farizejem, da ne bodo ušli večni pogubi. Skušali so ga umoriti in njegovo duhovnost zravnati z zemljo. Zanimivo je videti, da jim Jezus pri vseh razgretih debatah z njimi neprestano uhaja v višavo. „Zeleli so ga umoriti, ker je Boga imenoval svojega Očeta in se delal enakega Očetu.“ (Jan 5, 18)

Ta Jezusova vertikalnost, ta njegov pogled v nebo nima v nobenem filozofskem ali verskem sistemu, v nobenem svetovnem modrecu zadostne in pravilne primere. Kdo bi se mogel dvigniti v take višine, gledati Očeta, poznati nebesa in o vsem tem govoriti človeku tako, kot je to storil Kristus? Že v tem nazivu abba, kar pomeni oče, s katerim nas je učil klicati Boga, je skrite toliko božje ljubezni, toliko sreče, da mora biti človek ob tem odkritju vzhičen. (Prim.: Joachim Jeremias, *The Central Message of the New Testament*)

Poganska verstva poznajo le odstop od božanstva. Pred poganskimi maliki, znamenji božanstev, totemi ne stoji nihče zravnan. Častilci se pred njimi zvijajo po tleh, trepečejo in se tresejo. Darujejo jim krvave daritve, da potolažijo njihovo jezo, odvrnejo nesrečo, s katero se more božanstvo znesti nad ljudmi. Nobenega pravega stika ni med enimi in drugimi, človek nima dostopa do božanstva, med njimi ni razgovora in nikakega prijateljskega razmerja. Božanstvo je sfinga, če jo kdo nagovori, mora biti za to predrznost kaznovan. To ni molitev in ljubezen, to je trepet in strah. Poganska božanstva se ne brigajo za človeka, ampak le zase. V tem ni nobene dinamike, marveč statičnost in krčevita závozanost. Nobene linije ni, ki bi povezovala božanstvo in človeka. Samo judovsko verstvo je imelo nekoliko bolj sproščen pristop k Bogu, a je tudi tu še vse prežeto s strahom pred božjo jezo in božjim veličastvom.

Kristusova vertikalnost in vsa njegova duhovnost je nekaj edinstvenega. Kristus je tisti, ki je prvi res zarisal in ustvaril vertikalno linijo med nebom in zemljo, med Bogom in človekom. Krščanstvo je modrost, ki vodi človeka v najvišje, nebeške sfere. Ves Kristusov nauk in vsa njegova teologija pa je en sam dvig in poziv navzgor in v tem obstaja in živi najbolj prečiščena lepota.

DAJANJE

Tretja značilna in bogata poteza v Kristusovem značaju je njegovo dajanje. Kristus je dajal in se razdajal. Evangelisti so to njegovo

kretnjo zajeli v besede: „Sin človekov ni prišel, da bi se mu streglo, ampak da bi stregel in dal svoje življenje v odkupnino za mnoge“ (Mt 20, 28; Mr 10, 45). Kakor se Bog v svoji ljubezni razdaja, tako se Kristus razdaja v odrešenje vsega človeštva. Evangelisti, zlasti Janez še bolj podrobno, opisujejo to Kristusovo razdajanje ter naštevajo darove, ki jih Kristus daje in prinaša. Kristus je dobri pastir, ki daje življenje za svoje ovce (Jan 10, 11-18) Kristus prinaša mir (Jan 14, 27), pošilja tolažnika Sv. Duha (Jan 14, 16, 26), daje novo zapoved: „Ljubite se med seboj“ (Jan 13, 34), izroča nam svoj nauk, svojo resnico (Jan 17, 14-18), daje nam svoje telo v jed in kri v pijačo (Lk 22, 19-20). Kristus prinaša ogenj na zemljo, da bi vnel vse (Lk 12, 49). Njegovih darov je nešteto: nauk, resnica, zakramenti, milost itd. Z eno besedo: dal nam je samega sebe. „Večje ljubezni nima nihče, kakor je ta, da kdo dá svoje življenje za svoje prijatelje,“ (Jan 15, 13)

V čem je lepotni vidik tega Kristusovega dajanja in vseh njegovih darov? Ko o tem govorimo, nam nehote prihaja na misel Leonardo-va freska o zadnji večerji. Leonardo ni naslikal trenutka, ko Kristus postavlja evharistijo, marveč razpoloženje, ki je nastalo ob njegovih besedah: „Eden izmed vas me bo izdal.“ (Mt 26, 22) V tem trenutku ves zbor učencev osupne in se odmakne od njega. Kristus sedi z razprostrtimi rokami in dlanmi obrnjenimi proti gledalcu, osamljen sredi apostolov. Njegova osamelost izstopa, podčrtana in nad vse vidna je misel, ki je Kristusa prevevala. Svoje življenje dam v odkupnino sveta. Njegova drža, kretnje, slovesen molk, ki je sledil, in vse okolje glasno govori o tem dajanju. To in vse drugo, kar nam je Kristus dal, so tiste linije lepote značaja, povezane v eno samo celoto. To je tisto „nedoumljivo bogastvo Kristusovo“ (Ef 3, 8), o katerem govori sv. Pavel.

Lepota Kristusovega dajanja nadalje obstoji v bogastvu in mnogovrstnosti njegovih darov. Predaleč bi zašli, če bi se spustili v razpravljanje o lepoti teh darov. Kam bi nas pripeljal že samo razgovor o njegovi ljubezni. Vzemimo samo kratko primerico med Kristusovimi darovi in darovi, ki nam jih nudita civilizacija in kultura in omejimo se le na literarna dela in stvaritve.

Dolga vrsta pesnikov in pisateljev je ustvarila velika in pomembna dela; že stoletja in tisočletja je znana njihova slava. Njihovih imen in del nam ni treba naštevati, saj jih vsakdo pozna: Homer, Sofoklej, Virgil, Dante, Shakespeare, Goethe, Dostojevski, Tolstoj in drugi. V vsem, kar so ustvarili, živijo večno, kakor pravi Prešeren. V čem je njihova zasluga in veličina? Čisto kratko bi na to odgovorili takole: Življenje so v vsej svoji pestrosti in bogastvu, v tragiki in veselju, v joku in smehu, v bolečini in sreči, blagoslovu in

prekletstvu zajeli in ga prelili v pesem in prozo. Hoelderlin pravi, da je poetična dejavnost spreminjanje sveta v besede. Utrip življenja so oblekli v lepотно oblačilo in mu dali umetniški izraz. V koliko so res pravi umetniki, je odvisno od izbrušene oblike, od posode, ki jo uporabljajo, in od idejnega bogastva, ki sije iz njihovih del. Njihova življenjska zasluga je plemenitenje, kultiviranje in likanje življenja in človeške osebnosti.

V čem je Kristusova veličina, če ga primerjamo s temi slavnimi možmi „pesniške rabe“? Kristus sam ni ustvarjal literarnih del, če izvamemo njegove parabole. Kakšen tvorec je Kristus? To, kar je on ustvaril in nam podaril, presega kakršnokoli človeško tvornost in zmogljivost, je nadčloveško, je nadnaravno. Pri kulturnih tvorcih in delavcih občudujemo njihovo genialnost. Kristusova genialnost je izražena v njegovih potezah sklanjanja, pogleda navzgor in dajanja. To so črte nadnaravnega, metafizičnega reda. Človeški duh si jih ni mogel zamisliti, niti spočeti.

Te tri osnovne poteze: sklanjanje, pogled navzgor, dajanje, pa še katera druga, so zarisane v Kristusov obraz. Te vertikalne in horizontalne linije, ki se dvigajo k Očetu, pa spet prihajajo k človeku ter se razdajajo na neštete načine, so osnovni obris Kristusove osebnosti. Zanimivo je, da je v vsaki posebej Kristus zajet v vsej svoji bitnosti. V vsaki potezi je vsebovana krščanska teologija. Lepota teh osnovnih Kristusovih črt obstoji v njihovi individualnosti, izvirnosti, absolutnosti, nadnaravnosti, duhovnosti in tudi v osrečevanju. Prehajajo v metafizični, nadnaravni, božji svet. To je duhovnost, žlahtnost, ki vse presega, ki ji ni primere.

4 1

Jecljal pred tolike lepote bliščem
 Apel bi, ki je ptice presleparil,
 ko videl bi, kaj je slikar ustvaril
 čudes omamnoživih z barv prgiščem.

Esterin marmorni obraz na sliki
 vse lepši je, kot če se zre v zrcalu.
 Ime pozabljeno je deve kmalu,
 telesni lik na vek slave jeziki.

Ave! Ti krona si ženà, Tatjana,
 ti, ki slepiš beneška ogledala.
 Jeli lepota tvoja barvam znana?

Ah, zate svet še ni rodil slikarja.
 Naj bi slikar bil sama zlata zarja,
 iz ljubosumja bi se mu ne vdala.

4 6

Godujete: kako naj voščim Vam, ne vem.
 Od nekdanj je navada, da bohem
 s sonetom laska lepim se gospem.
 Poskušam, a besed ni, slejkoprej sem nem.

Ezav prodal prvenstvo je za latvo leče,
 jaz dal bi pevski dar za čedne čeče.
 A kaj, ko revež nimam glumske sreče,
 da bi glasno ponovil, kar srce šepeče.

Vaš kodrolašček ljubi vas. Vam je povedal?

Igrivo Vam mežika, brca, suje,
grgra, brblja in ljubi brez besed.

In nezapeta pesem se ne čuje,
ki poje jo poet, odkar Vas je ugledal?
Res treba je besed? Sprejmite ta sonet!

THOMAS STEARNS ELIOT

KOKTAJL
(THE COCTAIL PARTY)

komedija

Poslovenil FRANCE PAPEŽ

Svoj dolg želim priznati dvema kritikoma. Gospodu Martinu Brownerju, ki je bil odgovoren za krstno predstavo te igre na festivalu v Edinburghu leta 1949: za njegovo kritiko zgradbe, od prve zasnove do konca; za nasvete, ki sem si jih bil povečini osvojil in jih je predstava na odru tudi potrdila. Pa gospodu Johnu Haywardu za nenehno kritiko in popravljanje besedišča, jezika in sloga. Moj dolg obema ocenjevavcema je moč razumeti le po primerjavi naslednjih verzij komedije z dokončnim besedilom.

T. S. E.

Novembra 1949.

OSEBE

Edvard Chamberlayne - Julija (*Gospa Shuttlethwaite*) - Celija Coplestone - Aleksander MacGolgie Gibbs - Peter Quilpe - Nepoznani gost, spoznan nato kot Sir Henrik Harcourt - Reilly - Lavinija Chamberlayne - Bolničarka - Tajnica.

GODI SE V LONDONU

PRVO DEJANJE

Prvi prizor

SPREJEMNICA PRI CHAMBERLAYNEJEVIH V LONDONU.
POZNO POPOLDNE.

EDVARD CHAMBERLAYNE, JULIJA SHUTTLETHWAITE,
CELIJA COPLESTONE, PETER QUILPE, ALEKSANDER
MacCOLGIE GIBBS, NEPOZNANI GOST

ALEKS

Nisi razumela zgodbe, Julija:
tigrov sploh ni bilo. V tem je ves smisel.

JULIJA

Kaj sta počela torej ti in maharadža
na drevesu?

ALEKS

Draga Julija,
nemogoče ti je razložiti. Nisi poslušala.

PETER

Znova boš moral povedati, Aleks.

ALEKS

Nikdar ne pripovedujem dvakrat iste zgodbe.

JULIJA

A jaz še čakam, da bi zvedela, kaj se je zgodilo.
Vem, pričelo se je s tigri. . .

ALEKS

Rekel sem, da ni bilo tigrov.

CELIJA

Nehajta se že prepirati!
Zdaj si ti na vrsti, Julija.
Pripoveduj nam zgodbo, ki si jo povedala oni dan
o gospe Kloutz in o poročnem kolaču.

PETER

In kako jo je našel kletar v shrambi in ji splaknil
usta s šampanjcem.
Ugaja mi tista zgodba.

CELIJA

Tudi meni je všeč.

ALEKS

Jaz se je ne naveličam poslušati.

JULIJA

Zdi se, da jo že vsi poznate.

CELIJA

Da jo vsi poznamo?
Da, a t e b e poslušati se ne utrudimo.
Sicer pa ne verjamem, da smo jo že vsi slišali.

(NEPOZNANEMU GOSTU)

Vi je še niste slišali, kaj ne?

NEPOZNANI GOST

Ne, še nikdar.

CELIJA

Novega poslušalca imaš, Julija.
Ne verjamem, da bi jo Edvard poznal.

EDVARD

Morda sem jo slišal, a se ne spominjam.

CELIJA

Samo Julija zna pripovedovati to zgodbo.
Tako dobro posnema z obrazom.

JULIJA

Jaz posnemam z obrazom?

PETER

Dobro posnemaš z obrazom. Ničesar ne zgrešiš.

ALEKS

Ničesar ne zgreši, razen če namenoma.

CELIJA

Posebno litvanski naglas.

JULIJA

Litvanski naglas? Pri gospe Klootz?

PETER

Zdi se mi, da je bila Belgijka.

ALEKS

Njen oče je bil iz neke baltske družine –
iz ene najstarejših, ki je segala z eno vejo na Švedsko,
z drugo na Dansko.
Bilo je nekaj zelo ljubkih hčerá.
Radoveden sem, kaj je z njimi.

JULIJA

Gospa Klootz je bila nekoč očarljiva.
Kakšno življenje! Navadno sem ji rekla: „Greta!
Preveč je življenja v tebi.“ Ona pa se je razveseljevala.

(NEPOZNANEMU GOSTU.)

Ali ste vi poznali gospo Klootz?

NEPOZNANI GOST

Ne, nisem je poznal.

CELIJA

Nadaljuj z zgodbo o poročnem kolaču.

JULIJA

Prav, a zgodba v resnici ni moja.
Slišala sem jo od Delije Verinderjeve.
ki je bila zraven, ko se je zgodila.

(NEPOZNANEMU GOSTU)

Poznate Delijo?

NEPOZNANI GOST

Ne, ne poznam je.

JULIJA

Veste, pred pripovedovanjem zgodb
se je dobro skrbno zavarovati.

ALEKS

Delija Verinder?
Ali ni imela tri brate?

JULIJA

Koliko? Zdi se mi, da dva.

ALEKS

Ne, trije so bili, a ti nisi poznala tretjega.
Pridrževali so ga bolj doma.

JULIJA

Ah, meniš o n e g a l

ALEKS

Slaboumen je bil.

JULIJA

Ne, ni bil slaboumen,
le bolj naiven je bil.

ALEKS

Prav, torej naiven.

JULIJA

Znal je spretno popravljati ure;
imel je tudi sijajno razvit sluh –
vem, da je slišal netopirjev klic.

PETER

Netopirjev klic?

JULIJA

Da, netopirjev klic je slišal.

CELIJA

Ampak kako veš, da ga je slišal?

JULIJA

Ker mi je povedal in sem mu verjela.

CELIJA

Kako si mu vendar mogla verjeti, če je bil tako . . . naiven?
Morda si je le domišljjal.

JULIJA

Ljuba Celija,
ne bodi tako nezaupna! Nekoč sem bila tam na severu,
v njihovem gradu. Kako je trpel!
Morali so mu poiskati otok,
kjer ni bilo netopirjev.

ALEKS

Ali je še tam?
Julija je res pravi zaklad novic.

CELIJA

Malo je, česar ne bi vedela.

PETER

Julija, nadaljuj zgodbo o poročnem kolaču!

(EDVARD GRE VEN.)

JULIJA

Ne, počakali bomo, da se vrne Edvard.
Želim si odpočiti. Ali je še kaj koktajla?

PETER

Pripoveduj vendar! Edvard tako in tako ni poslušal.

JULIJA

Ni poslušal, res – a je tako natančen.
Edvard brez Lavinije! Čisto nemogoč je.
Meni prepušča, da vodim stvari.
Kakšen gostitelj! In nič ni za pod zob.
Edini smisel družbe pri koktajlu
za tako požrešno starko, kot sem jaz,
so prav okusni poslastki. Pijem lahko doma.

(EDVARD SE VRNE S PLADNJEM.)

Edvard, daj mi še tistih slastnih oliv!
Kaj je to? Ocvrt krompir? Niti videti ga ne morem.
Pričela sem vam torej pripovedovati o gospe Klootz:
bilo je na Vincewellovi ženitnini, pred mnogimi leti.

(NEPOZNANEMU GOSTU)

Poznate Vincewellove?

NEPOZNANI GOST

Ne, ne poznam Vincewellovih.

JULIJA

Ah, oba sta že umrla. Hotela sem se le zavarovati:
če bi bila vaša prijateljca, bi ne mogla povedati zgodbe.

PETER

Ali sta bila sorodnika Tonija Vincewella?

JULIJA

Da, Toni je bil pridobitev, a ne rešitev.
On je položaj še poslabšal.
Ali si poznal Tonija? V Oxfordu si ga spoznal?

PETER

Ne, v Oxfordu ga še nisem poznal.
Lani sem ga slučajno srečal v Kaliforniji.

JULIJA

Vedno sem si želela v Kalifornijo.
Povej, kaj si počel v Kaliforniji?

CELIJA

Filmal je.

PETER

Poskušal filmati.

JULIJA

Kateri film? Morda sem ga že videla.

PETER

Nemogoče, ker po pravici rečeno,
ga niso nikdar predvajali. Da, nek film smo izdelali,
a zanj so priredili drugačen scenarij.

JULIJA

Ne tistega, ki si ga ti napisal?

PETER

Ne. A jaz sem preživel kljub temu prijetne dneve.

CELIJA

Nadaljuj zgodbo o poročnem kolaču, Julija!

JULIJA

Sedi za trenutek, Edvard!
Vem, da si popoln gostitelj,
a skušaj se uživeti, da si tokrat samo gost
v družbi pri Laviniji. Toliko stvari
bi te rada vprašala. Zdaj je lepa priložnost,
ko je Lavinija zdoma. Vedno sem si dejala:
„Da bi le Edvarda enkrat samega našla
in se z njim resno pogovorila!“
Tako sem rekla Laviniji. Tudi ona je bila za to.
Dejala je: „Prav, poskusi.“
In zdaj je prvič, da te najdem brez Lavinije,
razen takrat, ko je bila zaprta v pralnici
in ni mogla ven. Vem, kaj si misliš.
Prepričan si, da sem stara prismoda,
a jaz mislim resno. Tudi Lavinija me ima za resno.
Zato je odšla, se mi zdi –
zato, da bi se jaz lahko pomenila s teboj.
Morda je v shrambi in posluša, kaj govorimo.

EDVARD

Ne, v shrambi je ni.

CELIJA

Je za dolgo odšla, Edvard?

EDVARD

Res ne vem – vsaj dokler mi ne sporoči.
Če je njena teta zelo bolna, bo ostala tam nekaj časa.

CELIJA

Kaj boš počel medtem?

EDVARD

Ne vem. Morda bom odšel tudi jaz.

CELIJA

Ti boš odšel?

JULIJA

Ali imaš tudi ti teto?

EDVARD

Ne, nimam tete, a bom morda kljub temu odšel.

CELIJA

Ampak, Edvard... Kaj sem hotela pravkar reči?
Težko je za starejšo damo samo na deželi
in skoraj nemogoče je dobiti strežnico.

JULIJA

Ali je to njena teta Lavra?

EDVARD

Ne. Druga teta je,
ki je vi ne poznate. Sestra njene matere je
in precej osamljena.

JULIJA

Njena najljubša teta?

EDVARD

Ne, ona je najljubša nečakinja te tete,
ki pa je nekam čudaška.
Kadar zbolí, zahteva, da je Lavinija pri njej.

JULIJA

Ne spomnim se, da bi bila že kdaj bolna.

EDVARD

Da, vedno je bila zelo zdrava. Zato pa se še posebno prestraši, kadar zboli.

JULIJA

In pošlje po Lavinijo.
Popolnoma razumem. Ali se kaj obeta?

EDVARD

Ne, zdi se mi, da je vse naložila za rento.

JULIJA

Torej je to Lavinijino vedenje zelo nesebično in prav njeno. Vendar pa, Edvard, Lavinija ostane zdoma lahko cele tedne in ko se vrne, kdo ve, ali je ne bodo spet klicali. Razumem te priletne, žilave ženske – jaz sama sem ena od njih. Zdi se mi, kot da bi že vse vedela o teti v Hampshiru.

EDVARD

V Hampshiru?

JULIJA

Ali nisi rekel, da živi v Hampshiru?

EDVARD

Tega nisem rekel.

JULIJA

Ali si rekel Hampstead?

EDVARD

Ne, tudi Hampsteada nisem omenil.

JULIJA

Nekje vendar mora živeti.

EDVARD

V Essexu živi.

JULIJA

Blizu Colchestra, kajne? Laviniji so všeč ostrige.

EDVARD

Ne. Prav sredi Essexu je.

JULIJA

Dobro, ne bomo preiskovali naprej.

Imaš morda njen naslov in telefonsko številko?

Morda se bom v Cornwall grede oglasila

pri Laviniji. A bódimo uvidevni:

ali dovoliš, da sem medtem tvoja teta – samska
in živeča seveda od rente?

V petek te povabim na kosilo – samo tebe –
in povedal mi boš več o vsem.

EDVARD

O vsem?

JULIJA

Že veš, kaj mislim:

prihodnje volitve... in tvoje tajnosti.

EDVARD

Večina mojih tajnosti je nezanimivih.

JULIJA

Le počakaj, ne boš ušel! V petek boš pri meni na obedu.
Sem že izbrala ljudi, s katerimi se boš sestal.

EDVARD

Ali nisi dejala, da bova sama?

JULIJA

Da, sama, –

brez Lavinije. Z drugimi boš zadovoljen –

a govoril boš samo z menoj. Je že vse urejeno.

Zdaj moram iti!

EDVARD

Iti moraš? Res?

PETER

Kaj ne boš povedala zgodbe o gospe Klootz?

JULIJA

O kateri gospe Klootz?

CELIJA

In o poročnem kolaču.

JULIJA

O poročnem kolaču? Saj nisem bila na njeni poroki.

Tako zabaven večer smo imeli, Edvard:

ocvrt krompir je bil izvrsten.

Poglejmo zdaj – ali sem vzela vse?

Kakšna prijetna družbal Upam, da se bomo še sestali.

Zakaj ne pridete v petek v s i k meni na obed?

Ne, boljše, da ne, sicer mi dobra gospodična Batten

še odpove in gre. Tako, zdaj moram iti.

ALEKS

Tudi jaz.

PETER

Celija,

vas smem pospremiti?

CELIJA

Ne, Peter, žal mi je.

Vzela bom taksi.

JULIJA

Ti greš z mano, Peter.

Če dobiš taksi zame, te zapeljem prav do doma.

V petek te pričakujem, Edvard. In Celija –

kmalu se morava spet videti! Ne odhajajte vsi

prav zdaj, ko grem jaz. Zbogom, Edvard!

EDVARD

Zbogom, Julija!

(JULIJA IN PETER ODIDETA.)

CELIJA

Zbogom, Edvard!

Se bova kmalu spet videla?

EDVARD

Morda. Ne vem.

CELIJA

Morda? Ne veš? Prav, zbogom!

EDVARD

Zbogom, Celijal

ALEKS

Zbogom, Edvard! Upam,
da boš kmalu prejel boljše novice od Lavinijine tete.

EDVARD

Ah... da... hvala lepa! Zbogom, Aleks!
Res ljubeznivo, da si prišel.

(ALEKS IN CELIJA ODIDETA.
EDVARD NEPOZNANEMU GOSTU)

Ne hodite še!
Ostanite tu. Popijva koktajl.
Ali pa želite whisky?

NEPOZNANI GOST

Gin.

EDVARD

S čim?

NEPOZNANI GOST

Z vodo.

EDVARD

Opravičiti se moram za nocojšnji večer!
Dejstvo je, da sem se hotel znebiti družbe:
prišli so namreč samo tisti, ki jih nisem mogel
pravočasno obvestiti, naj ne pridejo.
Tudi nisem vedel, da boste prišli vi.
Mislim sem, da mi je Lavinija naštelala
imena vseh, ki so bili povabljeni.
Vidim pa, da bi bilo važno obvestiti samo ono grozno staro
- zaradi drugih bi bila skrb odveč.

(PRI VRATIH POZVONI. EDVARD K VHODU REKOČ.)

Vedno se pojavi, kadar bi si jo človek najmanj želel.

(ODPRE.)

Julijal

(VSTOPI JULIJA.)

JULIJA

Edvard, kakšna sreča, da dežuje!
Spomnila sem se na svoj dežnik.
— Tamle je! Kaj neki spletkarita vidva?
Dobro, da sem dežnik pozabila jaz
in ne Aleks — ta je pravi radovednež.
J a z se v tuje zadeve nikdar ne vtikam.
Torej, še enkrat zbogom! Slednjič grem.

(ODIDE.)

EDVARD

Oprostite — zdi se mi, da ne vem, kako vam je ime.

NEPOZNANI GOST

Iti moram.

EDVARD

Ne hodite še!
Tako si želim govoriti s kom
in laže se je pogovarjati z nekom, ki ga ne poznaš.
Dejstvo je namreč, da me je Lavinija zapustila.

NEPOZNANI GOST

Žena vas je zapustila?

EDVARD

Brez sporočila;
prav, ko je pripravljala nocojšnji sestanek.
Ko sem prišel popoldne domov,
sem našel zapisan le kratek stavek,
da me zapušča. Ne vem, kam je odšla.

NEPOZNANI GOST

To je dogodek.
Mi dovolite še en požirek?

EDVARD

Whisky?

NEPOZNANI GOST

Gin.

EDVARD

S čim?

NEPOZNANI GOST

Samo z vodo –
in priporočam vam isti recept.
Dovolite, da si ga pripravim sam . . .
močnega . . . pijte, srkajoč, počasi . . . in sedé.
Sprostite se in globoko dihajte.
Da, tako! Dovolite mi zdaj nekaj vprašanj.
Kako dolgo ste poročeni?

EDVARD

Pet let.

NEPOZNANI GOST

Otroci?

EDVARD

Nimava jih.

NEPOZNANI GOST

Bodite optimisti!
Rekli ste, da ne veste, kam je odšla?

EDVARD

Ne vem.

NEPOZNANI GOST

Poznate moža?

EDVARD

Ni bilo drugega moškega –
vsaj da bi jaz zanj vedel, ne.

NEPOZNANI GOST

In – druga ženska,
na katero bi bila lahko vaša žena ljubosumna?

EDVARD

Ni se mogla pritoževati zaradi mojega vedenja.

NEPOZNANI GOST

Torej vse v vaše dobro.
Če bi bila odšla zaradi drugega moškega, bi mogla spoznati
napako

in se vrniti. Če bi odšla zaradi ženske, bi se mogla odločiti za odpuščanje in si s tem pridobiti prednost. Če ni vmes druge ženske, ne drugega moškega, je vzrok lahko globlji in morete sklepati, da se ne bo vrnila. Če bi bil vmes kdo drug, bi se vi hoteli ponovno oženiti in tako dokazati ljudem, da vas je nekdo potreboval. Če bi bila druga ženska, bi se lahko poročili z njo in si celo predstavljali, da ste se želeli poročiti.

EDVARD

A jaz želim, da se žena vrne.

NEPOZNANI GOST

Povsem naraven odgovor.
To stanje je za vas nadležno in neprimerno.
Neprimerno je bilo tudi lagati o tem:
resnice namreč ne morete povedati po telefonu.
Za vse pa je treba časa in vi ga ne smete izgubljati.
Predlagam . . .

EDVARD

Ničesar ne predlagajte.

NEPOZNANI GOST

Torej vam svetujem . . .

EDVARD

Prosim vas, ne svetujte.
Večkrat sem uporabljal takšne izraze pri zaslišanju prič, zato mi ne ugajajo. Ali vam lahko ja z predlagam?
Vem, da sem sprožil ta pogovor, vendar ne vem, kdo ste. Nisem pričakoval tega.
Hotel sem si olajšati glavo s tem, da bi nekomu povedal, kar me teži.
Ni treba, da bi vedel, kdo ste.
Nasprotno: če ne poznate moje žene mnogo bolje, kot mislim, ali če ne veste kaj več o naju, kot se zdi, imam vaše razmišljanje za žaljivo.

NEPOZNANI GOST

Tako dobro poznam vas kakor vašo ženo.
Vedel sem, da je edino, kar si želite, razkošje

zaupne izpovedi neznancu.
Naj torej ostanem neznanec.
Povem vam pa, da pomeni približati se neznancu
privabljeni nepričakovano, sprostiti novo silo,
ali izpustiti hudiča iz meha;
to pomeni sprožiti plaz dogodkov,
ki jim niste kos. Naj nadaljujem:
rekel bi, da doživljate sproščanje,
ki se ga še ne zavedate. Počasi boste začutili –
zjutraj, ko se zbudite, ali zvečer, preden greste spat –
da pričenjate uživati samostojnost.
Odkrili boste, da je vaše življenje vedno bolj udobno,
brez nenehne kritike in brez trmastega nerazumevanja
nje, ki bi urejala vaše življenje bolje, kot si želite,
in ki bi ne bila povsem zadovoljna z vašimi prijatelji,
ali pa bi spet trdila, da so vljudnejši z njo, kot vi.
Ko boste tako prevračali preteklost,
se boste čudili, da ste vzdržali tako dolgo
in včasih boste morda kar nekam zavistni,
da je ona prej uvidela potrebo in imela pogum za prekinitvev
– ter si tako pridobila trajno prednost.

EDVARD

Moglo bi biti tako, vendar . . .

NEPOZNANI GOST

Hočete reči, da jo ljubite?

EDVARD

Vedno sem mislil, da sva potrebna drug drugemu.
Nikdar mi ni prišlo na misel, da bi bil srečnejši
s katero drugo. Zakaj govoriti o ljubezni?
Privadila sva se drug drugemu.
Tako tega nenádnega odhoda
brez pojasnila – samo s suhim stavkom, da gre
in da se več ne vrne – da, tega ne morem razumeti.
Nihče si ne želi ostati v negotovosti, ob uganki:
to je tako nekaj . . . nedokončanega.

NEPOZNANI GOST

Res, nekaj nedokončanega je
in nihče ne želi ostati z uganko.
A tu je še nekaj drugega: izguba osebnosti,
ali bolje, izguba povezanosti z nekom,

za katerega ste mislili, da je del vas samega.
Ne počutite se več po človeško.
Nenadoma ste zmanjšani v stanje predmetnosti –
živ predmet ste in ne oseba. To zato,
ker je človek obenem predmet in osebnost. Na to
pozabljamo, če le moremo. Kadar se oblečete za družbo
in se spuščate po stopnicah z vso mogočo šaro,
ki naj vam pomaga v izbrani vlogi,
takrat se lahko pošteno zaletite in omahnete,
ko ste že spodaj, ker ne slutite,
da je pred vami še ena stopnica.
Za trenutek ste začutili, da ste predmet,
prepuščeni na milost presnetemu stopnišču.
Ali pa denimo zdravniško operacijo:
dokler se posvetujete z zdravnikom in s kirurgom,
dokler ste v bolnišnici, v postelji
in kramljate z bolniško sestro, ste še osebnost
in središče stvarnosti. A glejte: ko ležite na mizi,
ste zanje, ki so okrog vas – kot zakrinkani igralci, –
samo kos pohištva v popravilu.
Edino, kar je od vas ostalo, je telo;
vaš „jaz“ je izginil. Smem natočiti?

EDVARD

Oprostite! Kaj ste pili?
Whisky?

NEPOZNANI GOST

Gin.

EDVARD

S čim?

NEPOZNANI GOST

Z vodo.

EDVARD

Kam vodi vse to?

NEPOZNANI GOST

Do odkritja,
kaj ste v resnici. Kaj čutite.
Kaj ste dejansko med ljudmi.
Skoraj vedno se nam zdi, da moramo biti takšni, kot smo.

Živimo iz majhnega poznanja tega, kar smo bili.
Kdo ste vi? Ne veste več, kot jaz –
rajši manj. Niste drugega kot skupek
zastarelih vtisov in odzivov. Edino, kar je moči storiti,
je ne storiti ničesar. Čakati.

EDVARD

Čakati!
Čakanje je ena najtežjih stvari
in razen tega – ali ne vidite, da se smešim?

NEPOZNANI GOST

Nič ne de, če se nekoliko osmešite.
Vdajte se in bodite takšen norec, kot ste.
To je najboljši nasvet, ki vam ga morem dati.

EDVARD

Kako naj čakam, če ne vem, kaj čakam?
Ali naj rečem prijateljem: „moja žena je odšla“?
In če me vprašajo: „kam?“, jim porečem: „ne vem“;
In če silijo še naprej: „kdaž se vrne?“,
lahko odgovorim samo: „ne vem, če se sploh vrne.“
In oni vprašujejo: „pa kaj misliš storiti?“,
jaz odgovarjam: „nič“. Vsi me bodo imeli ali za norca
ali pa za navadnega prevzetneža.

NEPOZNANI GOST

In vse to v vaše dobro:
odkrili boste, da lahko prestanete ponižanje.
Ta izkušnja je neprecenljive vrednosti.

EDVARD

Dovolite: priznam, da je mnogo tega, kar ste rekli,
res. A to še ni vse.
Odkar sem zadnjč videl svojo ženo,
danes zjutraj pri zajtrku, se ne spominjam več, kakšna je.
Ne vem, če bi jo mogel opisati,
ko bi poklical policijo, naj jo poišče.
Niti ne vem, kako je bila oblečena,
ko sem jo zadnjkrat videl. In kljub temu želim, da se vrne.
Moram jo najti in zvedeti, kaj se je zgodilo
v teh petih letih, kar sva poročena.
Odkriti moram, kdo je ona, in tako spoznati, kdo sem jaz.
Kaj mi pomaga vse vaše razčlenjanje,
če bom moral ostati vedno v temi?

NEPOZNANI GOST

Gotovo ni pravi namen ostati v temi,
razen dokler se ne operete slepila,
da ste bili vedno v luči.
Dejstvo, da ne najdete vzroka, zakaj naj se vrne,
je najboljša ugotovitev, da jo zares pogrešate.

EDVARD

Želim jo videti. . . tukaj.

NEPOZNANI GOST

In videli jo boste. . . tukaj.

EDVARD

Hočete reči, da veste, kje je?

NEPOZNANI GOST

Na to vprašanje ni vredno odgovarjati.
Če pa jo pripeljem nazaj, bo to z enim pogojem:
obljubite mi, da je ne boste izpraševali,
kje je bila.

EDVARD

Ne bom izpraševal.
Ko sva pričela govoriti, se mi zdi,
da nisem bil prepričan, ali jo pogrešam. Zdaj sem —
vendar, ali jo zares pogrešam? Ni to le sugestija?

NEPOZNANI GOST

Ne vemo. V štiriindvajsetih urah
se bo vrnila in vi jo boste sprejeli tu.

(ZVONI.)

EDVARD

Moram pogledati, kdo je.

(K VRATOM)

Spet tukaj, Julija?

(VSTOPITA PETER IN JULIJA.)

JULIJA

Edvard, tako sem vesela, da te najdem!
Veš, tu sem morala pozabiti svoje naočnike
in zdaj sploh ne vidim.
Petra sem vlekla po mestu,

da sva jih iskala.
Jih je kdo našel? Ti veš, da so moji –
okvir je iz prozorne, plastične snovi –
barve se več ne spominjam,
a bi jih lahko spoznala, ker manjka ena leča.

NEPOZNANI GOST

(POJE.)

Jaz bil sem Riley, škiljavec,
in pil le gin z vodó;
ko je prišla natakár'ca,
sem se takoj zaljubil v njo.

Boste prišli točno?

EDVARD

Kot sva se domenila.

NEPOZNANI GOST

(ODIDE.)

Hejla hoj, hejla hoj,
kaj je, škiljavi Riley, s teboj?

(POJE.)

JULIJA

Edvard, kdo je ta zoprnež?
Še nikdar me ni nihče tako užalil.
Kakšna sreča, da sem pozabila naočnike –
to je prava dogodivščina!
Povej mi kaj o njem. Sta skupaj pila?
Lepe prijatelje si zbiraš,
kadar Lavinije ni doma! Kdo je?

EDVARD

Ne poznam ga.

JULIJA

Ne poznaš ga?

EDVARD

Nikoli prej ga nisem videl.

JULIJA

A kako je prišel sem?

EDVARD

Ne vem.

JULIJA

Ne veš, kako mu je ime?

Če sem prav slišala, je dejal, da je Riley.

EDVARD

Ne vem, kako mu je ime.

JULIJA

Ne veš, kako mu je ime?

EDVARD

Pravim, da nimam pojma, kdo je
in kako je prišel sem.

JULIJA

Pa o čem sta govorila?

Sta ves čas pela?

Vse preveč skrivnostno je danes
v tej hiši.

EDVARD

Obžalujem.

JULIJA

Ne, meni pa ugaja. Spominja me tudi
na naočnike. To je zdaj največja skrivnost.

Peter, zakaj jih ne iščeš?

Poglej na polico pri kaminu. Kje sem sedela?

Morda so zadaj za zofo, na tleh –

ne, hočem reči, za tem stolom. Poglej pod blazino!

EDVARD

Si prepričana, da jih nimaš v torbici?

JULIJA

Ne, seveda ne! Tukaj jih nosim sicer vedno...

Ah, tu so! Hvala, Edvard!

Ti si res spreten, zares;

ne našla bi jih brez tebe.

Kadar bom spet kaj izgubila,

bom prišla naravnost k tebi – namesto k svetemu Antonu.

Zdaj moram teči. Taxi me čaka spodaj.
Pojdiva, Peter!

PETER

Upam, da nimaš nič proti,
če ne grem s teboj, Julija. Nazaj grede
sem se domislil, da moram govoriti z Edvardom.

JULIJA

O Laviniji kaj?

PETER

Ne, nič o Laviniji.
Nekaj bi se rad posvetoval z njim
in zdaj je priložnost.

JULIJA

Seveda, kar ostani.

PETER

A do dvigala te pospremim.

JULIJA

Ne, le ostani pri Edvardu. Nisem še tako brez moči.
Razen tega mi je všeč ravnati dvigalo –
tam lahko premišljujem. Zbogom torej!
In hvala obema – lepa hvala!

(ODIDE.)

PETER

Upam, da te ne nadlegujem, Edvard?

EDVARD

Zdi se mi, da so me že precej nadlegovali.
Želel bi biti sam;
vendar, za kaj gre?

JULIJA

Tvojo pomoč potrebujem.
Hotel sem ti telefonirati in priti k tebi,
a zdaj je priložnost za razgovor.

EDVARD

Kaj te vznemirja?

PETER

Nocoj sem čutil, da ne bom več vzdržal.
Ta grozna družba! Žal mi je, Edvard,
res, prav prijetna družčina
za vse, razen zame. Nisi ti kriv.
Domnevam, da nisi opazil, kako je z menoj.

EDVARD

Dve ali tri stvari da,
ne mislim pa, da sem opazil vse.

PETER

Veseli me, da nisi opazil vsega.
Gotovo sem se bolje obnašal, kot sem si mislil.
Če ti nisi ničesar opazil, upam, da tudi drugi niso,
čeprav me skrbi Julija Shuttlethwaite.

EDVARD

Julija res dobro opazuje,
a se mi zdi, da je imela nekaj drugega v mislih.

PETER

Gre za Celiyo. Zame in za Celiyo namreč.

EDVARD

Kako? Kaj pa je s teboj in s Celijo?
Imata kaj skupnega?

PETER

Zdi se mi, da imava mnogo skupnega.
Oba sva umetnika.

EDVARD

Nikdar nisem mislil na to.
S kakšno umetnostjo pa se ukvarjaš?

PETER

Nisi bral mojega romana,
čeprav je požel nekaj prav dobrih ocen.
A bolj kot to naju zanima film.

EDVARD

Skupno zanimanje za film
mnogokrat družī mlade ljudi.

PETER

Začenjaš zbadati!
Celija se je zanimala za filmsko umetnost.

EDVARD

Kot za možen poklic?

PETER

Hotela bi, da bi bil poklic,
čeprav ima že poezijo.

EDVARD

Da, videl sem njene pesmi –
zanimive, če se nekdo zanima za Celijo.
Seveda, k vsemu imajo gotovo svojo literarno vrednost,
o kateri ne mislim soditi.

PETER

Jaz pa lahko sodim
in mislim, da je na višini. Vendar to ni glavno.
Menil sem, da imava mnogo skupnega – tu je jedro.
Upam, da je tudi ona teh misli.

EDVARD

Kako si jo spoznal?

(VSTOPI ALEKS.)

ALEKS

Tu si, Edvard! Veš, zakaj sem prišel?

EDVARD

Rajši bi vedel, k a k o si prišel noter, Aleks!

ALEKS

Kako? Mimo sem šel in sem opazil, da so vrata odprta.
Pa mi je prišlo na misel, da bi pogledal, če je še kdo pri tebi.

PETER

Julija je pustila vrata odprta.

EDVARD

Nič zato,
a zaprta jih, kadar bosta odšla.

ALEKS

Ti greš z menoj, Edvard!
Mislim sem si: Edvard bo gotovo sam nocoj
in vem, da mu ni všeč biti zvečer sam, –
zato boš šel z menoj in večerjal pri meni.

EDVARD

Zelo si pozoren, Aleks,
a nocoj želim biti sam.

ALEKS

Nekaj vendar moraš večerjati. Boš šel ven?
Kdo naj ti pripravi večerjo?

EDVARD

Sam si nekaj skuham; saj ni treba veliko.

ALEKS

Vem, kako ravnati v tem primeru:
presenetil te bom.
Poznaš me, da sem dokaj spreten kuhar.
Naravnost v kuhinjo grem
in ti pripravim skromno večerjo –
samo zate. Potem te pustimo samega.
Medtem se lahko razgovarjaš s Petrom –
ne bom vaju motil.

EDVARD

Dragi Aleks,
nič primernega ne boš našel v shrambi.
Nisem mislil na to.

ALEKS

Nič zato, poseben dar imam;
skoraj iz nič ti zvarim okusno jed.
Vsak drobec mi pride prav. Na Vzhodu sem se naučil.
Iz peščice riža in iz posušene ribe
pripravim jedi za pol ducata krožnikov.
Ne ugovarjaj, prosim. Takoj bom začel.

(ODIDE V KUHINJO.)

EDVARD

Dobro, kje sva ostala?

PETER

Vprašal si me, kako sem spoznal Celijo.
Tu sem jo srečal nekako pred letom dni.

EDVARD

Na kakem Lavinijinem poskusnem sestanku ob četrtekih?

PETER

Da, neki četrtek. Zakaj jim praviš „poskusni sestanki“?

EDVARD

Lavinija je poskušala pripraviti družabne sestanke,
pri katerih sem jaz zabaval manjše goste
in se ukvarjal z njenimi „neuspehi“ in s „pogreški“.
A ti si bil eden od „uspehov“ –
vsaj za nekaj časa.

PETER

Ne bi rekel.
Lavinija je bila zelo prijazna z menoj
in veliko ji dolgujem. Potem sem srečal Celijo.
Bila je drugačna kot dekleta, ki sem jih že poznal;
težko dostopna je bila takrat.

EDVARD

Si jo pogosto videl?

ALEKSOV GLAS

Edvard, je tu kakšen lonec z dvojnim dnom?

EDVARD

Mislím, da eden mora biti.
Kaj nima vsaka kuhinja takega lonca?

ALEKSOV GLAS

Ne morem ga najti.
Torej s tem presenečenjem ne bo nič;
na kaj drugega moram misliti.

PETER

Ne pogosto.
In kadar sem jo videl, nisem imel prilike,
da bi govoril z njo.

EDVARD

Ti in Celiija sta bila povabljena iz različnih namenov.
Ti si bil eno Laviniijinih odkritij;
Celiija naj bi skrbela za družabnost in modo.
Laviniija si je vselej prizadevala,
da bi se uvedla v razna družabna območja hkrati –
a ona sama naj bi bila samo vez med njimi.
Zato, se mi zdi, da niso uspeli njeni četrtki.

PETER

Govoriš, kot da bi bilo že vsega konec.

EDVARD

Ne, – vse je še nedokončano.
A nisi mi povedal, kako si spoznal Celiijo.

PETER

Nekaj dni pozneje sem jo spet videl
na koncertu – samo. Tudi jaz sem bil sam.
Vedno sem hodil sam na koncerte:
v začetku, ker nisem nikogar poznal, da bi šel z njim,
in pozneje, ker sem hotel biti sam.
A za dekle, kot je Celiija, je nenavadno,
da je bila sama, posebno še, ker sem menil,
da je njeno ime v družabnih krogih poznano.
Bodi kakor že – prišla sva v pogovor
in zvedel sem, da hodi sama na koncerte
in v kino. Še večkrat sva se srečala
ob takšnih priložnostih in včasih sva šla skupaj.
Biti s Celiijo je bilo zame nekaj drugega,
kakor biti v družbi ali celo sam.
Včasih sva se sešla pri čaju
in nekajkrat sva skupaj večerjala.

EDVARD

Te je po vsem tem predstavila
svojim domačim ali kateremu svojih prijateljev?

PETER

Ne, a nekajkrat mi je govorila o njih
in o njihovem pomanjkanju pristnega zanimanja.

EDVARD

In kaj se je zgodilo potem?

PETER

Nič se ni zgodilo.
Misli sem, da se resnično zanima zame.
Tako srečen sem bil, kadar sva bila skupaj –
tako... zadovoljen, umirjen: ne morem povedati.
Nikdar si nisem predstavljal tolikšne sreče.
Poznal sem samo razburjenja, zmedo,
željo po imetju. Zdaj je bilo vse drugače:
doživljal sem nekaj nenavadnega... neko umirjenje...

EDVARD

In kaj je prekinilo to zanimivo zadevo?

(VSTOPI ALEKS V PREDPASNIKU, Z ZAVIHANIMI ROKAVI.)

ALEKS

Začimb ne morem najti, Edvard.

EDVARD

Jih nimamo. Laviniji niso všeč.

ALEKS

Torej gre po vodi tudi to presenečenje.
Misliti moramo na kaj drugega.
Nisem pričakoval mandeljnov, računal pa sem z začimbami.
(ODIDE.)

PETER

Prav to je tisto, kar hočem vedeti.
Spremenila se je kratko malo v drugo podobo –
kot v filmu. Noče me več videti.
Izgovarja se z ne prav prepričljivimi pretvezami
in kadar jo srečam, se mi zdi zaskrbljena
v nekakšnem skrivnostnem vznurjenju, ki ga ne razumem.

EDVARD

Misliš, da se ne zanima več zate?

PETER

Napačno tolmačiš. Jaz mislim drugače.
Ne pogrešam pri nji zanimanja zame,
pač pa tiste trenutke, ko sva oba dojemala
z enakimi občutji, delila nerazložljiva doživetja
in se oba zavedela samega sebe.
Morda je, kot ti praviš, izgubila zanimanje zame.

EDVARD

Vse to je zelo naravno. Ko bi samo vedel, kako si srečen. Za nekaj časa je utegnila biti to prava dogodivščina, kot katerakoli druga. Ko pa se je navdušenje ohladilo, si verjetno opazil, da je ona druga ženska in da si tudi ti drugačen. Čestitam k pravočasnemu umiku!

PETER

Ljubše bi mi bilo, če prihraniš svoje čestitke. Moral sem govoriti z nekom. Pripovedoval sem ti o nečem resničnem – o svojem prvem in morda zadnjem doživetju stvarnosti. In ti ne razumeš.

EDVARD

Dragi Peter, povedal sem samo, kaj bi se ti namerilo s Celijo v bližnjih šestih mescih. Rekel sem, ti pa lahko sprejmeš ali pozabiš.

PETER

Kaj naj storim?

EDVARD

Nič. Čakaj. Vrni se v Kalifornijo.

PETER

Moram govoriti s Celijo.

EDVARD

Bo ta še ista Celija?
Bolje, da se zadovoljiš z ono, ki se je spominjaš.
Spominjaj se je! Povem ti, da je že spomin.

PETER

A Celijo moram videti, da mi pove vsaj s svojimi besedami, kaj se je zgodilo.
Dokler ne bom vedel tega, ne bom poznal resnice niti o spominu.

Ali sva zares delila isto zanimanje?
Res enako čutila ob glasbi ali ob sliki?
Nekaj resničnega je bilo, vendar – kaj je resničnost...

(ZAZVONI TELEFON.)

GLEDALIŠČNIKI

THOMAS S. ELIOT, KOKTAJL

13. in 14. oktobra 1956 je gledališki odsek Slovenske kulturne akcije v javnem gledališču v Buenos Airesu (Junin 1063) uprizoril T. S. ELIOTA komedijo KOKTAJL, ki jo je za to priložnost poslovenil pesnik FRANCE PAPEŽ. V zgodovini slovenskega gledališčenja je bila ta predstava prva uprizoritev primera Eliotove dramatike v slovenščini.

Fredstavo je režiral Nikolaj Jeločnik, scenični okvir pa ji je dal arh. Marjan Eiletz.

Igrali so: Jože Rus (Edvard Chamberlayne) – Nataša Zajc-Smersujeva (Julija) – Vanda Ma'cen-Martelanževa (Celijsa Coplestone) – Maks Borštnik (Aleks) – Maks Nose (Peter) – Nikolaj Jeločnik (Sir H. H. Reilly) – Marija Kutnar-Jeločnikova (Lavinija Chamberlayne) – Marjeta Havelka (Tajnica)

EDVARD in CELIJA (1. dejanje, 1)

PETER, CELIJA in EDVARD (1. dejanje, 3)

EDVARD

Oprosti za trenutek.
Haló!... Ne morem povedati zdaj...
Da, je... Prav, poklical te bom,
brž ko bom mogel.

(PETRU)

Oprosti. Kaj si hotel reči?

PETER

Kolikšna je resničnost
doživetij dveh nestvarnih oseb?
Ko bi se mogel opreti vsaj na spomine,
bi lahko prenašal kakršnokoli bodočnost.
A zvedeti moram resnico o preteklosti – zaradi spominov.

EDVARD

Ni tako zavarovanih spominov, da ne bi prišli
molji do njih. Torej govoriti želiš s Celijo?
Ne vem, zakaj naj bi se jaz tako trudil,
da bi te obvaroval pred videzom norca.
Kaj želiš, da storim?

PETER

Govori Celiji zame.
Ti jo poznaš z druge strani
in starejši si.

EDVARD

Toliko starejši?

PETER

Da, prepričan sem, da te bo poslušala –
že zato, ker se tebe ne tiče.

EDVARD

Dobro, govoril bom.

PETER

Hvala, Edvard! Res si prijazen.

(VSTOPI ALEKS, OBLEČEN.)

ALEKS

Kakšno gostijo sem ti pripravil, Edvard!

Prepričan sem, da je med vsemi mojimi uspehi
ta največji: narediti nekaj iz nič!
Niti takrat, ko sem hodil po Albaniji,
nisem skuhal takšne večerje iz tako malo stvari,
kot sem jih našel v vašem hladilniku.
Dobro, da sem odkril vsaj pol ducata jajc.

EDVARD

Kaj? Porabil si jajca, ki jih je poslala
Lavinijina teta z dežele!

ALEKS

Ha, torej ta teta le živi!
Otipljiv dokaz.

EDVARD

Ne, ne. . . Hočem reči, druga teta.

ALEKS

Že razumem. Resnična teta. A kljub temu mi boš hvaležen.
Malo ljudi v Črni gori si lahko privoščijo
nekaj takšnega, kar boš ti nocoj jedel.

EDVARD

A kaj mi ostane za zajtrk?

ALEKS

Ne skrbi za zajtrk.
Skodelica črne kave
in kos prepečenca. Vse sem ti pustil na štedilniku.
kjer počasi vre. Naj ne vre več kot deset minut.
Odhajam in Peter gre z menoj.

PETER

Preveč sem te zadrževal, Edvard;
miru potrebuješ. Pozdravi Lavinijo,
kadar se vrne. . . vendar, če dovoliš,
bi rajši videl, da ji ne poveš, kar sva govorila.

EDVARD

Ničesar ne bom povedal Laviniji.

PETER

Hvala, Edvard! Lahko noč.

EDVARD

Lahko noč, Peter.
Lahko noč, Aleks. Če vama ni težko,
zapri ta vrata za seboj, prosim. Kljuko pritisnita.

ALEKS

Razumeš, Edvard? Nič več kot deset minut.
Dvajset minut, pa bo moje delo uničeno.

(ALEKS IN PETER ODIDETA.)

(EDVARD K TELEFONU IN KLIČE.)

EDVARD

Je tam gospodična Celija Coplestone? . . .
Kako dolgo že? . . . Nič zato.

ZASTOR

Drugi prizor

ČETRT URE POZNEJE V ISTI SOBI.

EDVARD IGRA PASIJANSO.

(ZVONJENJE PRI VRATIH. GRE ODPIRAT.)

CELIJIN GLAS

Ali si sam?

EDVARD

(VRNE SE S CELIJD.)

Celija! Zakaj si se vrnila?
Rekel sem, da ti bom telefoniral čimprej:
nekaj trenutkov je tega, kar sem iskal zvezo.

CELIJA

Ce bi bil slučajno še kdo pri tebi,
bi rekla, da sem pozabila dežnik.
Zdi se mi, da nisi vesel, ker sem tu.
Vem, Edvard, da se je nekaj zgodilo,
a tvojega vedenja pri telefonu ne morem razumeti.
Ni bilo podobno tebi. Čutila sem, da moram nazaj.
Reci le, da je vse v redu, pa grem.

EDVARD

Kako moreš reči, da veš, kaj se je zgodilo?
Niti jaz ne vem, kaj se je zgodilo ali kaj se bo zgodilo;
da bi vse razumel, bi moral biti nujno sam.

CELIJA

Dejala bi, da je vse prav preprosto:
Lavinija te je zapustila.

EDVARD

Da, tako je.
Mislim, da je bilo to lahko vsem jasno.

CELIJA

Jasno je bilo, da je teta izmišljena,
v sili – in ne prav bistvo.
Iznaйти bi moral res kaj boljšega – vsaj za Julijo.
Sicer pa končno ni važno, še prehitro bodo zvedeli.
Ali niso s tem rešene tudi najine težave?

EDVARD

Resnične težave so šele zdaj.

CELIJA

Seveda, a so le začasne.
Veš, da sem privolila v takšno razmerje
samo zato, ker bi sicer ločitev uničila tvoj položaj;
mislila sva, da te Lavinija nikoli ne bo zapustila.
Upam, da se ne boš držal bedaste navade,
da mora vedno žena zahtevati ločitev.
Če se je ona odločila, da ti da povod...

EDVARD

Da, a navsezadnje je stvar drugačna.
Lavinija se bo vrnila.

CELIJA

Lavinija se bo vrnila!
Hočeš reči, da nama je nastavila past?

EDVARD

Ne. Če je kakšna past, smo vsi padli vanjo.
Nastavili smo si jo sami. Kakšna pa je ta past,
ne vem.

CELIJA

Kaj se je torej zgodilo?

(ZAZVONI TELEFON.)

EDVARD

Da... Ne. Hočem reči, da, Aleks.
Seveda, sijajno je bilo.
Še nikoli nisem jedel kaj takega...
Da, zanimivo. Vendar se bojim,
da ni nekoliko težko prebavljivo...
O, ne, Aleks – nikar mi ne nosi sira;
nekaj ga je še tu... Ne, norveškega nimamo.
Zares ne maram sira... Kaj, copate?
Ah, slive in žganje iz Jugoslavije?
Ne, zares Aleks, ničesar ne potrebujem.
Utrujen sem. Res hvala, Aleks!
Lahko noč!

CELIJA

Kaj pomeni ta zmešnjava?

EDVARD

Aleks je bil.

CELIJA

Vem, da je bil Aleks,
a o čem je govoril?

EDVARD

Pozabil sem.
Malo prej je prišel sem
in mi je hotel na vsak način skuhati večerjo.
Rekel je, da jo moram pojesti v desetih minutah.
Mislim, da se še kuha.

CELIJA

Mišliš, da se še kuha?!
Zato sem začutila prej nek čuden vonj.
Seveda, kuha se – ali bolje, smodi se že.
Moram pogledati.

(HOČE V KUHINJO.)

EDVARD

Za božjo voljo, ne trudi se!

(CELIJA ODIDE.)

Kaj, če pride kdo in te najde v kuhinji!

(EDVARD GRE K MIZI IN SE ZAGLEDA V KARTE.
PREMAKNE ENO. PRI VRATIH NEKAJKRAT POZVONI.
IZ KUHINJE STOPI CELIJA V PREDPASNIKU.)

CELIJA

Poglej rajši k vratom, Edvard.
To je edina možnost. Ne izgublaj glave.
Zares sem pozabila dežnik tukaj;
rekla bom, da sem te našla na pol mrtvega od lakote
in brez pomoči – morala sem nekaj storiti.
Kakorkoli, jaz ostanem tu. Ne bom se skrivala.

(VRNE SE V KUHINJO. SPET ZVONEC PRI VRATIH.
EDVARD SE NAMERI K VHODU. VZKLIKNE:)

EDVARD

Julija!
Zakaj si se spet vrnila?

(VSTOPI JULIJA.)

JULIJA

Dobila sem navdih.

(VSTOPI CELIJA S PONVO.)

CELIJA

Uničeno je, Edvard!

EDVARD

Hvala Bogu!

CELIJA

Da, a tudi ponev je uničena.

EDVARD

In pol ducata jajc.

Vsaj eno v trdo kuhano bi potreboval za zajtrk –
saj to je edino, kar si lahko skuham.

JULIJA

Celija! Vidim, da si imela enak navdih
kot jaz. Edvarda moramo vendar hraniti.

Ohraniti ga moramo pri močeh v tej stiski.

Edvard! Se ne zavedaš, kako si srečen,
da imaš dve dobri samaritanki? Kaj takega še nisem
videla.

EDVARD

Popotnik, ki je padel med razbojnike, je bil srečnejši.
Odvedli so ga v krčmo.

JULIJA

Nehvaležnost!

Kaj je v tej ponvi?

CELIJA

Kdo ve?

EDVARD

Aleks je bil tu in mi je nekaj kuhal.

Na vsak način je hotel pomagati. Trije samaritani.

Popolnoma sem pozabil na to.

JULIJA

Tega se ne smeš pritakniti.

EDVARD

Brez skrbi, ne bom sel

JULIJA

Posvariti bi te morala, dragec,
da je vse, kar napravi Aleks, na smrt nevarno.

Lahko bi ti pripovedovala dolge zgodbe o njegovih

zastrupljenih.

Zdaj mi daj predpasnik, draga Celija,
in bomo videli, kaj lahko jaz storim.
Ti ostani tukaj in zabavaj Edvarda.

(JULIJA ODIDE.)

CELIJA

Torej, kaj se je zgodilo, Edvard? Kaj se je zgodilo?

EDVARD

Zdi se mi, da se bo Lavinija vrnila.

CELIJA

Zdi se ti? Ali ne veš zanesljivo?

EDVARD

Ne, zdi se mi. Oni človek prej...

CELIJA

Da, kdo je oni tujec? Skoraj bala sem se ga.
Neko moč ima.

EDVARD

Ne vem, kdo je bil,
a govoril sem z njim nekaj besed, ko ste drugi odšli.
Rekel je, da bo Lavinijo pripeljal nazaj – jutri.

CELIJA

A zakaj jo hoče pripeljati nazaj –
razen če je zlodej! In to bi lahko bil.

EDVARD

Ker sem ga jaz prosil.

CELIJA

Ti si ga prosil?
Prav gotovo je zlodej! Začaral te je.
Le kako te je pregovoril, da si jo želel nazaj?

(IZ KUHINJE SE ČUJE NEZNANSKI ROPOT.)

EDVARD

Kaj za vraga je to?

(VSTOPI JULIJA, NA PLADNJU PRINESE TRI KOZARCE.)

JULIJA

Kakšen navdih!
V kuhinji ni sploh nič,

vse sem prebrskala. Iztaknila sem nekaj šampanjca —
le pol steklenice,
pa niti mrzel ni. A je osvežujoč.
Mislim, da smo vsi trije potrebni okrepčila
po tej nesreči. Predlagam, da trčimo na zdravje.
Uganete, komu?

EDVARD

Jaz ne. A na Aleksovo zdravje ne bom pil.

JULIJA

Seveda ne bomo pili na njegovo zdravje.
Slišita: predlagam na zdravje lavinijske tete!
Lahko bi bila že uganila.

EDVARD in CELIJA

Na tetino zdravjel

JULIJA

Naslednje vprašanje je,
kaj naj storimo. Čisto preprosto:
prepozno je že ali pa prezgodaj, da bi šla v restavracijo.
Zato morata oba k meni domov.

EDVARD

Oprosti, Julija,
preveč sem truden, da bi kam šel in nisem lačen.
Nekaj prepečenca bo dovolj.

JULIJA

In ti, Celija?
Ti greš z menoj in bova nekaj lahkega večerjali —
nekaj zelo lahkega.

CELIJA

Hvala, Julija.
Zelo rada; prišla bom za teboj
v desetih minutah. Prej bi se
še z Edvardom nekaj pomenila.

JULIJA

O Laviniji?
Prav, pohiti in vzemi nato taksi.
Veš, zdiš se mi docela sestradana.
Lahko noč, Edvard!

CELIJA

Torej, kako te je pregovoril?

EDVARD

Kako me je pregovoril? Ali me je sploh pregovarjal?
Določen vtis imam,
da me je skušal prepričati o nasprotnem:
da je dobro, ker je Lavinija odšla in da sem lahko hvaležen.
Kljub temu je bil uspeh vseh njegovih dokazovanj
takšen, da sem spoznal, da si jo želim nazaj.

CELIJA

To je vražja metoda! Želiš, da bi se Lavinija vrnila!
Lavinija! Tako je zdaj tvoja edina skrb,
da preprečiš ločitev – to nevšečnost!
Ne, ni mogoče. Niti misliti nočem o tem.
Zdi se mi, da si v stanju predaje,
izčrpanosti in – strahu. Ne moreš kljubovati težavam.

EDVARD

Ne, ni to. Ni samo to.

CELIJA

Ali ni to le stvar tvojega samoljubja,
ko misliš, da se ti bo svet smejal,
ker te je žena pustila in odšla z drugim?
Jaz bom vse to uredila, Edvard,
brž ko boš prost.

EDVARD

Ne, ni tako.
Vse te razloge mi je nakazal
oni človek, ki bi ga jaz imenoval Riley,
čeprav mu ni bilo ime Riley.
Bilo je samo ime v pesmi, ki jo je pel.

CELIJA

Torej pel ti je o nekem Rileyu!
Edvard, zdi se mi, da si ponorel –
menim, da si na robu živčnega zloma.
Preden odidem, Edvard,
mi boš obljubil, da boš šel k dobremu zdravniku,
ki ga jaz poznam – in ki mu je zares ime Reilly!

EDVARD

Za ozdravljenje od te bolezni
bi bil potreben nekdo, ki je sposobnejši od najboljšega
zdravnika.

CELIJA

Grem, Edvard,
a prej mi boš zatrdil, da je vse urejeno,
da ne želiš, da bi se Lavinija vrnila,
da hočeš doseči svojo prostost
in da je med nama vse v redu.
Samo to je važno. Da, Edvard,
če je to v redu, ti obljubim,
da bo tudi vse drugo.

EDVARD

Ne, Celija.
Bilo je čudovito in hvaležen sem ti.
Mislim, da si izredna ženska,
a bilo je prepozno. Sam bi moral vedeti,
da nisem bil pošten do tebe.

CELIJA

Pošten do mene!
Kako moreš tako hladnokrvno govoriti o poštenosti do mene!

EDVARD

To bi se ne zgodilo, če bi ne bila odšla Lavinija.
Kakšno bodočnost si si sploh mogla zamišljati?

CELIJA

Bodočnosti sem se odpovedala, preden sva se seznanila
in sem potem živeła samo za sedanjost,
kjer ni čas pomenil nič. To je bil čisto zaseben svet,
kjer je imela beseda „sreča“ drugačen pomen –
vsaj zdelo se mi je tako.

EDVARD

Slišal sem že o takih doživetjih.

CELIJA

Sanje so bile. V njih sem bila srečna do danes,
ko je Julija vpraševala po Laviniji
in ko sem zaslutila, da te je Lavinija zapustila

in da bi bil lahko svoboden. Tedaj pa sem odkrila,
nenadoma, da so mi bile sanje premalo in da sem si želela
nekaj več.

Čakala sem in začutila, da moram k tebi in ti vse povedati.
Morda so bile sanje boljše. Bile so kot resničnost.
Če je resničnost takšna, je res sanjam podobna.
Morda sem jaz sama ves čas te sanje izdajala;
hotela sem doseči
ta in oni svet. . . da, to je ponižujoče.

EDVARD

Nimaš vzroka, da bi se čutila ponižano.

CELIJA

Ne misli, da me ti lahko ponižaš!
Sama sem to storila.
Niti nisem prepričana, da bi bil ti dovolj stvaren,
da bi me mogel ponižati. Verjetno bi se mnoge ženske
čutile ponižane, ko bi spoznale, da jih je mož,
s katerim menijo, da so delile nekaj čudovitega,
imel le za trenutno razvedrilo.
Upam reči, da si se sam varal,
in brez dvoma se je to tudi zgodilo.

EDVARD

Nisem te imel samo za trenutno razvedrilo.
Če pa že hočeš govoriti o razvedrilo –
kaj sta imela s Petrom?

CELIJA

S Petrom? S katerim Petrom?

EDVARD

Peter Quilpe, ki je bil danes tu, je bil zasanjan,
a zdaj je samo zbežan in nesrečen.

CELIJA

Ne razumem, kaj govoriš.
Ta pretveza, Edvard, je res prenerodna,
da bi se opravičil. Nikdar ni bilo ničesar
med menoj in Petrom.

EDVARD

Ničesar ni bilo? Peter je mislil drugače.
Nocoj se je vrnil in mi o vsem pripovedoval.

CELIJA

Smešno! Ni imel razloga,
za misel, da se zanj zanimam.
Videla sem, da je nadarjen in da je sam
in da bi mu jaz lahko pomagala. Hodila sem z njim na
koncerte,
a ko si je pridobil več poznanstev,
mi je bil vedno manj zanimiv – da, celo domišljav.
A kaj govoriva toliko o Petru? Zdaj je važno le to,
da si ti predstavljaš, da potrebuješ Lavinijo.
Prav, če je torej tvoj značaj takšen,
je res bolje, da jo imaš.

EDVARD

Ni tako.
Ni, da bi bil jaz zaljubljen v Lavinijo.
Vem, da je nisem nikdar prav ljubil.
Če sem kdaj koga ljubil – in menim, da sem –
ni bil nihče drugi kot ti
in nemara te še ljubim. A to ne more naprej.
Nikdar bi ne moglo biti . . . kaj trajnega.
Ti moraš najti moža . . . ki ti bo po letih bližji.

CELIJA

Mar so mi tvoji nasvetil
Nobene pravice nimaš, da bi se zanimal zdaj
za mojo bodočnost. Ko bi le mogel
urediti si svojo! Če pa Lavinije ne ljubiš
in če je nisi nikdar ljubil,
kaj si vendar želiš?

EDVARD

Ne vem zanesljivo.
Edino o tem sem kolikor toliko prepričan,
da sem se šele danes zjutraj
pričel zavedati svojih zrelih let
in začutil, kaj se pravi biti star.
Najteže je, kadar uvidiš, da si izgubil
hrepenenje po vsem, kar si najbolj želel
in to še preden si se mogel zadovoljiti s tem, po čemer je
mogoče hrepeneti,
in preden si spoznal, kaj je hrepenenju preostalo;
nato si še želiš, da bi mogel hrepeneti

po tem, kar je hrepenenje zapustilo. A ti ne moreš razumeti.
Kako bi mogla vedeti, kako je, kadar se človek počuti
staregal

CELIJA

Vendar te želim razumeti.
Prosim, Edvard, verjemi, da te ne bom sovražila,
naj se zgodi karkoli. Samo žal mi bo zate.
Nevarno pa je, da se zasovražim sama.
Kaj bo s tvojim življenjem? Niti misliti ne morem na to.
Ah, Edvard, si res lahko srečen z Lavinijo?

EDVARD

Ne – srečen ne. Če pa je kaka sreča,
je samo ta: vedeti,
da beda ne poganja iz ruševin lepote
in da naveličanost ni usedlina zanosa.
Vem, da je bilo moje življenje izdavnica določeno
in da je ves napor, da bi se mu izognil,
le navidezen – kakor pretveza,
da to, kar je, ni in da bi lahko bilo drugače.
Lastni jaz, ki lahko reče: „Hočem to ali ono“ –
ta jaz, ki se uveljavlja s stremljenjem, je nebogljjen:
končno se mora pobotati in sporazumeti
z močnejšim, uporniškim jazom, ki ne govori,
se nikdar ne pogovarja in ne razpravlja
in ki je pri nekaterih ljudeh lahko čuvaj,
pri drugih pa – in tudi pri meni – je le temen,
neizprosni in neukrotljivi duh povprečnosti.
Hoteči jaz more to nezaželeno družbo uničiti,
uspeva pa lahko
samo v pokorščini odločnejšemu in močnejšemu drugu.

CELIJA

Ne vem, če te razumem, Edvard;
in vendar te razumem, kakor te dozdam še nisem.
Mislim – in sem uverjena – da si ti zame zdaj
tak, kot nisi bil nikdar prej.
Dvakrat si se spremenil, odkar te vidim.
Gledala sem tvoj obraz in zdelo se mi je,
kakor da bi poznala in ljubila vsako potezo;
ko pa sem te gledala, je ovenel kot razkrita mumija.
Poslušala sem tvoj glas, ki mi je bil nekoč drag,
a se je spremenil – ni bil več niti glas:

slišala sem le brenčanje žuželke –
suho, enolično, nesmiselno in nečloveško.
Lahko bi ga povzročil s trenjem nog,
kakor delajo kobilice. Prisluhnila sem,
iskala tvoje srce in udarce krvi,
a sem našla samo hrošča v človeški velikosti,
ki nima v sebi drugega, kot zdriz,
ki se razmaže, če stopiš nanj.

EDVARD

Morda sem to.
Če želiš, me pohodi.

CELIJA

Ne bom te.
Nisi hrošč. To je samo, kar je ostalo
od onega, kar sem mislila, da si. Drugo osebo vidim:
zdaj te gledam kot nekoga, ki ga še nisem videla.
Mož, ki sem ga videla prej, je bil le dozdevek
nečesa, kar sem si želela –
ne želela – po čemer sem hrepenela,
kar sem brezupno hotela, da bi bilo.
Nekje mora biti – a kje je in kako naj najdem?
Zdaj vidim, Edvard, da sem te zlorabljala,
in prosim, da mi odpustiš.

EDVARD

Ti . . . mene prosiš, naj odpustim?

CELIJA

Da, dvoje te prosim. Najprej . . .

(ZAZVONI TELEFON.)

EDVARD

Prekleti telefon! –
Sicer pa bolje, da odgovorim.

CELIJA

Da, bolje je tako.

EDVARD

Julija, kaj je spet!
Naočniki . . . kje si jih pustila?
Naj poiščeva . . . poiščem po vseh kotih?

V torbico si pogledala? . . . Ne razženi mi glave!
V kuhinji da so? Si prepričana? Zraven šampanjca?
Si res prepričana? . . . Že dobro – počakaj, če hočeš.
Midva . . . Jaz jih bom poiskal.

CELIJA

Da, ti poglej, kje so.
Jaz ne grem več v tvojo kuhinjo.

(EDVARD ODIDE. VRNE SE Z NAOČNIKI IN S
STEKLENICO.)

EDVARD

Tokrat je imela prav.

CELIJA

Vedno ima prav.
Kaj ta steklenica?

EDVARD

Ni prazna. Nekaj malega je še v njej,
a kako je to, ko pa je rekla, da je še pol steklenice
šampanjca?
Ta je eden najboljših – jaz nimam na pol praznih steklenic.
Prav, upam, da popiješ zadnjo čašo z menoj.

CELIJA

Čemu bova napila?

EDVARD

Komu bova napila?

CELIJA

Čuvajema.

EDVARD

Čuvajema?

CELIJA

Da, ti si govoriš o njih.

(PIJETA.)

Morda je prav Julija tak čuvaj.
Morda je ona m o j čuvaj. Daj mi naočnike.
Lahko noč, Edvard!

EDVARD in LAVINIJA (1. dejanje, 3)

LAVINIJA, SIR H. H. REILLY in EDVARD (2. dejanje, 2)

EDVARD in LAVINIJA (1. dejanje, 3)

SIR H. H. REILLY, JULIJA, EDVARD, LAVINIJA, PETER (3. dejanje)

(Fotografiral je pok. JANKO HAFNER)

EDVARD

Lahko noč... Celijal!

Ah...

Halo, Julijal!

Žal mi je, da sem te pustil čakati,
a morala... moral sem jih iskati... Ne, našel sem jih!
Da, ona ti jih bo prinesla... Lahko noč.

Z A S T O R

Tretji prizor

ISTA SOBA. POZNO POPOLDNE NASLEDNJEGA DNE.

EDVARD JE SAM.

KO ZAZVONI, GRE K VRATOM.

EDVARD

O... dober večer!

NEPOZNANI GOST

Dober večer, gospod Chamberlayne!

EDVARD

Prav, vam lahko ponudim gin z vodo?

NEPOZNANI GOST

Ne, hvala. Zdaj ni čas za to.

EDVARD

Domnevam, da niste uspeli,
ker ste se sami vrnil.

NEPOZNANI GOST

Ni tako.
Prišel sem vas opomnit: odločili ste se.

EDVARD

Mislite, da bi se mogel premisliti?

NEPOZNANI GOST

Ne. Ne boste se premislili,
dokler si ne opomorete po tej odločitvi.
Ne, prišel sem povedat, da se boste premislili,
a to ne bo več važno. Prepozno bo.

EDVARD

Skorajda sem odločen, da bi se premislil,
samo da vam pokažem, da sem svoboden.

NEPOZNANI GOST

Premislili se boste, a svobodni niste.
Včeraj je bil čas za vašo svobodno voljo.
Odločili ste se in v svojem in v življenju drugih
pognali v tek sile, ki jih ni več mogoče ustaviti.
To je eno.
Drugo pa je to: zelo resna stvar je
priklicati nekoga od mrtvih v življenje.

EDVARD

Od mrtvih?
Ta način govorjenja je nekoliko... dramatičen,
saj me je žena šele včeraj zapustila.

NEPOZNANI GOST

Da, umiramo drug drugemu vsak dan.
Kar vemo o drugih ljudeh,
je samo spomin trenutkov,
ko smo bili z njimi. Mnogo so se od takrat spremenili.
Mišljenje, da ostanejo oni in da ostanemo mi takšni,
kot smo vedno bili,

je samo koristen družben dogovor,
ki pa ga moramo včasih prelomiti. Vedeti moramo,
da se sestanemo pri vsakem srečanju samo s tujci.

EDVARD

Torej hočete, naj bi pozdravil svojo ženo kot tujko.
To ne bo lahko.

NEPOZNANI GOST

Zelo težko bo.

Še teže pa je morda
vztrajati v pretvarjanju, da si nismo tujci.
Ali bi vas ne zbegalo, ko bi se vrnili
duhovi, ki jih ljubite: stara mati,
veseli, samski stric, ki je prihajal o božiču na obisk,
prijazna postrežnica – vsi, ki so vam obdali
otroška leta z udobnostjo in radostjo?
Kaj bi rekli vi njim in kaj oni vam
v prvih trenutkih? Težko bi bili
tuji do njih, a še teže
bi se pretvarjali, da si niste tujci.

EDVARD

Težko bi pozabil,
kar je bilo zadnjih pet let.

NEPOZNANI GOST

Ne prosim vas, da bi kaj pozabili.
Skušati pozabiti se pravi hoteti zatajiti.

EDVARD

So nekatere stvari, ki bi jih hotel pozabiti.

NEPOZNANI GOST

In tudi nekatere osebe. A jih ne smete.
Z vsemi se morate srečati, a samo kot s tujci.

EDVARD

Torej moram biti tudi jaz tujec?

NEPOZNANI GOST

Tudi do sebe. A ne pozabite:
ko se boste sešli z ženo, ne vprašajte

in ne pojasnajte ničesar. To sem naročil tudi njej.
Ne dušita se z zankami spominov!
Zdaj grem.

EDVARD

Počakajte! Ali se boste z njo vrnili?

NEPOZNANI GOST

Ne. Ne bom se vrnil.

EDVARD

Ne vem, zakaj,
a želim si, da bi jo pripeljali vi.

NEPOZNANI GOST

Vem, da bi vam to prijalo. Iz določenih vzrokov,
ki vam jih nisem pripravljn pojasniti,
vas prosim, da ne govorite z njo o meni.
Tudi ona me ne bo omenjala.

EDVARD

Obljubim.

NEPOZNANI GOST

In zdaj pričakujite obiskovalce.

EDVARD

Katere obiskovalce?

NEPOZNANI GOST

Kogar koli. Tujce.
Jaz se bom zaradi previdnosti
umaknil po stranskih stopnicah.

EDVARD

Vas lahko nekaj vprašam?

NEPOZNANI GOST

Lahko.

EDVARD

Kdo ste?

NEPOZNANI GOST

Tudi jaz sem – tujec.

(ODIDE. PREMOR. EDVARD SE NEMIRNO SPREHA-
JA. ZYONI. ODPIRAT GRE.)

EDVARD

Celija!

CELIJA

Je prišla Lavinija?

EDVARD

Celija! Zakaj si prišla?
Vsak trenutek pričakujem Lavinijo.
Ne smeš biti tu. Zakaj si prišla?

CELIJA

Lavinija me je prosila.

EDVARD

Lavinija?

CELIJA

Da – naravnost. Julija je prejela brzojavko,
kjer jo Lavinija prosi, naj pride in pripelje mene.
Julija se je zadržala, mene pa je poslala naprej.

EDVARD

Čudno je to, nič podobno Laviniji.
Zdaj ostane samo še čakanje.
Sedi, prosim.

CELIJA

Hvala.

(PREMOR.)

EDVARD

Moj Bog, kaj naj govoriva?
V tišini vendar ne bova sedela?

CELIJA

Jaz lahko.
Dovolj mi je, da te gledam. In oprostí smehu, Edvard.
Zdiš se mi kot šolarček, ki so ga poklicali

k nadučitelju in ki ne ve dobro,
kaj so pravzaprav odkrili. Takega te še nisem videla.

EDVARD

Jaz žal ne vidim smešne plati.

CELIJA

Ne misli, da se smejem tebi, Edvard.
Včeraj se ne bi mogla ničemu smejati,
a v štiriindvajsetih urah sem se mnogo naučila.
Ni bila prijetna izkušnja.
Vesela sem, da sem prišla!
Končno te vidim spet kot človeka.
Kaj me ne moreš gledati tudi ti tako in se smejati vsemu?

EDVARD

Rad bi, da bi to zmožel in da bi kaj razumel.
V popolni temi sem.

CELIJA

Vse je tako preprosto.
Ali ne vidiš, da . . .

(ZVONI.)

EDVARD

To je Lavinija!

(GRE K VRATOM.)

Peter!

(VSTOPI PETER.)

PETER

Kje je Lavinija?

EDVARD

Ne boš rekel, da je Lavinija tudi tebi brzojavila?

PETER

Meni ne,
pač pa Aleksu. Naročila mu je, naj pride sem
in naj pripelje mene. Vsak čas bo tu.
Celija! Je Lavinija tudi vas obvestila?
Ah, motim . . .

CELIJA

Pravkar sem razlagala Edvardu -
tudi jaz sem prišla zdajle -
da je Lavinija brzojavila Juliji, naj pride in pripelje mene.

EDVARD

Radoveden sem, koga je še povabila.

PETER

Zdi se mi, da je Lavinija hotela
včerajšnji sestanek prestaviti na danes.
Upam, da ni umrla njena teta.

EDVARD

Katera teta?

PETER

Teta, o kateri si nam pripovedoval.
Edvard, kaj se ne spominjaš najinega včerajšnjega
pogovora?

EDVARD

Seveda.

PETER

Upam, da nisi še ničesar storil.

EDVARD

Ne, še ničesar.

PETER

Prav je tako.
Medtem sem premislil, ali bolje rečeno,
spoznal sem, da je brez pomena. V Kalifornijo odhajam.

CELIJA

V Kalifornijo?

PETER

Da, novo delo sem dobil tam.

EDVARD

Kar čez noč?

PETER

Da, Aleks me je seznanil z nekom
in danes zjutraj smo vse uredili.
Aleks je sijajen dečko – veste:

vse vam pozna, vsepovsod se znajde.
Tako sem prišel le, da vam rečem zbogom.

CELIJA

Veselim se z vami, Peter,
čeprav vas bomo... da, pogrešala vas bom;
veste, kako sem se zanašala na vas pri koncertih
in umetniških razstavah – mnogo bolj, kot si mislite.
Lepo je bilo, ali ne? Upam, da boste imeli priliko,
da uresničite svoje načrte.
Pogrešala vas bom.

PETER

Zahvaljeni za prijaznost.
Našli boste boljšega spremljevalca.

CELIJA

Mislím, da ne bom več hodila na koncerte.
Tudi jaz odhajam.

(LAVINIJA ODKLEPA VHODNA VRATA.)

PETER

Odhajate v tujino?

CELIJA

Ne vem. Morda.

EDVARD

Oba odhajata?

(LAVINIJA VSTOPI.)

LAVINIJA

Kdo odhaja? O, Celija! In Peter!
Nisem se vaju nadejala.

PETER in CELIJA

A brzojavka?

LAVINIJA

Kakšna brzojavka?

CELIJA

Juliji si jo poslala.

PETER

In Aleksu.

LAVINIJA

Ne vem, kaj misliša.
Edvard, si ti poslal brzojavke?

EDVARD

Jaz nisem poslal nobenih brzojavk.

LAVINIJA

Spet Julijina spletka.
Pride tudi ona?

PETER

Da. In Aleks.

LAVINIJA

Potem bosta tadva pojasnila.
Medtem, se mi zdi, lahko sedemo.
Kaj naj govorimo?

EDVARD

Peter gre v Ameriko.

PETER

Jutri vama bom telefoniral
in prišel, da vaju pred odhodom pozdravim.

LAVINIJA

Tudi Celiija odhaja? Nekaj sem prejle ujela.
Cestitam vama! V Hollywood, kajne?
Kako zanimivo zate, Celijal Končno imaš priliko,
da uresničiš svoje želje.
Bosta skupaj odšla?

PETER

Ne.
Celiija je povedala, da odhaja,
a ne vem, kam.

LAVINIJA

Ne veš, kam?
Ali veš morda, kam ti sam greš?

PETER

Seveda – v Kalifornijo.

LAVINIJA

Celija, zakaj ne greš tedaj v Kalifornijo?
Vsi pravijo, da je tam sijajno podnebje;
kdor pride tja, noče več nazaj.

CELIJA

Mislil, da razumem Petra, Lavinija...

LAVINIJA

O tem ne dvomim.

CELIJA

In vem, zakaj odhaja...

LAVINIJA

Tudi o tem ne dvomim.

CELIJA

Zdi se mi, da ima prav, ker gre.

LAVINIJA

Torej si mu ti svetovala?

PETER

Ona ni nič vedela o tem.

CELIJA

Zdaj, ko tudi jaz odidem – kamorkoli –
bi rada, da se poslovimo kot prijatelji.

LAVINIJA

Kako, Celija, ali nismo bili vedno prijatelji?
Imela sem te za eno najboljših prijateljic –
vsaj kolikor more dekle biti prijateljica
ženi, ki je po letih starejša.

CELIJA

Pusti to, Lavinija. Morda se ne bomo več videli.
To sem hotela reči: rada bi, da se me spominjaš –
mene, ki sem hotela, da bi bila ti in Edvard srečna.

LAVINIJA

Zelo si prijazna, a še bolj skrivnostna.
– Hvala! Prepričana sem, da se bomo razumeli,
kot smo se do zdaj.

(ZVONI. EDVARD GRE ODPIRAT.)

CELIJA

O ne kot do zdaj.
Bojim se, da zveni vse tako neumno!
Vendar...

(EDVARD SE VRNE Z JULIJO.)

JULIJA

Tu je Lavinija! Oprosti, ker sem pozna.
Nisem se nadejala brzojavke.
Vse sem pustila in prišla. Kako je s tvojo drago teto?

LAVINIJA

Hvala. Kolikor vem, se počuti zelo dobro.

JULIJA

Čudovito je morala okrevati,
sem si dejala, ko sem prejela brzojavko.

LAVINIJA

Odkod si prejela brzojavko, če smem vprašati?

JULIJA

Kako? Iz Essexu vendar!

LAVINIJA

A zakaj prav iz Essexu?

JULIJA

Ker si bila ti tam.

LAVINIJA

Jaz sem bila v Essexu?

JULIJA

Lavinija, ne boš trdila, da si zgubila spomin!
To bi bila torej razlaga za tisto o teti – in za brzojavko.

LAVINIJA

Prav, morda sem bila v Essexu. Ne vem.

JULIJA

Ne veš, kje si bila? Lavinija!
Ne boš rekla, da so te ugrabili! Pripoveduj nam –
presenečena sem...

(ZVONI. EDVARD GRE ODPIRAT. VSTOPI ALEKS.)

ALEKS

Ali je Lavinija prišla?

EDVARD

Da.

ALEKS

Dobrodošla, Lavinija!
Ko sem prejel brzojavko...

LAVINIJA

Odkod?

ALEKS

Iz Dedhama.

LAVINIJA

Dedham je v Essexu. Torej od tam so prišle brzojavke.
Edvard, ali imaš ti kakšnega prijatelja v Dedhamu?

EDVARD

Ne. Tam nimam nobenih zvez.

JULIJA

Vse je tako prijetno skrivnostno.

ALEKS

Kaj je vendar skrivnostno?

JULIJA

Ne bodi radoveden, Aleks!
Lavinija je izgubila spomin,
Poslala nam je brzojavke,
a ne verjamem, da nas zdaj potrebuje.
Vidim, da je ubožica vsa izčrpana
od zaskrbljenosti zaradi tete –
hvala Bogu, Aleks, da je tako hitro ozdravela –
in od utrujajočega potovanja z vzhodno železnico
in čakanja na zveze. Gotovo je pošteno lačna.

ALEKS

Da, v tem primeru vem, kaj storiti...

JULIJA

Ne, Aleks.

Pustimo ju sama, da se Lavinija spočije.

Zdaj gremo vsi k meni. Peter, pokliči taksil!

(PETER ODIDE.)

Danes bo pri meni koktajl.

CELIJA

Tudi jaz grem. Zbogom, Lavinija!

Zbogom, Edvard!

EDVARD

Zbogom, Celija!

CELIJA

Zbogom, Lavinija!

LAVINIJA

Zbogom, Celija!

(CELIJA ODIDE.)

JULIJA

Iti morava, Aleks.

ALEKS

Si prepričana, da nisi česa pozabila, Julija?

JULIJA

Pozabila? Ah, misliš naočnike.

Ne, tu so. Sicer pa jih ne potrebujem;

nocoj se ne bom več vrnila.

LAVINIJA

Počakaj! Razjasni mi tisto z brzojavko.

JULIJA

Brzojavko? Kaj se ti zdi, Aleks?

ALEKS

Ne, Julija, glede brzojavk ne moreva nič pojasniti.

LAVINIJA

Prepričana sem, da vidva to lahko storita.
Ne vem, zakaj. Zdi se mi, da sem pognala včeraj
stroj, ki zdaj dela
in ki ga ne morem ustaviti. Ne, ni stroj –
če pa je, ga poganja nekdo drug.
Kdo? Vedno je nekdo, ki posreduje...
Ne čutim se svobodna... in vendar sem jaz začela...

JULIJA

Se ti ne zdi, Aleks, da midva lahko kaj pojasniva?

ALEKS

Mislím, da ne, Julija. Sama naj odkrije;
to je edina pot.

JULIJA

Prav imaš!
Draga moja, kmalu se bomo spet videli.

EDVARD

Kdaj te bomo videli?

JULIJA

Sem dejala, da me boste videli?
Zbogom! Upam... da nisem česa pozabila.

(VSTOPI PETER.)

PETER

Dobil sem taksi, Julija.

JULIJA

Sijajno! Zbogom!

(JULIJA, ALEKS IN PETER ODIJEJO.)

LAVINIJA

Dejala bi, da nisi preveč vesel, ker me vidiš.

EDVARD

Ne mogel bi reči, da sem imel mnogo priložnosti
za kar koli. A zares sem vesel, da si tu.

LAVINIJA

Vem, neumnost sem bleknila –
kakor študentka. Kakor Celija. Ne vem, zakaj.
Prav. Tukaj sem.

EDVARD

Nič ne smem vpraševati.

LAVINIJA

In jaz nič pojasnjevati.

EDVARD

Tudi jaz ne smem pojasnjevati.

LAVINIJA

In jaz nič vpraševati. In vendar... zakaj ne?

EDVARD

Ne vem, zakaj. Torej, kaj bova govorila?

LAVINIJA

Eno moram vedeti, zato da vem
urediti z ljudmi: o zadnjem sestanku pri koktajlu.
Boš verjel, da sem čisto pozabila nanj?
Pustila sem te na cedilu. Kaj si storil?
Sele ko sem že odšla, sem se spomnila.

EDVARD

Za katere sem vedel, da pridejo, sem jim po telefonu
odpovedal,
a nisem mogel dobiti vseh. Tako so nekateri prišli.

LAVINIJA

Kdo je prišel?

EDVARD

Prav ti, ki so bili danes tu.

LAVINIJA

Čudno.

EDVARD

In še nekdo. Ne vem, kdo bi bil,
a ti ga moraš poznati.

LAVINIJA

Mislil, da ga poznam.
Zaradi Julije sem v zadregi: ta ženska je vražja.
Nagonsko sluti, kadar se kje kaj dogaja;
ne zamudi nobenega mučnega položaja.
In kaj si jim dejal?

EDVARD

Izmislil sem si neko teto na deželi,
ki naj bi bila bolna in ki te je poklicala k sebi.

EDVARD

Bolje bi bilo, da si povedal resnico, Edvard.
Julijo je mogoče prevariti samo z resnico.
A kako, da živi teta v Essexu?

EDVARD

Julija me je prisilila v to.

LAVINIJA

Razumem. Postavila jo je v Essex
in uredila, da so prišle brzojavke od tam.
Da, povedati ti moram resnico.
Sploh bom v bodoče vedno govorila resnico;
toliko časa sva zapravila z laganjem.

EDVARD

Ne razumem, kaj hočeš reči.

LAVINIJA

Edvard!
Odkar sem odšla, sem spoznala,
da sem bila preeresna s teboj.
Šele zdaj uvidim svoj nesmisel.

EDVARD

Važna in težka ugotovitev
za teh – koliko? – dvaintrideset ur.

LAVINIJA

Da, zelo važno je spoznanje,
da si zapravil pet let življenja
s človekom, ki nima nobenega smisla za humor.
To je name tako učinkovalo,

da sem ga izgubila še jaz.
In samo zato, ker sem ti vedno popuščala.

EDVARD

Nisem vedel, da si mi popuščala.
Imel sem drugačen vtis. Ker pa že govoriva o tem,
se mi zdi, da sem bil jaz tisti, ki je vedno popuščal.

LAVINIJA

Razumem, kaj hočeš reči s popuščanjem:
da si meni prepuščal vse praktične odločitve,
ki bi jih moral storiti ti. Spominjam se –
o, morala bi si predstavljati, kaj prihaja –
ko sva pripravljala poročno potovanje,
se nikakor nisi mogel odločiti, kam bi šla.

EDVARD

Ker sem hotel prepustiti odločitev tebi.

LAVINIJA

Ampak, kako bi mogla odločiti jaz, kam naj greva,
če nisi ti prvi predlagal?
Spominjam se še, da sem iz obupa
končno vzkliknila: „Zdi se mi, da bi ti bilo vseeno, če bi
šel spat.“ –
Ti pa si odvrnil: „Vseeno mi je.“

EDVARD

Ker mi je bilo res vseeno,
sem imel tvoj vzklik za vljudnost.

LAVINIJA

Za vljudnost!
In ljudje so govorili, da si zelo obziren.
Nisi se imel za sebičneža, a bil si mrtvak.
Želel si, da bi te podpirali in te spodbujali...

EDVARD

Da bi me spodbujali? K čemu?

LAVINIJA

Da bi mislil dobro o sebi.
Veš, da sem ti preskrbela službo na sodišču...

EDVARD

Vedno si tožila, da premalo delam
in govorila, da bi moral spoznati več ljudi.
Ko pa so se začeli kopičiti sodni akti –
ne po zaslugi kakega tvojih prijateljev –
si na mah uvidela, da ni primerno,
da bi bil vedno zaposlen in pretrujen
za tvoje družabne večere...

LAVINIJA

Nikdar se nisem pritoževala.

EDVARD

Res je, a prav to, da se nisi pritoževala,
je bilo do popolnosti neznosno.

LAVINIJA

Pritoževal si se ti,
ko nisi videl drugega kot odvetnike in stranke...

EDVARD

Kar pa tebe nikdar ni mnogo zanimalo.

LAVINIJA

In vendar sem skušala kaj storiti.
Samo zato sem se trudila in pripravljala
sestanke ob četrkih, da bi imel ti priliko
govoriti z izobraženimi ljudmi.

EDVARD

Približno enako priložnost bi mi nudila,
ko bi me bila najela za svojega služabnika.
Kak gost me je menda imel za kaj takega.

LAVINIJA

In ko sem nekajkrat še posebej želela,
da bi se spoznal s tem ali onim gostom,
si prišel ti šele, ko so že vsi odhajali.

EDVARD

Tako me vsaj niso mogli imeti za služabnika.

LAVINIJA

Vse, kar sem storila, je stvari le poslabšalo.
Kadar sem ti ponudila, kar si si želel,

ti že ni bilo prav: hotel si nekaj drugega.
V bodoče bom drugačna s teboj.

EDVARD

Hvala za sporočilo. A povej mi,
zakaj si se sploh vrnila, ko vidiš, kakšen sem?

LAVINIJA

Ne vem. Vedela sem za nevarnost,
a nekaj – ali nekdo – me je prisililo, da sem prišla.
In zakaj si ti to hotel?

EDVARD

Tudi jaz ne vem.
Praviš, da si me skušala „hrabriti“;
zakaj si mi dala vedno čutiti, da sem nepomemben?
Morda nisem vedel, kakšno življenje si želim,
a gotovo ne takšno, kot si mi ga izbrala ti.
Zaradi sebe si hotela, da bi uspel;
hotela si, da bi preskrbel obeležje javnosti
tvojemu družabnemu udejstvovanju.
Želela si biti gostiteljica s pomočjo moje kariere.
Jaz sem se skušal prilagoditi, a v bodoče
se bom vedel povsem drugače. To ti zagotavljam.

LAVINIJA

Zelo dobro, Edvard! To je presenetljivo.
Kdo te je naučil, da tako odgovarjaš?

EDVARD

Dovolj poniževanj sem doživel zadnji čas,
da sem prišel do stanja,
v katerem poniževanje ne more več ponižati.
Človek pride do stanja, kjer neha čutiti,
in takrat pove vse, kar misli.

LAVINIJA

Prava zanimivost bo
odkritje, da imaš tudi ti kaj povedati.
Bodi tako ali drugače, pripravljena sem te sprejeti takšnega,
kot si.

EDVARD

Hočeš reči, da si me pripravljena sprejeti
takšnega, kot sem – ali kakor misliš, da sem.
Kakšen pa misliš, da sem?

LAVINIJA

Tak kot vedno.

Kar pa se mene tiče, sem precej drugačna
in me boš moral šele spoznati.

EDVARD

Zanimivo.

Po vsej priliki misliš, da si se samo ti spremenila –
čeprav nisem opazil, da na bolje; –
ali ti ne pride na misel,
da bi se tudi jaz lahko spremenil?

LAVINIJA

Edvard, prepričana sem, da si se večkrat pomerjal,
ko si bil še fantič, in gledal,
kot takrat,
koliko si že zrasel od zadnjih počitnic.
Vedno si se zelo zanimal zase,
saj če drugi rastejo, si hotel tudi ti.
Kako si se spremenil zdaj?

EDVARD

Tako, kot se spremeni človek,
kadar se vidi z očmi drugih.

LAVINIJA

To te je moralo zelo pretresti.
Pa nič ne de – kmalu si boš opomogel;
spet boš dobil kako manjšo vlogo
z drugačnim obrazom in spet boš privabljal ljudi.

EDVARD

Ena tvojih najbolj neznosnih napak
je bila vedno popolna samozavest,
da me razumeš bolje, kakor se jaz sam.

LAVINIJA

In ena tvojih najbolj neznosnih napak
je bila vedno mirna domneva,
da ni vredno truda mene razumeti.

EDVARD

Tako, spet smo tukaj! Znova v pasti –
le s to razliko morda, da se lahko bijeva,

namesto da bi sedela vsak v svoji kletki.
Vendar pa je bolje tako preživeti večer,
kot poslušati gramofon.

LAVINIJA

Dobre plošče imava,
a vedno sem sumila, da mrziš glasbo
in da ti je bil gramofon le izhod,
da nisi govoril z menoj, kadar sva bila sama.

EDVARD

Večkrat sem razmišljal, zakaj si me vzela.

LAVINIJA

Veš, privlačen si bil.
In zmeraj si mi zagotavljal, kako me ljubiš –
zdi se mi, da si se le sam prepričeval o tem.
Jaz sem bila tako vedno pred vrati nekega čudovitega
doživetja,
ki pa ga nisem nikdar dosegla. Zdaj se čudim,
kako si mogel verjeti, da me ljubiš.

EDVARD

Vsi so mi govorili, da sem zaljubljen,
in zatrjevali, kako primerna sva drug za drugega.

LAVINIJA

Škoda, da nisi imel svojega mnenja.
Rada bi bila dobra s teboj, Edvard,
a če je to nemogoče, bi ti hotela biti vsaj neprijetna,
ali kakršnakoli, samo ne mlačna... nikakršna.
A zdi se mi, da si želiš prav to. Smiliš se mi.

EDVARD

Ne govori tega.
Dovolj mi je ljudi, ki se jim smilim.

LAVINIJA

Da, ker se ne moreš nikomur tako smiliti,
kakor se sam sebi. To je težko prenesti.
Mislila sem, da bi bila rešitev zate,
če bi odšla in če bi jaz,
ki sem ti bila le duh, umrla zate.
Ti bi bil morda zmožen najti pot nazaj,
v čas, ko si bil še stvarna oseba; kajti takrat,

preden sva se srečala, si to gotovo bil.
Morda takrat, ko si bil še otrok.

EDVARD

Ne bi rad, da se čutiš odgovorna zame;
to je samo drug način zaničevanja.
Tudi ne želim tvojih pojasnjevanj in razlag o meni.
Še vedno poskušaš najti zame osebnost,
ki bi me oddaljevala od samega sebe.

LAVINIJA

Zapletaš, kar je dejansko zelo preprosto.
Eno vidim jasno:
ne smeva se povrniti v tako življenje,
kot sva ga imela do včeraj zjutraj.

EDVARD

Bila so vrata,
a jaz jih nisem mogel odpreti. Niti za kljuko nisem mogel
prijeti.

Zakaj naj bi ne mogel iz ječe?
Kaj je pekel? Človek sam
je edini pekel; vse drugo so le podobe.
Ničesar ni, odkoder bi bilo mogoče pobegniti,
in ničesar, kamor bi se dalo pobegniti.

LAVINIJA

Kaj vendar govoriš, Edvard?
Sam s seboj govoriš. Ali bi ne mogel vsaj za trenutek
misliti name?

EDVARD

Včeraj
je padlo to prekletstvo nadme in me bo spremljalo
dan na dan, vsako uro, na veke.

LAVINIJA

Zdi se mi, da si na robu živčnega zloma!

EDVARD

Ne govori tega!

LAVINIJA

Moram.
Poznam... zdravnika, ki bi te lahko ozdravil.

EDVARD

Če bom šel k zdravniku, si ga bom sam izbral;
ne bom šel k tistemu, ki ga boš ti določila.
Kako naj vem, da mu nisi ti prej po svoje
poročala o meni? A jaz ne potrebujem zdravnika.
Nahajam se v peklju, kjer ni zdravnikov –
vsaj poklicnih ne.

LAVINIJA

Človek je lahko praktičen tudi v peklju
in jaz sem, dobro veš, bolj kot ti.

EDVARD

Že sedaj bi rad vedel, kaj hočeš reči s tem.
Praktična! Spominjam se, da si na poročnem potovanju
zavijala stvari v svilen papir
in jih morala potem vse spet odviti,
če si kaj iskala. Nikdar se nisi naučila
pravilno zapreti zobno kremo.

LAVINIJA

Dobro! Ne bom te silila.
Preveč si razdvojen, da bi vedel, kaj hočeš.
V svoji razdvojenosti boš stremel po poravnavi
in tvoj način poravnave bo tak, kot je bil vedno.

EDVARD

Ne razumeš me. Ali ti nisem jasno povedal,
da me boš našla spremenjenega?

LAVINIJA

Tako? Ali ni ta sprememba v nikakšni zvezi
s Celijo, ki odhaja v Kalifornijo?

EDVARD

S Celijo...? Ki odhaja v Kalifornijo...?

LAVINIJA

Da, s Petrom.
Glej, Edvard, če bi bil bolj človeški,
bi se zdaj na glas zasmeljal. A ti se ne.

EDVARD

O Bog! Ko bi se mogel vrniti
v včerajšnji dan – v čas, preden sem se odločil!

Kakšen zloben duh je pustil vrata priprta,
da se me je polastil dvom. In zdaj se vrneš ti –
angel razdejanja. Pray tako je, kot sem slutil:
v trenutku tvojega dotika je vse v razvalinah.
O Bog, kaj sem storil! Ti, kača, ti, pijavka!
In po vsem tem bom moral biti to, kar boš hotela ti!

IAVINIJA

Dobro, Edvard: ker te ne morem pripraviti do smeha,
niti prepričati, da bi šel k zdravniku,
za zdaj ne morem storiti drugega.
Pogledala bom v kuhinjo;
vem, da mora biti tam še nekaj jajc. A večerjala bova
zunaj.

Medtem pa – ali hočeš poklicati vratarja,
da prinese iz veže mojo prtljago?

ZASTOR

OBLETNICE

CERKEV IN TOMAŽ AKVINSKI OD LEONA XIII. DO DANES

ALOJZIJ KUKOVICA

7. marca 1274 je umrl sv. Tomaž Akvinski, star dobrih 49 let. Vso Cerkev je pretresla novica o smrti velikega filozofa in teologa, ki je že v času svojega življenja užival avtoriteto.

Ni mogoče približno opisati, kako ga je poveličevala Cerkev od njegove smrti do danes. Zato se bom v naslednjem omejil na to, da pokazem, kako je Cerkev gledala nanj zadnjih sto let, se pravi: od Leona XIII. do danes.

Od početka svojega znanstvenega delovanja je Tomaž vzbujal tako med pristaši kot med nasprotniki izredno spoštovanje. Ko je bil star trideset let, ga je papež Aleksander IV. imenoval „moža izredne svetosti, ki si je po božji milosti nabral zaklad znanosti“.

Ob njegovi smrti so posamezniki in ustanove tekmovali, kdo ga bo bolj proslavil. Filozofska fakulteta na pariški Sorboni je svojega vélikega profesorja imenovala „zoro, luč in blesk sveta, sonce veselja: z njegovo smrtjo je Cerkev zatela neizmerna izguba; izredni božji dar svetu, véliki raziskovalec narave.“ Albert Véliki, nekdanji Tomažev profesor in poznejši občudovalec, je o njem dejal, da je bil „najmodrejši mož in bo to ostal do konca dni, ne da bi se mu bilo treba bati, da bi ga kdo kdaj presegel“.

Petdeset let po smrti so Tomažu dodelili čast oltarja. Ob kanonizaciji je papež Janez XXII. dejal, da je Tomaž za apostoli in prvimi cerkvenimi očeti bolj kot katerikoli cerkveni učenik razsvetlil Kristusovo Cerkev.

Vsako novo stoletje je po svoje in z novimi nazivi slavilo Akvinca. Omenimo posebej leto 1567, ko ga je Pij V. razglasil za cerkvenega učenika vesoljne Cerkve in ga primerjal drugim cerkvenim očetom: Ambrožu, Hieronimu, Avguštinu, Gregoriju Velikemu.

LEON XIII. Vsa slava, s katero so prejšnja stoletja povzdigovala Tomaža, zbledi spričo besed, s katerimi ga je proslavljala Leon XIII., ki ga po pravici imenujejo papeža Tomaža Akvinskega.

že v svoji nastopni okrožnici je omenil, kako nujno potrebna je za prenovo sveta zdrava in trdna filozofija, s katero se bo človeštvo uprlo strupenim zmotam, ki so se širile v tistih časih. Naslednje leto (1879) pa je izdal znamenito okrožnico Aeterni Patris o študiju svetega Tomaža Akvinskega. Okrožnica je tako važen mejnik v polpretekli zgodovini katoliške Cerkve, da jo tu kratko povzamemo.

Enciklika ima tri dele. Prvi govori o potrebnosti in koristnosti zdrave filozofije, ki lahko služi veri, ne da bi pri tem izgubila svojo pristnost, ki jo kot vsaka druga veđa ima. Filozofija je, ki more veri pripraviti pot ter nagniti um in srce svojih gojiteljev za sprejem razodetja.

Drugi del ugotavlja, da filozofija sv. Tomaža v odlični meri poseduje lastnosti, ki jo delajo primerno orodje v rokah teologa pri gradnji teološke znanosti. Sv. Tomaž je visoko nad drugimi sholastičnimi filozofi; spoštovanje cerkvenih učениkov in teologov pred njim sta mu omogočila, da je prevzel vse, kar so oni dobrega in pravilnega učili. Zbral je njihovo znanje v eno telo in to telo obogatil ter povečal z lastnimi izsledki. To pa v tolikšni meri, da ga imamo po pravici za slavo katoliške Cerkve.

Njegova filozofija je univerzalna. Nobenega važnega filozofskega vprašanja ni, ki bi ga Tomaž ne bil obdelal z jasnostjo in trdnimi dokazi. Zato v resnici zasluži naslov učениka. Je pa hkrati njegova filozofija philosophia perennis – neminljiva filozofija, last vseh časov.

Tomaž je dobro ločil med vero in razumom, med teologijo in filozofijo, med naravo in milostjo. Človeški razum se komaj more dvigniti do večjih višav, kot ga je dvignil Akvinec in vera bo težko kdaj prejela od razuma dragocenejšo pomoč, kot jo je dobila od njega. Zato ni čudno, da Tomaževo filozofsko in teološko avtoriteto priznavajo resni gojitelji sholastične filozofije in filozofije sploh.

V tretjem delu ugotavlja okrožnica, da se je treba nujno povrniti k filozofiji sv. Tomaža; da ji je treba slediti in jo z vsemi možnimi sredstvi širiti.

To je v skopih besedah nekaka vsebina okrožnice Aeterni Patris papeža Leona XIII. Tomaž je postal, kar je uradno bil: doctor communis – vesoljni učениk.

Leon XIII. je spoznal, da je trenutek primeren za razglašanje svetega Tomaža za patrona vseh katoliških šol. V odloku o tem našteva razloge, ki so ga k odločitvi nagnili: izredno bogat in nepokvarjen nauk, do popolnosti razporejen in v čudovitem skladju z razodetimi resnicami. V tem dokumentu je Leon XIII. visoko ocenil tudi Tomaževo svetost, ko pravi, da je blestela v njem „integritas vitae cum splendore virtutum maximarum“.

Leon XIII. je nenehno priporočal študij sv. Tomaža. V ta namen je ukazal nov natis vseh Tomaževih del. Nobene priložnosti ni zamudil, da ne bi govoril o Tomaževi filozofiji in teologiji. O njegovi metodi pravi, da je najboljša tako za uk, kot za brambo proti napadom na vero. Pokaže namreč, kako je treba nasprotnika zavriniti z močnimi

dokazi, pri tem pa ga nikoli ne osebno žaliti. Ob neki priložnosti je dejal: „Naročamo in brez pridržkov želimo, da se mladi kleriki uče filozofije in teologije pri sv. Tomažu, ker je njegov nauk najbolj trden in najbolj koristen, najbolj čist in zveličaven ter najbolj urejen.“

PIJ X. in BENEDIKT XV. Pij X. je glede Tomaža hodil po stopinjah svojega prednika. Naročil je med drugim, „naj vsi profesorji filozofije in teologije po vseh cerkvenih učnih ustanovah po svetu skrbijo, da se ne bodo nikdar ločili od njegovega nauka in njegove metode. Nasprotno, dan na dan naj se s podvojeno prizadevnostjo uče pri njem.“ Celo tole je zapisal: „Žalostna izkušnja kaže, zlasti v naših dneh, da tisti, ki se ločijo od sv. Tomaža, končno celo od Cerkve odpadejo.“

Kako ceni in vrednoti Tomaža Akvinskega, je pokazal posebno z motu proprio *Doctoris angelici* (leta 1914). V njem opominja na svoj prejšnji dokument *Sacrorum antistitum* (1910), kjer je naročil, naj se postavi sholastična filozofija za temelj vsem cerkvenim vedam. Pod sholastično filozofijo pa je umeval zlasti „filozofijo sv. Tomaža“.

Kongregacija za cerkvene študije je leta 1914 na vprašanje skupine profesorjev s papeževim privoljenjem objavila 24 tez, ki vsebujejo temeljna načela in glavne postavke Akvinčevega filozofskega nauka; te teze naj po katoliških šolah veljajo za varne postavke. Cerkev s tem ni zahtevala, da bi profesorji ali gojenci dali notranji pristanek na teze; naložila je le dolžnost, da se po katoliških zavodih poučujejo kot nauk, ki mu Cerkev daje prednost.

Benedikt XV. je nadaljeval z utrjevanjem in širjenjem Tomaževe filozofije in teologije. Njemu gre predvsem zasluga, da je bil v Zakonik cerkvenega prava med cerkvene postavke vnesen tudi kanon 1366 § 2, ki določa: „Profesorji (visokih cerkvenih učilišč) morajo razlagati racionalno filozofijo in teologijo ter poučevati slušatelje v teh predmetih, držeč se v celoti metode, sistema in načel angelskega učenika ter jim slediti z vso zvestobo.“ Tako je bil filozofski in teološki nauk sv. Tomaža vključen v učenje Cerkve. „Cerkev je izpovedala, da je Tomažev nauk njen lasten nauk“ (Benedikt XV.).

PIJ XI. in PIJ XII. Pri Piju XI. je glede tega važna njegova konstitucija *Deus scientiarum Dominus* (1931), ki izpoveduje papeževo misel o sv. Tomažu. V njej Pij XII. ukazuje, naj se na teoloških fakultetah najprej razložijo in dokažejo verske resnice iz sv. pisma in cerkvenega izročila, „potem pa naj se njihova narava in notranji razlogi osvetlijo po načelih in nauku sv. Tomaža Akvinca“. Prav tako se mora po filozofskih fakultetah poučevati sholastična filozofija tako, da se slušatelji seznanijo z metodo in z načeli sv. Tomaža.

Tudi Pij XII. je bil Tomažev občudovalec. Že ob nastopu svojega pontifikata je dejal: „Teologija sv. Tomaža je tako dognana, da je ni, ki bi jo preseгла ali ki bi ji bila enaka v razlagi in obrambi verskih resnic. Njegova filozofija in teologija sta najbolj primerno orodje za

zatiranje in pobijanje nevarnih zmot. Zato ljubite in študirajte Tomaža z vso dušo. Prizadevajte si z vso silo, da boste njegov nauk razumeli in vanj čim globlje prodrli!" (Nagovor na slušatelje rimskih cerkvenih učilišč)

JANEZ XXIII. in PAVEL VI. Zadnja dva papeža sta le priložnostno in mimogrede, nikoli pa ex professo govorila o nauku in pomenu sv. Tomaža za filozofijo in teologijo. Vendar iz molka ni mogoče sklepati ničesar dokončnega.

Pavel VI. je papež prizadevanja za mir in za ureditev pokoncilske Cerkve, dva velika problema, ki mu jemljeta ves čas in vse moči.

Navedem naj še 2. vatikanski koncil, ki je v odloku *Optatam totius* o prenovitvi cerkvenih študijev ex professo govoril tudi o študiju filozofije in teologije. V omenjenem odloku naroča, naj se dogmatična teologija razlaga najprej na podlagi sv. pisma in cerkvenega izročila. „Končno pa naj se slušatelji z namenom, da bodo čim popolneje razumeli skrivnosti odrešenja, poglobljajo vanje in odkrivajo medsebojno povezanost s pomočjo umskega razglabljanja pod vodstvom sv. Tomaža.“

Kot drugi del spomina naše revije na sv. Tomaža Akvinca ob njegovi 700-letnici objavljamo v slovenskem prevodu eno od vprašanj njegovega vrhunskega dela *Summa theologiae*: vprašanje o ljubezni.

MODROST

SUMMA THEOLOGICA

SVETI TOMAŽ AKVINSKI

1. DEL, 20. VPRAŠANJE

božja ljubezen

1. člen: Ali je v Bogu ljubezen

Zdi se, da v Bogu ni ljubezni, kajti:

1 V Bogu ni čutnega teženja, ljubezen pa je čutno teženje. Torej v Bogu ni ljubezni.

2 Ljubezen, jeza, žalost in podobna teženja so nasprotni skrajnosti iste razdelitve. Če se torej žalost in jeza pridevajo Bogu v prenesenem pomenu, se mu tudi ljubezen prideva le v tem pomenu.

3 Dionizij pravi: Ljubezen je sila, ki združuje in povezuje. V Bogu pa tega ne more biti, ker je enovit. Torej v Bogu ni ljubezni.

Proti temu pa je rečeno v evangeliju sv. Janeza 4, 16: Bog je ljubezen.

Odgovarjam: Nujno je, da je v Bogu ljubezen. Prvi vzgib volje, kakor vsake druge težilne zmožnosti je ljubezen. Vsak dej volje kakor tudi drugih težilnih zmožnosti teži k dobremu in slabemu kot k svojiskim predmetom. Glavni in direktni predmet volje je dobro, medtem ko je slabo le njen drugotni predmet, to se pravi, v kolikor je nasprotno dobremu. Zato je po naravi nujno, da imajo deji volje in teženja, ki se nanašajo na dobro, prednost pred tistimi, ki se nanašajo na slabo. Tako je npr. veselje pred žalostjo, ljubezen pred sovraštvom. Kar je namreč samo po sebi, je vedno prej kot tisto, kar je po drugem.

Po drugi strani je splošnejše po naravi prvo in zato se um prej nanaša na splošno resnično, kot pa na kakšno posamezno resnično. So pa nekateri deji volje in teženja, ki se nanašajo na dobro pod kakšnim

posebnim ozirom; tako imata npr. veselje in užitek za predmet že prisotno dobro, medtem ko se želja in upanje nanašata na dobrine, ki še niso posedovane. Ljubezen pa ima za predmet splošno dobro, pa naj bo že posedovano ali ne. Zato je ljubezen po naravi prvi dej volje in teženja.

To je torej razlog, da vsi drugi deji teženja predpostavljajo ljubezen kot svojo prvo korenino. Zato nihče ne želi drugega kot dobrino, ki jo ljubi in nicesar ne uživa bolj, kot dobrine, ki jo ljubi. Celo sovraštvo ima za predmet le to, kar nasprotuje ljubljeni stvari. Prav tako se žalost in druga teženja nanašajo na ljubezen kot na svoje prvo počelo. Vsako bitje torej, ki ima voljo ali teženje, ima nujno tudi ljubezen. Dokazali pa smo, da je v Bogu volja, torej je nujno, da je v njem tudi ljubezen.

Rešitev ugovorov:

1 Spoznavne zmožnosti se gibljejo le po težilnih. In tako torej kot splosni um deluje v nas po posebnem, kot pravi Aristoteles, tudi umsko teženje, ki se imenuje volja, deluje v nas po čutnem teženju. Tako je v nas neposredna gonična sila telesa čutno teženje, zato tudi vsako dejanje čutnega teženja spremlja organska sprememba, zlasti okoli srca, ki je prvo počelo gibanja v animaličnem svetu. To je tudi razlog, da se deji čutnega teženja zaradi spremljajočih telesnih sprememb imenujejo trpnosti; ne imenujejo se pa tako deji volje. Tako so torej ljubezen, veselje in uživanje trpnosti, v kolikor pomenijo deje čutnega teženja. Niso pa trpnosti deji umskega teženja. V tem zadnjem pomenu jih pridevamo tudi Bogu. Zato pravi Aristoteles, da se Bog veseli v preprostem, enovitem dejanju in zato ljubi brez trpnosti.

2 V trpnostih čutnega teženja moramo ločiti nekaj kot snovni element, namreč telesno spremembo, nekaj pa kot formalni element, namreč deji teženja. Tako je pri jezi, kot pravi Aristoteles, snovno to, da se razvname kri okoli srca ali kaj podobnega, formalni element pa je želja po maščevanju. Pa tudi v formalnem pogledu so nekatere trpnosti, ki vključujejo nekaj nepopolnega, npr. želja, ki se nanaša na odsotno dobro ali žalost, ki se nanaša na prisotno zlo. Isto velja za jezo, ki predpostavlja žalost. Nekateri deji pa ne vključujejo nobene nepopolnosti, kot ljubezen in veselje. Ker torej Bogu ne pristoji nobena od teh stvari po svojem snovnem elementu, kot smo rekli, tako mu tudi tisto, kar s formalnega vidika vsebuje kakšno nepopolnost, more pristojati kot smo zgoraj razložili, le v prenesenem pomenu. Tisto pa, kar ne vsebuje nepopolnosti, se prideva Bogu v svojskem pomenu kot ljubezen, veselje, vendar pa, kot je bilo rečeno, brez trpnosti.

3 Ljubezen meri vedno na dvoje, namreč na dobro, ki ga kdo hoče in na subjekt, kateremu se hoče tisto dobro. Ljubiti koga se namreč pravi želei mu dobro. Kadar torej kdo sam sebe ljubi, želi dobro zase in si zatorej skuša tisto dobro prisvojiti, v kolikor mu je to mogoče. V tem smislu se ljubezen imenuje sila, ki družji, celo v Bogu – tu seveda brez vsake sestave – kajti dobro, ki ga Bog hoče sebi, ni nič drugega kot on sam, ki je po svojem bistvu dober, kot smo prej dokazali. Ko

pa kdo ljubi koga drugega, želi njemu dobro, in tako ravna z njim, kot bi bil to on sam, nanašajoč dobro na drugega, kakor na samega sebe. Zato se ljubezen imenuje sila, ki povezuje, ker bližnjega pridruži sebi, ko ga ima za drugi jaz. Tako je božja ljubezen sila, ki povezuje, ne da bi seveda zaradi tega kakšna stvar stopila v sestavo z Bogom, kadar hoče dobro drugim.

2. člen: Ali Bog ljubi vsa bitja

Zdi se, da Bog ne ljubi vseh bitij, kajti:

1 Po Dioniziju ljubezen postavi ljubečega nekako izven sebe in ga na nek način prestavi v ljubljeno bitje. Neprimerno pa je reči, da gre Bog sam iz sebe in da se prenese v druga bitja. Torej je tudi neprimerno reči, da Bog ljubi druga bitja poleg sebe.

2 Božja ljubezen je večna. Bitja pa, ki niso Bog, niso večna razen v Bogu. Torej jih Bog ne more ljubiti razen sam v sebi. A v kolikor so v njem, niso različna od njega. Torej Bog ne ljubi drugih bitij poleg sebe.

3 Ljubezen je dvojna, namreč ljubezen poželenja in ljubezen prijateljstva. A Bog brezumnih stvari ne ljubi z ljubeznijo poželenja, ker ničesar ne potrebuje izven sebe. Pa tudi ne s prijateljsko ljubeznijo, ker brezumne stvari ne morejo biti predmet takšne ljubezni, kot dokazuje Aristoteles. Torej ne ljubi vseh stvari.

4 V 5. psalmu je rečeno: „Sovražiš vse, ki delajo zlo“. Nobene stvari pa ni mogoče hkrati ljubiti in sovražiti. Torej Bog ne ljubi vseh bitij. Proti temu pa beremo v knjigi Modrosti 11, 25: „Ljubiš vse, kar biva in nič tega, kar si ustvaril, ne sovražiš“.

Odgovarjam: Bog ljubi vse, kar biva. Vsa bitja so namreč dobra, v kolikor so. Že sama bit vsakega bitja je neka dobrina kot tudi vsaka od njegovih popolnosti. Pokazali pa smo, da je božja volja vzrok vseh stvari. Torej ima kakšna stvar bit ali katerokoli popolnost, v kolikor jo je Bog hotel. Vsakemu bivajočemu bitju želi torej Bog neko dobro. Ker torej ljubiti ni nič drugega, kot komu dobro želeči, je jasno, da Bog vsa bitja ljubi.

Vendar pa jih ne ljubi tako kot mi. Naša volja namreč ni vzrok dobroti stvari, ampak jo ta dobrost gane, da jih ljubi. Naša ljubezen, s katero komu dobro želimo ni vzrok njegove dobroti, temveč obratno, njegova dobrost, resnična ali navidezna, je tisto, kar vzbuja našo ljubezen, s katero hočemo, da ohrani dobrost, ki jo ima in pridobi dobrost, ki je nima. Božja ljubezen pa je ljubezen, ki ustvarja in vliva dobrost v stvari.

Rešitev ugovorov:

1 Ko Bog ljubi, gre v toliko iz sebe v ljubljeno bitje, v kolikor želi ljubljenemu bitju dobro in deluje zanj po svoji previdnosti, kot bi šlo za njega samega. Zato pravi Dionizij: „Treba se je drzniti reči, kar

je pač resnica, da gre Bog, vzrok vseh bitij, iz sebe v obilnosti svoje ljubeče dobrotljivosti, ko s svojo previdnostjo skrbi za vse, kar obstoji”.

2 Res je, da stvari niso večne razen v Bogu. Toda prav zaradi tega, ker vekomaj obstajajo v Bogu, jih tudi od večnosti pozna v njih lastnih naravah in jih zato tudi ljubi. Enako tudi mi poznamo stvari, ki obstoje same v sebi, v podobah, ki so v nas.

3 Prijateljstvo more obstajati le med umnimi bitji, edina, ki lahko medsebojno odgovarjajo na ljubezen in na dejanja življenja in tudi edina, ki jih usoda lahko osreči ali onesreči. Zato je strogo vzeto samo med njimi možna prava dobrohotnost. Brezumna bitja ne morejo ljubiti Boga, ne biti deležna njegovega umskega življenja in blaženosti. Torej svojsko govorjeno, Bog teh stvari ne ljubi s prijateljsko ljubeznijo, temveč z ljubeznijo želenja, kolikor jih namreč usmerja v umna bitja in tudi same vase. Ne kot bi jih potreboval, ampak zaradi svoje dobrote in zaradi naše koristi. Tako tudi mi želimo stvari za nas same in za druge.

4 Ni nemogoče, da isto bitje pod enim vidikom ljubimo, pod drugim pa sovražimo. Tudi Bog ljubi grešnike, kolikor imajo določeno naravo, kajti kot taki imajo bit in izhajajo iz njega. Kot grešniki pa ne obstojé, manjka jim bit in tako niso božje delo. Pod tem vidikom so torej za Boga predmet sovraštva.

3. člen: Ali Bog vse stvari enako ljubi?

Zdi se, da Bog ne ljubi vseh bitij v enaki meri.

1 V Knjigi modrosti 6,8 je rečeno: „Enako se briga za vse stvari.“ Previdnost, s katero Bog skrbi za bitja, pa izhaja iz ljubezni, s katero jih ljubi. Torej ljubi vse enako.

2 Božja ljubezen je božje bistvo. Božje bistvo pa ne more biti večje ali manjše, tako tudi njegova ljubezen, zato ne ljubi neka bitja bolj kot druga.

3 Kot se božja ljubezen razteza na vse stvari, tako se raztezata tudi božja vednost in božja volja. Ne pravimo pa, da Bog nekatere stvari bolj pozna in želi kot druge. Torej ne ljubi ene bolj kot druge.

Nasprotno temu pa pravi sv. Avguštin: „Bog ljubi vse stvari in med njimi bolj ljubi umna bitja. Med temi pa ljubi bolj tista, ki so udje njegovega edinorojenega Sina; še bolj pa ljubi edinorojenega Sina samega.“

Odgovaram: Ljubiti se pravi hoteti komu dobro. Isto stvar pa lahko ljubiš bolj ali manj: najprej glede na dej volje, ki je lahko bolj ali manj intenziven. In v tem smislu Bog ne ljubi bolj enih bitij kot drugih, ker ljubi vse z enim samim enovitim dejem svoje volje, ki se nikoli ne spremeni. Potem pa glede na dobro, ki se želi ljubljenu bitju. V tem pogledu pa bolj ljubimo tistega, kateremu želimo večje dobro, čeprav ga ne ljubimo z intenzivnejšim dejem volje. Reči je torej

SLOVENSKI SLIKARJI V SVETU

akad. slikar BOŽIDAR TED KRAMOLC

Kanada

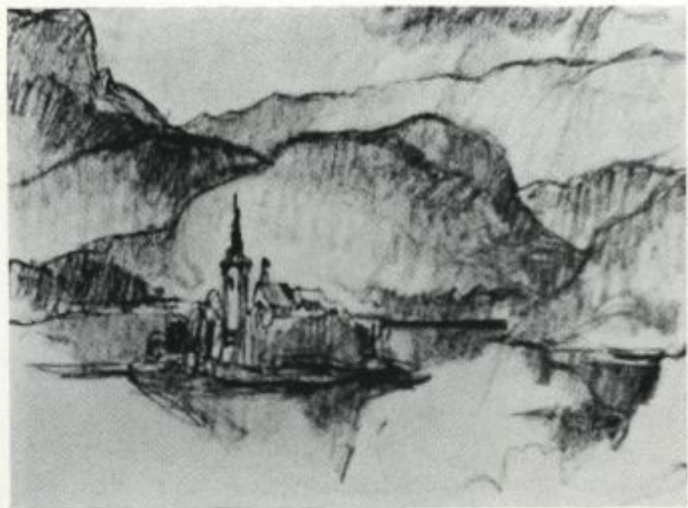
iz SKICIRKE SLOVENIJA 1973

LJUBLJANA, MESTNI MUZEJ
(ogljje)

PRISOJNIK Z VRŠIČA
(kreda)

BLED, NEVIHTA (ogljje)

ZNAMENJE PRI BOHINJU,
MARIJA (kreda)

treba, da Bog nekatera bitja ljubi bolj kot druga. Kajti ker je božja ljubezen, kot rečeno, vzrok dobroti bitij, ne bi bilo eno bitje boljše od drugega, če ne bi Bog hotel večje dobroti za eno kot za drugo bitje.

Rešitev ugovorov

1 Če pravimo, da Bog enako skrbi za vse svoje stvari, to ne pomeni, da v tej svoji skrbi deli enake dobrine vsem bitjem, temveč da z vsemi ravna z enako modrostjo in dobroto.

2 Dokaz velja, kolikor se nanaša na intenzivnost ljubezni s strani deja volje, ki se enači z božjim bistvom. Ker pa dobrot, ki jo Bog želi stvarem, ni božje bistvo, ni nobene težave, da je večja ali manjša.

3 Umeti in hoteti sta pojma, ki pomenita izključno samo deje. Niso pa v njih obseženi predmeti, zarsdi katerih različnosti bi se lahko reklo, da Bog bolj ali manj ljubi, kot je bilo to rečeno o ljubezni.

4. člen: Ali Bog vedno bolj ljubi boljša bitja?

Zdi se, da Bog ne ljubi vedno bolj boljših bitij, kajti:

1 Jasno je, da je Kristus boljši kot ves človeški rod, ker je Bog in človek. In vendar je Bog ljubil bolj človeški rod kot Kristusa, kot je napisano v Rimlj 8. 32: „Ni prizanesel svojemu lastnemu Sinu, temveč ga je izročil za nas vse.“ Torej Bog ne ljubi bolj vedno boljših bitij.

2 Angel je boljši kot človek, kot je rečeno v psalmu 8. 6: „Naredil si ga nekoliko nižjega od angelov.“ Bog pa je bolj ljubil človeka kot angela. Rečeno je namreč v pismu Hebr 2. 16: „Ni se zavzel za angele, ampak za Abrahamov zarod.“ Torej Bog ne ljubi vedno bolj bitij, ki so boljša.

3 Peter je bil boljši kot Janez, ker je bolj ljubil Kristusa. Ker je Gosnod to vnaprej vedel, je vprašal Petra: „Simon, sin Janezov, me ljubiš bolj ko tile?“ (Jan 21, 15) In vendar je Kristus bolj ljubil Janeza kot Petra, kot uravi sv. Avguštin v razlagi mesta: „Simon, sin Janezov, me ljubiš? – Janeza ne odlikuje pred drugimi učenci samo to, da ga je ljubil, ampak da ga je bolj ljubil, kot druge.“ Torej Bog ne ljubi vedno bolj tega, kar je boljše.

4 Nedolžen človek je boljši kot spokornik, kajti po besedah svetega Hieronima je pokora „druga rešilna deska po brodolomu“. In vendar Bog bolj ljubi spokornika kot nedolžnega, ker se nad onim bolj veseli. Rečeno je namreč v Lk 15, 7: „Povem vam, da bo večje veselje v nebesih nad enim grešnikom, ki se spokori, kakor nad devetindevetdesetimi pravičnimi, ki ne potrebujejo pokore.“ Bog torej ne ljubi vedno bolj bitij, ki so boljša.

5 Pravični, ki se na koncu pogubi, je boljši, kot grešnik, ki se na koncu reši. Bog ljubi takšnega grešnika bolj kot onega pravičnega, ker mu želi večje dobro, namreč večno življenje. Torej Bog ne ljubi vedno samo tisto, kar je boljše.

Proti temu pa je treba reči, da vsako bitje ljubi sebi podobno bitje, kot je jasno rečeno v Prid 13, 19: „Vsako živo bitje ljubi sebi enakega.“ Stvari pa so toliko boljše, kolikor bolj so podobne Bogu. Torej Bog ljubi boljša bitja.

O d g o v a r j a m : V skladu z že povedanim je treba reči, da Bog bolj ljubi stvari, ki so boljše. Rekli smo že, da za Boga ljubiti kakšno stvar ni nič drugega, kot hoteti ji večje dobro. Božja volja je namreč vzrok dobroti v stvareh. In tako so nekatera bitja zato boljša, ker jim Bog hoče večje dobro. Iz tega pa sledi, da boljša bitja bolj ljubi.

Rešitev ugovorov

1 Bog ljubi Kristusa ne bolj kot ves človeški rod, temveč tudi bolj kot vse stvari, ki so izšle iz njegovih rok. Hotel mu je namreč večje dobro kot vsem drugim, ko mu je dal „ime, ki je čez vsa imena“, da bi bil pravi Bog. Nič ne zmanjša njegove veličine dejstvo, da ga je Bog izročil v smrt za rešitev človeškega rodu. Ravno nasprotno, to mu je dalo naslov slavnega zmagovalca. „Dalo se mu je gospostvo na njegova ramena,“ pravi Izaija 9, 6.

2 Če gre za človekovo naravo, ki jo je božja Beseda privzela v osebo Kristusa, Bog to naravo bolj ljubi, kot vse angele. Je večji kot oni predvsem zaradi združitve z božjo Besedo. Če pa govorimo o človeški naravi na splošno in jo primerjamo z angelsko, sta pod vidikom milosti in končne slave enaki med seboj, ker je ista „mera za človeka in za angela“, kot je rečeno v Raz 21, 17. Vendar pa je ta enakost takšna, da so nekateri angeli boljši kot nekateri ljudje, in nekateri ljudje boljši kot nekateri angeli. Če pa gre za njih naravo, potem je angel boljši od človeka. To, kar je nagnilo Boga, da je privzel za svojo našo človeško naravo, ni v tem, ker bi, absolutno govorjeno, bolj ljubil človeka kot angela, temveč ker je človek bil v večji potrebi. Tako kot daje dober družinski oče svojemu bolnemu služabniku stvari večje vrednosti kot pa svojemu zdravemu sinu.

3 Dvom o Petru in Janezu ima mnoge rešitve. Sv. Avguštin dá simbolično razlago, češ da aktivno življenje, poosebljeno v Petru, bolj ljubi Boga, kot kontemplativno življenje, ki ga predstavlja Janez, ker bolj živo občuti težave tega življenja in se jih bolj goreče želi oprostiti, da bi mogel iti k Bogu. Toda Bog bolj ljubi kontemplativno življenje, ker ga bolj podaljša, kajti le-to se ne konča s telesnim življenjem, kot je to v primeru aktivnega življenja. Drugi pa pravijo, da je Peter bolj ljubil Kristusa v njegovih udih in pod tem vidikom, da ga je tudi Kristus bolj ljubil, ko mu je zaupal Cerkev. Spet drugi trdijo, da je Janez bolj ljubil Kristusa samega v sebi in je bil pod tem vidikom bolj ljubljen od njega, saj mu je zaupal svojo mater. Nekateri spet mislijo, da se ne da reči, kdo je bolj ljubil Kristusa, Peter ali Janez; da je nemogoče reči, koga od obeh je Kristus bolj ljubil glede na večjo slavo v večnem življenju. In če se reče, da je Peter bolj ljubil Kristusa, pomeni to, da je bila njegova ljubezen močnejša in bolj goreča. In da je bila večja ljubezen, ki jo je imel Kristus do Janeza, kot je soditi po nekaterih znakih zaupnosti, ki mu jo je Kristus izkazoval

zaradi njegove mladosti in čistosti. Slednjič pa mislijo nekateri, da je Kristus bolj ljubil Petra, ko mu je dal večji dar ljubezni, in da je bolj ljubil Janeza, ko mu je dal večji dar razuma. Iz tega izvajajo, da je bil Peter absolutno bolj ljubljen, Janez pa le pod nekim posebnim vidikom. Vendar se končno zdi predrzno hoteti odločiti to vprašanje, kajti kot pravi knjiga Pregovorov 16, 2: „Gospod tehta duhove“ in nihče drug.

4 Enako je kak nedolžen človek lahko boljši, kot kakšen spokornik, kot tudi nasprotno, kajti naj bo že spokornik ali nedolžen, boljše in bolj ljubljen je tisti, ki ima večjo mero milosti. Vendar pa je pri enakih drugih pogojih več vredna in bolj ljubljena nedolžnost. Če je kljub temu rečeno, da se Bog bolj veseli nad spokornikom, kot nad nedolžnim, je rečeno zato, ker so redno spokorjeni grešniki bolj previdni, bolj ponižni in bolj goreči po spreobrnjenju. Zato pravi sv. Gregorij, da ima v vojski vojskovodja rajši tistega vojaka, ki se navdušen vrne v bitko, potem ko je iz nje ušel, kot pa onega, ki ni nikdar ušel, pa se tudi nikdar z navdušenjem vojskoval ni. Spet pa se lahko tudi reče, da isti dar milosti predstavlja več za spokornika, ki je zaslužil kazen, kot pa za nedolžnega, ki je ni zaslužil. Tako je ista vsota denarja darovana revežu večji dar zanj, kot pa če jo daš kralju.

5 Ker je božja volja vzrok dobrosti stvari, se mora dobrrost tistega, katerega Bog ljubi, nanašati na čas, ko mu po božji dobroti pristoji, da dobi določen dar. Tako je glede na čas, v katerem naj bi predestinirani grešnik po božji volji prejel večji dar, ta grešnik boljši, čeprav je glede na drug čas slabši; saj je lahko tudi čas, v katerem se lahko reče, da ni ne dober ne slab.

iz latinskega izvirnika – Alojzij Kukovica

KRITIKE IN PRESOJE

VOJESLAV MOLE, IZ KNJIGE SPOMINOV

RAJKO LOŽAR^v

Vojeslav Mole, Iz knjige spominov. Slovenska Matica, Ljubljana. 1970.
(Spomini in srečanja 5) 559 strani.

1

Dne 5. marca 1969 sem prejel iz Eugene, Oregon ZDA, pismo, ki me je zelo presenetilo, kajti pisal ga je profesor Mole, s katerim nisem imel nobenih stikov, oziroma on ne z mano, odkar sem leta 1925 zapustil njegov seminar in šel študirat na Dunaj. Zame je bilo novo tudi to, da živi pri svoji hčeri, ki je poročena v gori imenovanem kraju, in sploh, da ima hčer, kajti vedel sem samo za sina. Leta 1965 sem pri pisanju člankov za *The New Catholic Encyclopedia* videl, da z ozirom na to, da vodstvo strašno priganja in hoče rokopise čimprej dati v tiskarno, kar je bila velika neumnost, ne bom mogel dovršiti niti ruske umetnosti, kaj šele članka o slovanski ljudski umetnosti, zato sem predlagal uredniku, naj poveri z rusko umetnostjo profesorja Moleta. Njegov naslov mi je poslala sestra iz Ljubljane, ki ga je dobila od Steleta. Urednik je Moletu pisal, toda ta ni sprejel ponudbe, ker se je ravno takrat pripravljaj, da se preseli k hčeri v Eugene, in v pismu se je opravičil radi tega.

Druga stvar, radi katere je pismo pisal, pa je bilo vprašanje, če ne bi hotel prevesti v angleščino njegovo knjigo o ruski umetnosti, ker se za knjigo baje zanima univerza v Chicagu. Knjigo sem imel in sem videl, da v taki obliki, kot je napisana, za angleško izdajo ni primerna, in da bi bilo treba tekst redigirati. To sem mu pisal. Na to pismo ni bilo nobenega odgovora, kar je mene nekoliko razjezilo. Bil sem namreč pripravljen prevesti knjigo v angleščino, toda šele ko bi bil že v pokoju, to je leta 1970. Moletu je moj naslov poslal profesor Jože Velikonja že leta 1967, toda Mole ga ni uporabil vse do leta 1969.

V pismu je Mole tudi omenil, da je zaposlen s pisanjem spominov in da bo knjiga izšla prihodnje leto (to je 1970) pri Slovenski Matici

v Ljubljani. Knjiga je izšla kot napovedano, ob času njegovega pisma meni je mož najbrž že bral korekture. Toda v začetku leta 1974 je Mole umrl v starosti 88 let. Z njim je legel v grob zadnji od trojice – Izidor Cankar, Franc Stele in Vojeslav Mole – ki so bili rojeni istega leta 1886 in so vsi študirali umetnostno zgodovino pri Maxu Dvoraku na Dunaju. (Ker tiskarna, ki nam tiska revijo, nima na voljo češke črke r s strešico, ki jo izgovarjamo rž, – Dvorakov priimek bi moral biti pravilno pisan s takšnim znakom – uporabljamo za isto črko znak r. – Op. Meddobja)

Kakor je v takih primerih rado, se je okoli tega dejstva nabralo mnogo mitologije in se je tej trojici začela pripisovati izredna važnost, predvsem pa je zbujal vtis, da imamo pred sabo tudi enotnega duha v treh telesih. To pa ni bilo tako. Med temi možmi so bile globoke razlike in ta knjiga nam odkriva portret enega izmed njih, s tem pa lahko bolje vidimo osebnosti ostalih dveh. Popisati moram Moletov credo, ki ga ima v knjigi na strani 106, kjer hvali Dona Frana Buliča, da je bil to njegov najboljši predstojnik, čeprav ni bil umetnostni zgodovinar: „... jaz sem se bil že zdavnaj naučil, da umetnostni zgodovinarji niso najdragocenejše na svetu“. To velja ne samo za ostala dva, tudi za njega samega. Bili so vsak zase velik problem. Ker sem sam v stranski veji umetnostni zgodovinar, zato lahko govorim in povem, da v malike nisem nikoli veroval. Bil sem prvi, ki je izrazil kritične pomisleke o Cankarjevi sistematiki stila, kar je meni zelo škodovalo, a tudi o malikovanju Steleta imam svoje mnenje. Mole pa je sodbo o sebi objavil v knjigi spominov.

V knjigi je četvero delov: I. Otroška in mladostna leta. II. Prva svetovna vojna in Sibirija. III. Med dvema vojnama. IV. Druga svetovna vojna in povojni čas. To informativno gradivo bom v naslednjem porabil izključno v ta namen, da dopolnim njegovo doslej znano biografijo in podam bralcu portret Moleta kot človeka in znanstvenega delavca.

2

Po dovršeni gimnaziji v Novem mestu leta 1906 je šel na Dunaj ter se vpisal na univerzo. Iz spominov izvemo, da je poslušal Meyer-Lübkeja, ki je bil avtor znane zgodovine umetnosti pod njegovim imenom, in katere drugi zvezek, ki je obravnaval starokrščansko in bizantinsko umetnost, je bil boljši od podobnega drugega zvezka A. Springerjevega Handbuch der Kunstgeschichte (op. pisca). Na strani 97 pa zvemo tudi to, da je Mole ob tem času poslušal slavistiko pri Vatroslavu Jagiću. Ko se je maja 1907 pripravljal na kolokvij pri Meyer-Lübkeju, ga je od študija zvelkel Oton Župančič na race in vino v Dornbach, kjer je ceho plačal Rajko Nachtigal, ki je ravno prejel neki honorar (str. 37). Jeseni istega leta je Mole nastopil vojaščino v Trstu, ki je trajala eno leto. Tu se je odločil, da gre po končani vojaški službi na univerzo v Krakow in je 9. oktobra 1908 prišel tja (ne 1907, kot

piše knjiga na strani 52). Kaj je bil vzrok te njegove odločitve, nikjer ne pove.

Njegova avtobiografija kaže v tej dobi desorientiranega človeka, ki ne ve, kaj naj bi študiral; sanjal je o romanistiki in italijanistiki, poslušal predavanja Marjana Sokolovskega o renesančni umetnosti Italije in v bistvu zapravljal čas. O počitnicah v Novem mestu se je odločil, da gre v Italijo. Ker mu je govoril o italijanistiki, mu je nadvse resni italijanist Jože Berce svetoval Florenco; jasno – kaj pa naj bi bil drugega svetoval, saj je to mesto zlate italijanščine. (Berce je bil profesor na liceju in je padel v vojni. Župančič mu je posvetil čudovito ekpresivno pesem „Joži Bercetu v spomin“: **Joža moj je bil pokonci mož...** – op. pisca). Mole je šel namesto tega v Rim. Tam je poslušal starega Adolfa Venturija za zgodovino ital. umetnosti, iz klasične arheologije je vzel seminar pri Emanuelu Löwyju, ki je prišel kot gost z Dunaja. Löwy je bil moj profesor na Dunaju od 1925-1927, to je celih 15 let kasneje.

V Rimu je Mole srečal Mihovila Abramiča, ki je spadal med elitno skupino študentov dunajskega arheološkega seminarja in je bil na štipendiji v Rimu; Abramič je bil kasneje direktor muzeja v Splitu in sva bila dobra znanca. On je kmalu videl, da Mole zapravlja čas ter mu je svetoval, naj gre na Dunaj k Maxu Dvoraku, ker rabi država konservatorjev. V ta namen mu je poslal Dvorakovo osebno povabilo (str. 78). Toda Mole je šel na Dunaj šele leta 1911, kajti 1910 so izšle v Ljubljani njegove pesmi *Ko so cvele rože* in naravno je bilo to zanj v tistem trenutku važneje kot Dvorak. Abramič mu je tudi svetoval, naj pusti poezijo in publicistiko; nisem prepričan o tem, da je bil to najbolj pameten nasvet, kajti Mole je ostal do konca poet.

Na Dunaju je pri Dvoraku Mole že našel Franceta Steleta, ki ga je Dvorak imel zelo rad in ki je kasneje Moleta seznanil z Izidorjem Cankarjem, enako članom Dvorakovega seminarja. V Cankarju pa je Mole čutil „nekaj tujega“ (str. 83). Tu so naši trije bili kolegi Dvorakovega učenca in asistenta Karla Maria Swobode, ki je po profesorjevi smrti uredil njegove spise za monakovsko založbo R. Piper pod naslovom *Die Kunstgeschichte als Geistesgeschichte* (op. pisca). Tudi Swobodo sem poslušal jaz leta 1925-1926, toda sem ga kmalu opustil, ker je bil dolgočasen predavatelj, brez stikov s sodobnostjo. Toda kmalu se je v seminarju pojavil nov kandidat, o katerem je Swoboda rekel našim trem tičem: „ein Preusser“, Prus, iz Berlina, ki pa ni bil nihče drugi kot Poljak *Sczesny Dettloff*, model Fritza iz Izidorjevega romana *S poti*, in povrh še duhovnik, ki je govoril z Moletom in Steletom po poljsko. Dettloff je po Moletovih podatkih umrl pred nekaj leti kot profesor umetnostne zgodovine na univerzi v Poznanju. Ves ta pasus o Dettloffu je biser Moletovega pripovedovanja o Dvorakovem seminarju in čeprav je Dettloffa omenil že Stele v biografskem komentarju k drugi izdaji Cankarjeve *Sistematike stila*, je Moletovo pričevanje bolj dokumentarno, ker je postavljeno v določen čas in prostor.

Na dunajsko univerzo je bil malo pred tem prestavljen iz Gradca prof. **Josef Strzygowski** in med njim ter Dvorakovo šolo je kmalu nastala državljanska vojna: medtem ko je Dvorak sledil svojim učiteljem **F. Wickhoffu** in **A. Rieglu** ter tudi **J. Wilpertu** in je menil, da je starokrščanska umetnost nastala v Rimu (Rimska teorija), je pa Strzygowski trdil, da so njeni izvori na vzhodu (Vzhodna teorija) in to je v literaturi znano kot **Orient-oder-Rom debata**. Mole, ki v političnem življenju ni takrat pripadal nobeni stranki, je postal tu pristaš Strzygowskega v nasprotju s Cankarjem in Steletom. Kot svetovljan Dvorak seveda tega svojemu učencu ni zameril, še več, soglašal je s tem, da je Mole napisal disertacijo pri Strzygowskem, temo za to pa je temu dal profesor Vatroslav Jagić. Mole naj bi obdelal neki srbski iluminirani rokopis iz 16. stoletja, ki se je naslanjal na stari bizantinski rokopis imenovan **Cosmas Indikopleustes**. V ta namen je moral Mole seveda preštudirati tudi predlogo.

Spomladi leta 1912 je Mole na podlagi disertacije pri Strzygowskem in rigorozov pri tem in pri Dvoraku promoviral. Arheologijo je izpraševal Emil Reisch, pri katerem sem petnajst let kasneje tudi jaz polagal rigoroz in promoviral iz klasične arheologije.

Dvorak je za Moleta storil še več. Priskrbel mu je enoletno štipendijo za študij v Italiji, ker je hotel, da bi postal Mole konservator v Splitu. Zato je stopil v stik z državnim poslancem dr. Janezom Ev. Krekom in kot se vidi iz spominov, je denar za štipendijo prišel iz fonda za bodočo univerzo v Ljubljani (str. 100-101). Iz takšnih posameznosti vidimo dimenzije Dvorakovega vpliva na naše akademike ter na organizacijo služb na jugu monarhije. Jaz bi si bil obliznil vse prste, če bi bil ob času mojega študija Dvorak še živ. Toda on je leta 1922 umrl za kapjo.

1. oktobra 1913 je Mole nastopil službo pri Donu Franu Buliču v Splitu. Dalmacija mu ni bila nepoznana, kajti po Dvorakovi zaslugi je Mole leta 1912 obdelal arhivsko zgodovino katedrale v šibeniku ter je to služilo kot zgodovinski uvod v monografijo o katedrali, ki jo je napisal Dagobert Frey. Ta pa je napravil veliko nekorektnost in v razpravi Moletovega dela ni omenil. V Österreichische Rundschau pa je nemalo potem H. Folnesics Freyevu delo skritiziral in javno pribil, da je arhivski material obdelal Mole (str. 99-101). Bulič je mladega praktikanta uvajal v službene in administrativne posle in na podlagi teh Buličevih zaslug je Mole prišel do gori omenjene sodbe o umetnostnih zgodovinarjih, ki pa je, kar se tiče Dvoraka, krivična. Leta 1926 sem don Frana Buliča tudi jaz spoznal v njegovem Tuskulu pri Solinu, toda mož je bil že zelo star.

Po sarajevskem atentatu 28. junija 1914 je Avstrija 1. avgusta odredila splošno mobilizacijo; tudi Mole je bil vpoklican. Na poti iz Dalmacije v edinico pa je šel v Krakow, kjer se je sestal s svojo zaročenko, poljsko študentko Elo. Njenega družinskega imena Mole nikjer ne omenja; zdi se mi, da je bila Židinja. Do poroke je imelo preteči še precej delu življenja so posvečena poglavja vsega drugega dela knjige od let. Kmalu po prihodu na fronto je padel v rusko ujetništvo in temu

strani 115-290. O njih bomo napisali nekaj opomb doli. Tu omenjam le, da se je Dvorak tudi za časa njegovega ujetništva izkazal kot zelo human človek. Sporočil mu je, da je tudi Stele ujet (str. 184), nakar je Mole stopil s Steletom v pisemsko zvezo. Na nekem premiku njegovega lagerja v Tjumenju pa je Mole prišel osebno v stik s Steletom, ki je bil v tem kraju. Stele je nosil brado. Z njim je bil tudi Ivan Pless, poznejši tajnik Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani. Mole prizna, da je Stele čas bolje izrabil kot on, ker se je učil jezikov.

Najvažnejši dogodek iz ujetništva je Moletovo življenje v Tomsku v Sibiriji. Tu je prišel v družbo z različnimi znanstveniki, ki so poučevali na tamosnji univerzi, in tu so mu predlagali, naj bi začel predavati umetnostno zgodovino. Svetovali so mu, naj se habilitira. Mole je res imel nastopno predavanje in sicer o glavnih strujah v beneški slikarski umetnosti 16. stoletja (str. 257). Sam prizna, da je bilo to čudno in da bi bilo bolj primerno govoriti ali o ruski ali o bizantinski umetnosti, toda z izjemo v teoriji, ni o slednji dosti vedel. Do česa več kot do tega predavanja pa ni prišlo, kajti njegov polk je bil prestavljen v Nizne Udinsk in na Steletovo pismo, da gre on, Stele, kmalu v domovino (str. 255), se je tudi Mole začel premikati proti vzhodu. Stele je bil takrat v Jekaterinburgu pri Jugoslovanskem polku; tja ga je spravil Franc Terseglav (str. 237). To so vse same doslej neznane stvari, kajti nihče od naših ljudi, ki so bili v ruskemu ujetništvu, ni imel za potrebno o tem pisati. Moletovo predavanje na univerzi v Tomsku pa se je v biografijah o njem spremenilo v habilitacijo in profesuro.

Na strani 271 omenja Mole, da se je na svoji poti proti Vladivostoku, kjer se je potem vkrcal na ladjo, vozil po domovini „živalskega stila“, namreč teritorija, kjer je bil glavni predmet umetnosti živalska figura (str. 271). To ni čisto točno in je malo verjetno, da je Mole že tedaj kaj vedel o tem slogu, kajti sicer bi bil gotovo to reč kdaj obdelal v kakem članku. Ta opomba je pač plod njegove kasnejše refleksije, ko je že pisal spomine. Dne 10. februarja 1920 se je vkrcal na ameriško ladjo „Sheridan“, s katero je prišel dne 8. aprila 1920 v Trst (str. 287), odtam pa ni šel v Novo mesto, da bi obiskal mater, temveč v Prago in odtam v Krakov, kjer je 2. maja zopet videl ženo. Omeniti moram, da se je Mole že v ujetništvu dne 11. aprila 1917 in absentia pismeno poročil, za pričo mu je bil njegov polbrat Rudolf ter še nekdo, vso stvar pa je v Rusiji in v Avstriji urejalo takrat špansko poslaništvo v Petrogradu. Njegova pismena žena Ela se je s svakom Rudolfom takoj podala v Novo mesto na obisk Moletove matere (str. 216). Iz Spominov ni razvidno, da bi bila izvršena potem še resnična poroka, kajti odslej dalje nazivlje Mole bivšo zaročenko samo kot ženo. V Pragi je našel Mole več znancev, tako Mesesnela, Ferda Kozaka, nekega Hladnika ter Nikolaja Preobraženskega, ki je potem postal lektor ruščine na univerzi v Ljubljani in sem ga tudi jaz poslušal; bil je izvrsten pedagog.

Kmalu za tem se je Mole odpravil z ženo na pot v Jugoslavijo in spotoma se je ustavil na Dunaju, da pozdravi profesorja Dvoraka. Zdi se mi, da je naslednji del njegovih spominov višek knjige. Dvorak mu je rekel, da ima Mole tri možnosti; ali se vrne v Split, kjer ga čaka

mesto konservatorja; ali odide v Beograd, kjer naj bi prevzel mesto generalnega konservatorja, kar bi posebno rad videi Don Bulić; ali pa, da prevzame mesto na ljubljanski univerzi. Pri tem zadnjem mestu je bila težava v tem, da je šlo za stolico klasične arheologije, kajti umetnostna zgodovina je bila že v rokah Izidorja Cankarja. Toda ker je študiral pri Reischu klasično arheologijo, je Dvorak rekel Moletu, ne bi smelo biti težave. Dvorak mu je na koncu priporočil vzeti mesto na univerzi v Ljubljani. (Str. 293)

Odkod je Dvorak vse te stvari vedel? To so tudi zame popolnoma nove stvari, o katerih nam nista govorila niti Cankar niti Stele. Moje iskreno misljenje danes je to, da je Mole s prevzemom stolice v Ljubljani naredil zase napako, za študente pa povzročil neprijetnosti, in to gre na račun slabe univerzitetne politike. Za nas, redne studente umetnostne zgodovine in arheologije, kakor tudi za slušatelje klasične filologije, ki so morali pod B imeti arheologijo, bi bilo veliko bolje, če bi bil predaval predmet dr. Josip Mantuani, tedaj ravnatelj muzeja, ki je imel daleko boljše kvalifikacije kot Mole. Imel je bolj realističen čut za to, kaj je treba slušateljem nuditi. Njegov tečaj o enkaustičnem slikarstvu Rimljanov je bil edinstven in ga tudi dunajska univerza ni imela. Toda Mantuani je bil samo honorarni predavatelj. Nad njim sta se pritoževala oba, Cankar in Mole, da jima za njihove seminarske vaje ne da na razpolago muzejskega materiala. To je bil neumen očitek. Mole naj bi bil vodil seminar o polhograjskem zakladu, ki ni srebrn zaklad, kot pomotoma piše (str. 298), temveč zbirka bronastih posod, stekla in keramike v muzeju, saj je vendar tudi Julius Schiösser na Dunaju vodil vaje v muzeju, kot piše Mole. Mole je pa trošil svoje energije pri predavanjih, npr. tečaj o antični gliptiki je bil nepotreben, to je bilo zapravljanje časa. Namesto njih naj bi predaval o rimski umetnosti Italije in provinc, o rimskem slikarstvu in hiši, zlasti pa bi bila univerza dolžna dobiti kredite, da bi študentje lahko obdelali rimsko gradivo v muzeju, posebno emonsko. V tem primeru bi bil jaz lahko ostal v Ljubljani. Toda o teh nalogah se tedanjim ljudem ni niti sanjalo in to je treba enkrat povedati, ker se naša univerza vselej omenja samo v lepih superlativih.

Dne 1. septembra 1920 je Mole prejel dekret o imenovanju za docenta za klasično arheologijo v Ljubljani, v njem pa je na Moletovo zahtevo stala klavzula: „in za zgodovino bizantinske umetnosti“. Že iz tega dejstva se vidi, da je bila stolica nestrokovno zasedena, po krivdi uprave, v kateri je tedaj še prevladovala politična miselnost, ne pa interesi študentov. Mole, ki je hotel v tem momentu biti bizantolog, bi bil bolje naredil, če bi bil šel v Beograd, odkoder bi mu bile poti odprte na vse strani in tam bi imel obširno polje raziskovanja bizantinske umetnosti. Ko je leta 1926 odšel na Poljsko, je na stolico prišel Balduin Saria, ki je bil dotlej kustos muzeja v Beogradu, in stolica se je spremenila v katedro za staro zgodovino in arheologijo. Za klasične filologe je bilo s tem izvrstno poskrbljeno.

V začetku sta oba, Cankar in Mole, predavala na učiteljišču, šele kasneje sta dobila sobi v bivšem Deželnem dvorcu in sicer Mole v

Vegovi ulici, Cankar pa v Gosposki ulici. Večji organizator je bil seveda Cankar. To mu Mole brez pridržka prizna. Problem je bila knjižnica in o tem piše na strani 299. Pomagal mu je Francoski institut; lektor Lucien Tesnière je posredoval, da je seminar dobil Cagnatjevo epigrafično in posebno pomembno enciklopedijo klasičnih starožitnosti Daremberg-Saglio. Toda tudi muzej je imel marsikatero knjigo in teh Mole ni rabil. Sam prizna, da je v tedanjem razgibanem življenju, ki ga je vodilo Umetnostno zgodovinsko društvo, stal ob strani. To se je opazilo.

Istega leta 1920 mu je Nova založba izdala pesmi *Tristia ex Siberia*, na katerih je Mole zelo visel. Zato je bila zanj velika katastrofa, ko je Joža Glonar pesmi raztrgal. Mole je postal zagrenjen (str. 302-303). Nadaljnji udarec je prišel leta 1924, ko je dekret, s katerim je bil imenovan za izrednega profesorja, omenjal kot *titulus* zgolj klasično arheologijo in ne več njegovega ljubega sindroma bizantinske umetnosti (str. 314). Ravno v tem času se mu je rodil sin in ko sem imel neki popravek radi seminarja ter sem moral govoriti z Moletom na domu, sem videl gospo in otroka.

Moletova knjiga boleha na tisti bolezn, ki je tipična za avtobiografe in to je pomanjkljivo podajanje letnic. Tako iz knjige ni razvidno, kdaj je dobil ponudbo od Jagelonske univerze v Krakowu, da bi začel tam predavati, in ustanovil *Institut za zgodovino slovanske umetnosti*. O tem piše na straneh 319 sl. Verjetno je to bilo že leta 1924, pozno v jeseni, ali pa 1925 spomladi.

Ljubljanska univerza mu je dala enoletni dopust za ureditev te zadeve s pogojem, da se vrne v Ljubljano. Ramovš ga je opominjal, da mora pravočasno povedati, kdaj se vrne, če ne namerava ostati na Poljskem. Kajti rekel mu je: „da ne bo zmede s klasično arheologijo“. Pod tem moramo razumeti tiste, ki so študirali klasične jezike in se pripravljali na profesorski poklic. Iz knjige vidimo, da je šel Mole leta 1925 na Poljsko na poizkus in je družino nustil v Ljubljani. Toda njegova zadeva je v Krakowu naletela na težave in dekreta ni bilo. Izgovarjali so se, da je njegova zahteva, da bi predaval *zgodovino slovanskih umetnosti s posebnim ozirom na južne Slovane*, precej čudna in sam minister Bartl ni tega odobral. Rekli pa so mu, da bo stvar urejena. Toda medtem je dobil oktobra 1926 iz Ljubljane telegram, kjer ga Ramovš onozarja, naj se takoj vrne, ali pa se profesuri odne. (Str. 363) Po dolgem notranjem boju se je končno odpovedal ljubljanski profesuri in ostal na Poljskem. Važno je v tej zvezi omeniti, da ga je njegova žena v Ljubljani resno svarila, naj premisli natančno, kaj bo naredil s poljsko ponudbo, preden se zanjo odloči. Nasprotno pa mu je Stele svetoval brez nadaljnega, naj ponudbo sprejme (str. 318).

Preden je profesuro dobil, je moral Mole postati poljski državljani in so zahtevali tudi, da se odpove jugoslovanskemu državljanstvu. Tega pa ni storil. Ko je dobil dekret, se je peljal v Ljubljano po družino. Pot do njegove obljubljenе dežele je bila torej trnova in kot se zdi, mu je ta korak Cankar zelo zameril. Kajti ko se je prišel k njemu

poslovit, mu je rekel s hudobnim nasmehom: „Ti odhajaš torej k poljskim hohštapljerjem“ (str. 322).

3

Ko je bil še v Tjumenju, je dobil sporočilo, da mu je umrl oče. Konec oktobra 1928 se mu je rodila hčerka (str. 329), pozimi 1929 pa mu je umrla mati, na katere pogreb pa zaradi težavnih prometnih razmer ni prišel. Leta 1927 je obiskal v Parizu Vaclava Lednickega, znanca iz Krakowa. Ta Lednicki je imel nekatere pametne nazore, npr. kaj ima Rjepin opraviti s Poljsko. S tem je hotel dokazovati, da Slovanski Studium, institut za slovanske zadeve nima smisla. Mole mu je odgovoril, da mora tudi on predavati o ruskih ikonah, dasi ga vse vleče k Tizianu. Ko se po letu 1936 začne na Poljskem kazati fašizem, kar je treba najbrž razumeti kot nacizem, začne misliti, da se je 1925-1926 leta prenaglil, ko je sprejel stolico v Krakowu (str. 419), zato piše Steletu pismo, v katerem ga prosi za informacijo o tem, kako bi bilo, če bi se vrnil v domovino. Nikjer ni omenjeno, kaj mu je Stele odgovoril. Nato pride l. 1939 nemški vdor na Poljsko. Tega sem doživel tudi jaz, ko sem bil na 6. internacionalnem kongresu za klasično arheologijo v Berlinu.

Državni minister za prosveto dr. Rust je kongres dva dni pred koncem zaključil „zaradi nepregledne situacije“, kot je rekel v svojem govoru na banketu, ki ga je udeležencem na čast dalo prosvetno ministrstvo. Naslednji dan smo imeli ekskurzijo v okoliško mesto Potsdam in zvečer so bile že vse ceste zatrpane z nemško artilerijo, ki je odhajala na poljsko fronto. Mole je poskušal dobiti od ruskega uradnika potni list za prehod Romunije, toda ni uspel (str. 439-440). Zaradi varnosti se je umaknil z družino v Lwov, a se je kmalu vrnil nazaj v Krakow. Nato se je obrnil na nemško SS in dobil obvestilo, da kot jugoslovanski državljani lahko ostane: „sie dürfen bleiben“ (str. 452). Nemški konzul Krause mu potem izda dovoljenje, da lahko gre v Jugoslavijo, če hoče, in kmalu nato dobi zase, za ženo in otroka vizo od jugoslovanskega poslaništva v Berlinu za vstop v Jugoslavijo. Za taščo ne dobi dovoljenja ta ostane v Krakowu in umre v nemškem taborišču, kot izve Mole to kasneje; sme se domnevati, da je bila Židinja, a tudi neštevilno Poljakov je umrlo tam. O božiču 1939 gre na pot in se spotoma ustavi na Dunaju, kjer je že vse v znamenju kljukastega križa. V vagonu v Celju sreča Plessa, ki mu preskrbi sobo v hotelu Slon ter sporoči telegrafsko v Ljubljano, da prihaja Mole, in na kolodvoru v Ljubljani ga čakata polbrat Rudolf in Stele (str. 459-460).

Na celi poti se dogaja isto kot prej: v vseh težavah dobi Mole znanca, ki mu pomagajo, kolikor mu le morejo. Posebno se to vidi po prihodu v Ljubljano. Sina vpiše na realko, hčer pa na uršulinsko šolo, kjer je ravnateljica sestrična njegove matere, mati Klementina. To pa zagrizeni liberalki gospe Ramovševi ni všeč; toda Mole ni imel drugega izhoda

(str. 468). Ramovš sam ponudi Moletu stolicu za bizantologijo, kar pa Mole odkloni, ker misli, da se bo lahko kmalu vrnil nazaj na Poljsko, zato formalno prevzame samo mesto honorarnega predavatelja. Tedaj nekoč pride skupaj s Tinetom Debeljakom v Društvu prijateljev poljskega naroda (str. 470). Na univerzi predava bizantinsko, poljsko in splošno slovansko umetnost. Za konkretne razmere Mole nima smisla, vidi samo svojo situacijo; za to, kako se godi drugim, je slep. Ko dobi za Bechstein, klavir svoje žene, ki je bil vreden po njegovem mnenju najmanj 15 do 20 tisoč dinarjev, samo 6 tisoč dinarjev, se pritožuje nad tem, kako znajo ljudje izkoriščati zadrego svojega bližnjega, tega pa ne pomisli, kakšen ogromen znesek je bil tedaj 6000 dinarjev (str. 473). Kmalu zatem se preseli iz hotela Štrukelj, kamor se je nekaj mesecev prej preselil iz hotela Slon, v svoje stanovanje za Bežigradom. In ko spomladi leta 1940 pade Pariz, mu Ramovš postavi ultimatum, naj več ne čaka na osvoboditev Poljske, temveč naj sprejme stolicu za bizantologijo. Ko živi nekaj časa zopet v Ljubljani, se čudi, kako ogromno delajo naši ljudje na vseh poljih (str. 484).

V Ljubljani doživi razpad Jugoslavije in ustanovitev Ljubljanske province. Njegova prva naloga na univerzi po razpadu je bila podelitev doktorske diplome asistentu Etnografskega muzeja Frančku Kosu, in sicer je v tem zastopal odsotnega prof. Franceta Steleta, pri katerem je Kos študiral in vložil disertacijo o poslikanih stropih v naših cerkvah. Pri vsej stvari je zanimivo to, da jaz kot Kosov šef na promocijo nisem bil povabljen in da v vsem tem času sploh nisem vedel, da je Mole v Ljubljani in da predava na univerzi. Te stvari omenjam zgolj kot kronist in brez vsake prizadetosti. Kos je promoviral po svojem povratku z Dravskega polja na Štajerskem, kjer je bil dodeljen topniški edinici, ki je dobila v zabojih namesto municije – pomaranče (str. 488) in o tem je pravil tudi meni po povratku. Razen tega detajla omenja Mole še več drugih dogodkov iz tistega časa, ki pa jih bomo prešli.

Da bi se univerza zavarovala pred možnostjo, da bi ji italijanska prosvetna uprava poslala italijanskega profesorja za predavanja o rimski zgodovini, je moral Mole prevzeti tudi to nalogo (str. 496), pri tem ne vem, ali je Saria ob tistem času že zapustil Ljubljano, ali ne. Na dveh mestih se Mole dotika tudi vprašanja domobrancev: prvič govori o njih, ko so bile šele vaške straže (str. 493), drugič že pod nemško zasedbo ter jih imenuje „najtragičnejši pojav slovenskega odpora“ (str. 503). Padec italijanskega letala na Univerzitetno knjižnico sta doživela on in sin nekje blizu na cesti. Omeniti je še, da je sin šel študirat k Oštirju in je postal pri njem asistent.

Dne 7. maja 1945 zvečer je Moletove obiskal Tine Debeljak s prošnjo, da bi sin Marjan prevedel in prebral v radiu v poljskem jeziku proglas slovenske narodne vlade in poziv zaveznikom, naj pridejo na pomoč. Sin je to odklonil in Mole je njegovo stališče podprl. Dne 9. maja zjutraj so v Ljubljano vkorakali partizani (Mole ima datum 8. maja, str. 505). Oblast nad mestom jim je izročil Oton Župančič z nagovorom z balkona univerze. Jaz sem odšel iz Ljubljane v torek 8. maja zvečer.

Kmalu je dobil Mole iz Krakowa brzojavko s povabilom, naj pride

nazaj, poslal mu jo je Lehr-Splawinski (str. 508). Mole se je odločil za povratek. Na univerzi v Ljubljani je našel v uradih nove ljudi, ki so se vrnili iz gozdov, in vse pisarne so bile dobro zastražene. Našel ni za svojo zadevo nobene pomoči. Nato se je obrnil na prof. A. Krala in sicer, da bi poizvedel, kako bi mogel priti nazaj. Prof. Kral je tedaj vršil začasno posle češkega konzula v Ljubljani in je spravil Moleta in njegovo družino na kamion, ki je iz Jugoslavije vozil na Češko češke emigrante. Tak kamion je šel do Prage, tam pa so čakali v istih nalogah poljski kamioni. Opravo in knjižnico je pustil Mole v Ljubljani. V Krakow so prišli 3. oktobra 1946 (str. 519) in takoj je Mole obiskal prof. Kowalskega. Pri njem je izvedel, da mu je s kongresa v Moskvi poslal preko prof. Franca Kidriča, ki se je kongresa udeležil, svarilno pismo, naj se ne vrača. Tega pisma Mole ni dobil. To je za tisti čas zelo značilen dogodek, toda da Kidrič Moletu ni bil posebno naklonjen, je lahko razumeti (str. 521). Leta 1946 se je Mole zopet vrnil v Ljubljano in sicer da spravi na Poljsko še pohištvino in knjižnico (str. 530). Ob tej priliki je Ramovš rekel, da bi on rajši na vse resigniral, kot pa vzel nase takšne štrapace. Verjetno se je že tedaj tudi Ramovšu začelo jasnit in je „videl luč“, kakor jo je kmalu zatem tudi Mole, ki je bil že v Ljubljani dvakrat klican na UDBO (str. 542) in je bil izsleden od jugoslovanske ambasade tudi na Poljskem (istotam).

Kar sledi, so zgolj osebne in družinske razmere in filozofiranje o umetnosti, ki ga je v knjigi preveč. Leta 1955 je v Benetkah srečal sina in njegovo ženo. Okoli 6. junija 1963 je izvedel, da je sin umrl. Dosegel je na svojem področju lepe znanstvene uspehe. O okolnostih sinove smrti ni v knjigi nič.

4

Mole kot človek nam v njegovi avtobiografiji stopi dokaj dobro pred oči. Manj pa velja to za njega kot znanstvenika in zlasti umetnostnega zgodovinarja, dasi je ta stroka tisti osrednji nosilec, okoli katerega se je sukalo vse njegovo življenje. Za to pomanjkljivost je več razlogov, toda eden glavnih je dejstvo, da je Mole svojo znanstveno podobo zasul z ogromno množino detajlov, iz katere je težko rekonstruirati pravo podobo. Delo otežuje njegova posebna psihološka struktura.

Moletovo doživljanje temelji na izredni množini zunanjih vtisov, zaznav in spoznanj, ki pa imajo tendenco neprestane spremembe in menjave. Mole je človek impresionistične dobe, kajti noben še tako majhen dražljaj mu ne uide, toda za vso to maso doživljajev ni nobene sile, ki bi jo združevala v kakršenkoli lik višjega reda ali sintezo. Poleg tega so pri njem vsa ta zunanjustna doživetja globoko čustveno pobarvana, in to nam pojasnjuje, zakaj doživlja Mole ob vsakem novem poglavju svojega življenja nekaka „prerojenja“, revolucije, kot to sam imenuje, kar se mu godi na potovanjih po Italiji, po Dalmaciji in na Balkanu, ko se sooči s spomeniki srbske srednjeveške umetnosti.

On je vedno in ob vsaki priliki prerujen in nov človek. Kje je torej pravi Mole?

Čustvo igra važno vlogo tudi pri njegovem odnosu do umetnine, pa ne samo do umetnine, temveč tudi do vede o njej. Vselej se je ravnal po načelu, da je cenil in meril umetnino po tem, ali je ustrezala njegovemu tako zvanemu *Qualitätsgefühl*, čustvu kvalitete (str. 79). Izmed umetnikov mu najbolj ugajata Giorgione in Tizian, potem pride Rembrandt in še nekateri te vrste. Zato podlega sindromu beneškega slikarstva 16. stoletja, ker vidi tam nekaj višek umetnosti, kar je s stališča eksaktne umetnostne zgodovine dokaj naivno, rekli bi tudi predznanstveno. On se s tem slikarstvom identificira. Tudi na zadnjem potovanju po Italiji, ki ga je napravil že iz povojne Poljske, sta Giorgione in Tizian v ospredju (str. 402), toda tu zapada že v pravi esteticizem.

Mole meni, da mora znanstvenik pri tvarini, ki jo predava, biti tudi čustveno udeležen (str. 249)). Da mu je Izo Cankar tuj, je tudi od te strani razumljivo. Škoda, da nisem ohranil zapisov o njegovem predavanju in tolmačenju Giorgionovih in Tizianovih slik. Cankar je imel strahotno sposobnost, živeti se tudi čustveno v umetnino, toda kljub temu je bil vselej od nje detaširan in je svoja čustvena doživetja racionaliziral in tako ga je zanimalo samo to, da nam predoči, kako sta ta dva slikarja pripravljala manirizem in njegovo subjektivnost. Najlepši primer za spoznanje razlike med Cankarjevim in Moletovim gledanjem je seveda Tizianova *Assunta*, o kateri je imel tisto vročo debato s Fritzem v Beneški akademiji (S poti, str. 81-88). Tizian je moral sicer biti ob začetku stoletja velika moda. Od čustev gre Cankar naravnost v smisel kompozicije na tej sliki. In kompozicija je vodilna nit slikarstva tistega časa.

Od Kanta sem se je smatralo, da sta vsebina in bistvo estetskega užitka obsežena v takem dopadenu umetnine, ki nima razen tega nobene druge komponente in namena: *interesseloses Wohlgefallen*. To stališče je še danes v veljavi, čeprav pri modernih filozofih odeto v drugo oblačilo. Tudi pri Tomažu Akvinskem najdemo oporo za to teorijo. Čustvo kvalitete, na katerem Mole gradi svojo estetsko sodbo, je nezanesljivo, ker je najprej treba definirati kvaliteto samo. Nekdo, ki ljubi kič, vidi v njem kvaliteto, toda kič ni umetnost, je nepristna estetska kategorija. Pri Moletovem naziranju o kvaliteti je treba govoriti o estetskem hedonizmu in subjektivizmu. To pa je zelo nepristen način gledanja na umetnost.

Zato Mole prav za prav ni mogel priti do ustaljenega pogleda na celokupno umetnostno realnost in je vselej zavisel od svojih že prej koncepiranih sodb, ki so bile čustveno strukturirane. V tem je razlog, da je doživljal neprestane krize in nezadovoljstva ob univerzitetnih kolegijih, ki jih je moral predavati. Mnogo vzrokov za to je seveda ležalo v dejstvu, da je že v Ljubljani stal v senci in ni mogel konkurirati s popularnostjo, katero so uživala Cankarjeva predavanja. Toda tudi slaba stilna oblika njegovih predavanj je bila kriva neuspeha. In zato je iskal rešitve v zunanjih in neke vrste prestižnih momentih.

V Ljubljani je zahteval, da se vključi v njegov akademski penzum poleg klasične arheologije tudi bizantinska umetnost. V dekretu za docenta mu je ministrstvo ugodilo. V dekretu za izrednega profesorja pa je bizantinsko stipulacijo opustilo in Mole je v veliki meri radi tega šel na Poljsko. Na strani 368 poroča, da je bila njegova knjiga o starokrščanski in bizantinski umetnosti v Krakowu sprejeta v javnosti in pri kritiki z entuzijazmom. Toda Mole je bil zadovoljen samo s prvim delom kritične aklamacije, namreč ko so pisali, da je moral priti šele Slovenec, da so Poljaki dobili to delo. Ž drugo stranjo medalje pa ni bil zadovoljen in ta je bila, da je odtlej veljal na Poljskem za bizantinista kateksohen. To, pravi, ni bil nikoli njegov ideal in njegovi načrti so bili čisto drugi. Analogno je bilo s klasično arheologijo. V Ljubljani se v njenih čevljih ni počutil dobro, toda ko je prevzel docenturo v Krakowu, se je spraševal, kaj bo zdaj s klasično arheologijo. Iz vsega tega sledi, da so njegove znanstvene interese določali hedonistični momenti in ti so bili od situacije do situacije različni. Vselej pa je imela v njih najvažnejšo vlogo tudi njegova družbena zavest, njegov socialni status, o katerem je mislil, da bo manjši, če ne bo predaval ravno tisto, kar je tisti trenutek imel za prioriteto.

V knjigi je zelo mnogo mest, ki razpravljajo o umetnosti in umetninah in včasih se ti traktati vlečejo skozi več strani. To je tipično njegova poteza in izraz njegove razgledanosti, toda bralcu ne koristijo mnogo; njegovi potopisni ekskurzi v umetnost, ki jih je vključil, ko omenja zadnjo pot v Italijo, in zlasti karakteristike mest (str. 396 in sledeče), niso koncizne in stare izdaje Bädekerja so v tem oziru boljše.

V knjigi je pa sorazmerno malo pisanega o njegovem pravem delu na polju umetnostne zgodovine. Omenja knjigo o starokrščanski in bizantinski umetnosti, ki je z njo žel velik uspeh, dalje omenja, da je ustanovil revijo *Przeglad Historii Sztuki*, ki je izhajala četrletno, a je po dveh letih prenehala. Ko je prišel leta 1939 v Ljubljano, je prinesel s sabo rokopis za knjigo *Obraz in izraz umetnosti*, ki naj bi bila izšla na Poljskem, a ni; zdi se mi, da je prevod izšel potem v Ljubljani. Ničesar pa ni v Spominih o knjigah, po katerih bo ostal brez dvoma zapisan v analih slovenskih umetnostno zgodovinskih študij in to sta zgodovina ruske in zgodovina južnoslovanske umetnosti. Kometarji, ki jih ima o problemih teh umetnosti na straneh 533 in sledečih, ne zadoščajo, da bi dobili jasno sliko o nastanku teh dveh važnih del. S primernim naporom in intervencijami na pristojnih mestih bi bilo takrat najbrž možno, da bi bil Mole dobil stolico za slovansko umetnost tudi kje v Jugoslaviji, vendar je treba upoštevati, da je bila zaradi poljskega porekla njegove žene Poljska njegova izvoljena domovina.

Da je bilo v Moletu nekaj slovanskega, nam dajejo dokaz poglavja, ki pišejo o ujetništvu. Tu imamo opravka z epičnimi platni, sestavljenimi iz velike množine izvrstno risanih detajlov in figur in postavljenimi pred ozadja zdaj svetlega, zdaj temnega kolorita, zelo podobno, kot to najdemo na slikah slovanskih slikarjev, zlasti ruskih, poljskih in čeških. V teh poglavjih je tudi taka množina nam znanih oseb, da je

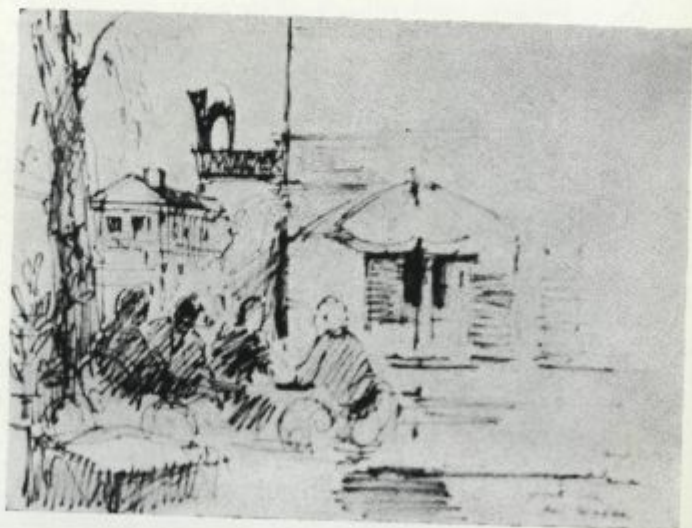
že samo to dejstvo poročstvo, da bo ta knjiga imela veliko vrednost za zgodovinarja slovenskega trpljenja v prvi svetovni vojni.

V tem in v ljubezni, ki jo je pokazal do slovanskih narodov s svojimi napori za Inštitut zgodovine slovanskih umetnosti ter v knjigah, je bil Mole, če je to hotel ali ne, človek slovanskega vzhoda, v svoji zavesti pa tega dejstva ni mogel popolnoma sprejeti. Zato se večkrat zaloti pri tem problemu in se zagotavlja, da je le napol bizantinec, z drugo polovico pa pripada umetnostni zgodovini zapada (str. 377). To mesto je v odstavku, v katerem razpravlja o problemu slovanske umetnosti. Po povratku s kongresa bizantologije, ki se je vršil najbrž v Dalmaciji (Mole ne omenja, kateri kongres je to bil), govori spet o prerojenju v duhu zapada, ko je hodil po tleh, kjer je imel svojo prvo službo. Nato je napisal o dalmatinski umetnosti članek za novi četrtletnik *Dawna Sztuka* (str. 391). Ta nihanja njegove zavesti niso samo njegova krivda, temveč so odsev splošno slovanske nejasnosti v važni zadevi medсловanskih odnosov in neurejenosti celokupnega znanstvenega proučevanja tradicij in podlag slovanskih kultur in umetnosti. Malo je upanja, da se bo kaj izboljšalo, dokler narodi za železno zaveso ne bodo dobili svobode.

Toda Moletova nemirna zavest je tudi posledica njegove narave in njegove pesniške duše in na potovanju po Italiji pravi, da je bil to, česar se ni mogel nikoli znebiti: „večni romar, žejen lepote, sonca in poezije“ (str. 395). Pečat tega nosi vse njegovo delo in dobro je, da je našel dovolj časa, da je napisal to avtobiografijo, ki spada med dragocene dokumente dobe, ki je zatonila in v kateri je on imel tako vidno vlogo.

LJUBLJANA, GOSTILNA PRI MAČKU (pero)

LJUBLJANA, GOSTILNA
PRI MAČKU (pero)

LJUBLJANA, ČEVLJARSKI MOST (pero)

POD PONCO (kreda)

DODATEK IN DOPOLNILO K RAJKA LOŽARJA RECENZIJU KNJIGE SPOMINOV V. MOLETA

TINE DEBELJAK

Doktor Rajko Ložar, umetnostni zgodovinar, svoj čas docent za arheologijo na ljubljanski univerzi, direktor Etnografskega muzeja v Ljubljani in urednik njegovega glasila Klas (Narodopisje Slovencev), do upokojitve tudi ravnatelj mestnega muzeja v Manitowocu v Združenih državah, me je izrecno opozoril, da je napisal to razmišljanje o Moletovih Spominih samo s pogledom na njegovo strokovno znanstveno delo, ter je zavestno šel mimo literarnega opusa in njegovega pomena v slovanskem svetu. To prepušča drugim. Hotel bi to vrzel s tem dodatkom malo dopolniti.

Leposlovno delo omenja Mole v Spominih sam, toda le bolj mimogrede, skoraj omalovažujoče, kot da nima več pravega odnosa do njega. Vemo pa, da je izdal dve knjigi poezij: *Ko so cvele rože* (1910) in deset let pozneje po vrnitvi iz Sibirije *Tristia ex Siberia* (1920); poleg tega je začel z objavo epičnega dela iz Sibirskega časa SIČ v Domu in svetu, a ga ni končal ne izdal. V zbirkah se kaže pesnik izrazitega parnasista, neoklasicista, ki mu je važnejša forma, izbrušenost oblike, manj pa vsebina. Ta pa ni dinamična, ker bi mu sicer razbila klasično amforo oblike, temveč umirjena, prelivajoča se med trdnimi bregovi, bleščeča z lepimi metaforami ljubzenskega čustvovanja. Poleg svobodnega verza moderne ali ob njegovem času že zmagujočega ekspresionizma je taka formalistična poezija pomenila samo artizem, ter sta ga odklonili starejša kakor tudi nastopajoča generacija. Čudno, da Mole v Spominih ne omenja „šale“, ki si jo je dovolil kritik dr. Joža Glonar, ko je v oceni *Žalostink* ponatisnil eno njegovo pesem kot zgled njegove „dobre“ poezije – narobe, z zadnjim verzom kot prvim in tako vse do konca, hoteč osmešiti brezdušni formalizem njegove poezije. Te literarne šale (ali zlobe?) Mole ni mogel preboleti še v poznih letih, kot vem od njega. Od mladih pa je njegov slog odklonil takoj ob svojem nastopu pesnik Anton Vodnik v dijaškem listu Zora - Luč z oceno, ki sem jo na njegovo prošnjo – ker kot član umetnostno zgodovinskega seminarja ni hotel „vznemirjati“ svojega učitelja – podpisal jaz, tedaj še srednješolec v šentvidu. Po smrti pesnika Vodnika sem prof. Moletu „izpovedal ves moj greh“. Obenem pa je Vodnik istočasno s svojim podpisom odklonil tudi Goljeve Zlatolaske. Ta odklonitev artizma dveh pomodernih pesnikov pred nastopom ekspresionizma utegne literarnemu zgodovinarju pomeniti podobno dejanje kot istočasni odklon impresionizma, ko je mladi Jože Piber zavrnil Vavpotičevo slikarstvo ob njegovi razstavi. Danes literarni zgodovinarji dajejo Moletu večjo veljavo pesnika, kot so mu jo pripisovali sodobniki, ki so bolj odklanjali stil kot pesniško izpoved. Izvzemajo ga iz vrste epigonov moderne kot svojkega predstavnika neoklasicizma pri nes, katerega pesniška sila pa ni bila tako močna, da bi mogla v naslonitvi na antično formo polno izraziti duha sodobnega človeka na prehodu v nov življenjski in umetniški izraz in slog. (Prim.: Anton Slodnjak, Slovensko slovstvo, 354)

Manj je živo Moletovo pesniško prevajalsko delo iz poljske literature, ki ga je začel kot visokošolec l. 1906 v liberalnem visokošolskem glasilu Omladina in ga nadaljeval v Ljubljanskem Zvonu. Tako je prepesnil dokaj dobro nekaj Mickiewiczevih Krimskih sonetov (1906), katerih dva sem pozneje (1943) ponatisnil v svoji knjigi Kitica Mickiewiczevih (str. 51 in 57). Potem: nekaj odlomkov iz Konopnicke v LZ (1913), odlomek iz epa Pan Balcer v Braziliji, nekaj odlomkov iz Z. Krasinskega antične drame Iridijon (LZ 1912), ki morda najbolj ustreza Moletovi umetniški uglašenosti romantičnosti in klasicizma, ter skoraj celotno prepesnitev ene najlepših pesnitev Jana Slowackega V švici (LZ 1909). Poleg tega je napisal Kratek pogled na poljsko literaturo (O, 1906) in prevedel nekaj člankov Grabowskega iz sodobnega poljskega kulturnega življenja za LZ. Iz vsega tega se vidi, da se je Mole dobro vživel v tedaj Mlado Poljsko, ki je težila z Zenonom Przemickim v neoklasicizem, kakor tudi z Wyspianskim v vizionarnost, in ki se je naslonila predvsem na staro romantiko, na Mickiewicza, še bolj pa na Slowackega in Krasinskega. To sorodnost z Mlado Poljsko je pokazal tudi s prevodom simbolistične drame Przybyszewskega Sneg, ki jo je prevel za Narodno gledališče v Ljubljani, kjer je bila predvajana l. 1920. Za gledališče je prevedel pa pozneje v knjigi izdal tudi Ibsenovo dramo Gospa z morja. In morda še kaj. Njegovi prevodi iz poljščine so zabeleženi v Zgodovini poljske književnosti Rozke Štefanove (Ljubljana 1960, str. 546).

Toda važnejše kot prevajateljsko delo, ki ni bilo veliko, pa je njegov pomen za slovensko polonistiko v tem, da je najprej po njegovem posredovanju, pozneje pa, ko je postal vodja Slovanskega instituta (Studium Slowackie) po njegovi odločitvi prišlo več mladih slavistov v Krakow, ki so se pozneje uveljavili v delu za slovensko-poljske kulturne stike (Slodnjak, Vodnik, Debeljak idr.). Tem je omogočil stik z drugimi slovanskimi znanstveniki.

Toda njegov pomen in delo v širšem medсловanskem smislu, zlasti ko je stal na čelu organizacije, ki je imela na skrbi te stike, presega možnost ocenitve naše južnoameriške ločenosti od knjižnic in arhivov. To ugotoviti bo naloga poznejših slovenskih polonistov.

Toda še nekaj lahko dodamo k Ložarjevemu poročilu o Moletovi knjigi spominov. To namreč, kaj Mole sam piše o njih, ko jih je pisal večinoma že v Združenih državah, kamor se je umaknil povojnim razmeram na Poljskem.

26. marca 1970 mi je pisal: „V Eugenu sem napisal večji del Iz knjige spominov. Nimam pojma, kakšen bo odmev v Sloveniji; razmer v Sloveniji danes ne poznam. Moral sem pa izpustiti vrsto odstavkov, ki so se tikali ljubljanskih ‚tabu‘... končal pa sem s smrtjo sinovo. O čem naj bi bil še pozneje pisal?... Moje literarno delo je končano – ne pišem več beletristike in tudi ne prevajam, četudi berem v raznih jezikih. Kar delam, spada med znanstveno delo, ki mi daje veliko zadoščenje...“

17. novembra 1970: „Z delom gre slabše. Včasih se mi vidi, da bi imel še veliko povedati, kakor da šele zdaj razumem in da imam šele zdaj pravi odnos do sveta in življenja; toda kadar skušam vse to ujeti v besede, se mi vse razblini v nič. Sicer pa ni to najvažnejše: poglavitno je, da je za mano vse, kar je bilo vsebina mojega življenja, in vse to, kar sem povedal v svojih spominih. O ti spomini! Ko sem pri čitanju korektur prebral celoto, sem šele spoznal, koliko stvari nisem napisal, ki bi jih bil moral izpovedati! Ostali so prav za prav samo fragmenti.

Pa saj drugače ni mogoče. Življenje je bilo tako neskončno bogato jasnih in mračnih momentov, da bi bila celota tega vsega nejasna in nepregledna in da je mogoče edino slutiti, kako sem po vrsti stavljaj svoje korake in kako so se vrstili sončni momenti z veliko številnejšimi mračnimi hipi. Izmed teh ljudi, ki so brali spomine še v rokopisu (jaz jih niti ne poznam, brčkone so to bili recenzente knjig), so nekateri dejali, da so spomini ‚zelo zelo osebni‘. Seveda – toda jaz ne vidim v tem hibe – da pa sem izpustil marsikaj, je naravno, ker sem hotel biti ves čas odkritosrčen.“

11. julija 1971: „V moji knjigi sem samo jaz – ni v nji ideoloških sporov, pripovedujem samo o sebi in svoji lastni poti in sicer ne da bi sebe poviševal, ampak da bi kolikor mogoče natančno in verno podajal svoj lastni razvoj. Takšni so torej moji spomini.“

5. novembra 1971: „Kako je bilo z menoj, pa veste, saj ste brali moje ‚spomine‘. V knjigi nikakor ni vse napisano in povedano. Parkrat sem to že sam jasno poudaril in podčrtal, prav tako pa mi je redakcija nekaj poglavij oziroma odlomkov črtala, na kar sem jaz pristal: zadeva narodne osvobodilne borbe, formiranje raznih oddelkov vojske, medsebojno prerekanje in take podobne storijske, ki me nikoli niso zanimale; pa tudi odstavki neposredno po vkorakanju Titove vojske v Ljubljano. Poleg tega seveda nisem mogel hoté in namenoma kritizirati vsega tega in vseh teh, ki so prišli do vlade in moči. S čemur pa nisem bil zadovoljen, je bilo to, da so izpustili karakteristiko sinovega znanstvenega dela, zlasti njegovo znanstveno bibliografijo, ki obsega petdeset del, objavljenih v francoščini, angleščini, arabščini, turščini itd. Njegovo delo *Le problème Zoroastrien en la tradition mazdéene* je – po mnenju kritikov – naravnost impozantno in predstavlja debelo knjigo. Mogoče pa je še važnejša *La légende de Zoroaster*, ki predstavlja razčitanje in prevod iz pehlevanščine knjige iz Aveste Denkart, obenem z dodanim slovarjem. Važna je prav tako knjiga *Les mystiques musulmans*. Francoska kritika piše, da šele danes vedo, kakšna izguba je bila njegova nenadna smrt...“

11. junija 1973: „Pri meni ni nobenih novic. Delam, pišem. Pa brez pravega veselja. Ne more biti drugače. Ko se oziram nazaj v preteklost s svoje današnje perspektive, je veliko tega, o čemer lahko mirno rečem: ‚Smutno (žalostno – o.p.) mi Bože!‘ V duši zveni odmev: Izgubljeno življenje... nepotrebna vrnitev v Krakow... zapletljaji, ki so pozneje nastopili, in Marijanova smrt – umik pred puščobo življenja v ameriškó praznoto. In koga vse moje delo sploh zanima? Še poštene kritike ne morem dočakati... Samo dva človeka sta me razumela: Stele in Rebula...“

To je bilo nekaj mesecev pred smrtjo, ki ga je dosegla novembra 1973.

Ko mi je poslal dr. Rajko Ložar svojo rekonstrukcijo Moletovega življenja na osnovi njegovih spominov in svojega lastnega stika z njim ter oznako Moletovega znanstvenega dela, mi je v priloženem pismu napisal še stavek, ki ga sicer ni v njegovi gornji oceni, pa naj bo dodan na njen konec in katerega bi bil 88 letni pisatelj, da ga je bral, gotovo vesel: „Moletova Knjiga spominov je najpomembnejše slovensko memoarsko delo tega stoletja.“

VEKOSLAV GRMIČ, MALI TEOLOŠKI SLOVAR

LOJZE KUKOVICA

Vekoslav Grmič, Mali teološki slovar. Teološki priročniki. Mohorjeva družba v Celju. 1973.

Mali teološki slovar (MTS) je prvo tovrstno delo pri nas Slovencih. Ta ugotovitev je važna iz dvojnega razloga. Najprej je s tem izrečeno maloveselo dejstvo, da je slovenska teologija še bolj sanja kot pa resničnost. Medtem ko imajo drugi narodi velike teološke slovarje in vsemogočo drugo teološko literaturo v domačem jeziku, delamo mi Slovenci šele prve, najskromnejše poskuse. Po drugi strani je pa prav ta MTS kot prvi znanilec morebitne slovenske teologije opogumljajoče dejstvo, kajti avtor sam nam daje upanje, da bomo v zbirki teoloških priročnikov, katerih prvi je prav Grmičev MTS, dobili še druge slovenske teološke knjige. Bog daj! Samo tako se bomo, pozno sicer, začeli uvrščati med narode, ki si počasi gradijo svojo teologijo.

MTS je prvi skromen poskus ustvarjanja teoloških slovarjev. Treba je vsekakor priznati evtorju, da se je dela lotil, ko vendar ni imel zanj v slovenščini nobenega predhodnika. To dejstvo naj delno služi tudi kot opravičilo za pomanjkljivosti, ki jih vsebuje slovar tako s formalnega kot z vsebinskega vidika. Dovoljeno naj nam bo z vso prostodušnostjo pokazati na nekatere teh pomanjkljivosti z namenom, da se ob morebitni novi izdaji ali pa ob podobnih delih upoštevajo, če se bo zdelo prirediteljem primerno.

Najprej preseneča dejstvo, da se manj važnim teološkim izrazom posveča v primeri z važnejšimi nesorazmerno veliko prostora. Prireditelj bi se moral neprestano zavedati, da sestavlja majhen teološki slovar in da bi zato moral dodati samo važne teološke pojme, manj važnih pa sploh ne ali pa le v minimalnem obsegu. To se pa ni vedno zgodilo. Naj navedem za to nekaj zgledov! Snov o farizejih obsega dve tretjini, strani, o saducejih eno četrtno, opokatastaza in birma pa obsegata vsaka po eno stran in pol, ravno tako kot karizma. Istočasno se pa o drugih, neprimerno važnejših teoloških pojmi govori kvečjemu na enako obsežnem prostoru, včasih pa še na manjšem. Tako se o Bogu govori na poldrugi strani, o analogiji, ki je v teologiji tako važen pojem, na eni tretjini strani, o inspiraciji na dveh tretjinah, o determinizmu na četrtni strani, o spreobrnjenju na eni tretjini strani. Zgledov za to vsebinsko nesorazmernost bi lahko navedli še veliko več. Vsak bralec bo to brez težave sam lahko ugotovil. Pa še to je zanimivo, da prva dva navedena izraza, namreč farizeji in saduceji, niti prav ne spadata v tako majhen teološki slovar, kot je ta. To sta bolj biblična kot pa teološka izraza v ožjem pomenu. Bibličnih izrazov MTS v glavnem ne obravnava, če izvzamemo nekaj temeljnih kot so inspiracija, sv. pismo in še kakšnega. Kot je namreč iz vsega videti, je hotel slovarček obravnavati predvsem dogmatično teologijo, ne pa

drugih teoloških panog. Tako bi npr. moralist, kanonist, cerkveni zgodovinar in biblicist, če izvzamemo prav redke izjeme, zastonj iskali v MTS svojim panogam odgovarjajočo snov. To tudi ni mogoče v tako majhnem delu, zato bi pričakovali, da bo avtor skrbno izbiral najbolj važne in temeljne izraze in jih obdelal v obsegu, ki ga zasluži vsak izraz v okvidu celote.

Večja pomanjkljivost po se mi zdi način obravnavanja posameznih izrazov. Od teološkega slovarja po pravici pričakujemo, da nam bo v zgoščeni obliki podal bistven pomen vsakega izraza in morda še sedanje stanje vprašanj, ki so v zvezi z izrazom. Tega pa naš MTS pogosto ni storil. Pri malokaterih izrazih človek res dobi popolnoma jasen pojem o tem, kaj je njihovo bistvo. Naj se ne reče, da je MTS namenjen predvsem laikom. Še toliko bolj bi bila zato potrebna jasna, bistvena opredelitev pojmov. Teolog lahko marsikaj sam dopolni, ker se po pravici predpostavlja, da mu ni snov neznan. Laik bo pa iskal v slovarju prve, pa vendarle točnejše informacije o bogoslovnih izrazih. Tako bi moral biti prav slovar za laike vse bolj natančen, točen in omejen na bistveno, če naj bi res služil prvi, temeljni informaciji. A namesto tega avtor navaja dolge citate iz sv. pisma, še več pa iz 2. vatikanskega koncila. Večji slovarji, ki razpolagajo z vse večjim prostorom, se takšnih citatov ogibljujejo. Res važne citate iz sv. pisma in cerkvenih dokumentov prav kratko citirajo. Naš MTS pa ponekod polovico ali pa še več razpoložljivega prostora izpolni s citati zlasti iz 2. vatikanskega koncila. Bralec naj se o tem sam prepriča npr. pri izrazih birma, Cerkev, človek, delo, ekumenizem, inspiracija, karizma in drugih.

Seveda je važno za vsakega, ki se hoče seznaniti z bogoslovjem, kako se je kronološki zadnji koncil izjavil o posameznih temah. Vendar pa mislim, da smo si edini, da se prav 2. vatikanski koncil ne odlikuje ravno po kratki in jedrnatih označbi teoloških pojmov, ker ni hotel biti v strogem pomenu besede dogmatičen, ampak bolj pastoralen. Veliko bolj, če že kakšnemu koncilu, bi takšno navajanje služilo za tridentinski ali 1. vatikanski. Iz teh dveh, dogmatično res pomembnih koncilov, pa nisem zasledil niti enega samega citata v vsem MTS. Iz njih je navedena le zbirka cerkvenih dokumentov, kot jo je uredil Denzinger. A tega avtorja laiki brez znanja latinščine sploh ne morejo uporabljati, ker, kot mi je znano, ni slovenskega prevoda, medtem ko odloke 2. vaticanuma bralci MTS lahko berejo v slovenskem prevodu. Če naj bi se torej že kaj navajajo dobesedno v slovenskem prevodu, bi morala biti Tridentinum in 1. Vatikanum.

Tudi vsebinsko ima MTS pomanjkljivosti. Te so najbolj resne. Najbolje bi seveda bilo, da bi v MTS pregledali izraz za izrazom in pri vsakem opozorili na morebitne netočnosti, nerodno, nejasno, večasih tudi dvomno izražanje. A ker to ni mogoče, navedem le nekatere primere, ki so za celotno delo dokaj simptomatični.

Pod izrazom „božja sodba“ je npr. zapisan stavek: „Bog naj bi človeka sodil takoj po smrti....“ Iz tistega „naj bi“ bi bralec verjetno mislil, da gre pri stvari za bolj ali manj utemeljeno teološko mnenje, v resnici

je pa resnica o partikularni sodbi takoj po smrti *sententia fidei proxima*. Ali ne bi pod izrazom „Cerkev“ kazalo npr. povedati nekaj o trojni zvezi, ki vernike povezuje z njo: isti zakramenti, ista vera, ista hierarhija? In o trojnem stanju Cerkve – zmagoslavni, vojskujoči se in trpeči? To so vendar stvari, ki po našem mnenju v teološkem slovarju za laike ne bi smele manjkati. Tudi nam ni razumljivo, kako se sklada s cerkvenim naukom, kar je zapisano na str. 31 o čudežih: „Tako pa se moramo zadovoljiti samo z verjetnostjo, ki pa vsaj v nekaterih primerih doseže skoraj že stopnjo gotovosti (da so se Kristusovi čudeži res zgodili)“. Vsaka dogmatika nas pouči, da so čudeži kot kriterij božjega razodetja spoznatni, kajti tako Kristus, kot tudi apostoli in preroki se sklicujejo na svoje čudeže kot znamenja avtentičnega razodetja. In ta nauk je bil na 1. vatikanskem koncilu slovesno definiran – je torej dogma. Sicer pa: ali tudi obuditev človeka od mrtvih doseže samo „skoraj že stopnjo gotovosti“, da gre res za nadnaraven čudež, za izreden božji poseg v naravo? Tak skepticizem se nam zdi pretiran.

Pod izrazom „duša“ bi človek pričakoval, da bi avtor omenil tudi, da je duša življenjsko počelo, ki daje človeku življenje in mu s tem omogoča vse življenjske funkcije; da je po svoji naravi neumrljiva, ker je duhovne narave itd. Pod izrazom „Jezus Kristus“ bi pričakovali majhen dogmatičen traktat o Kristusu. V resnici pa najdemo bolj moralno asketično vzpodbujanje k življenju po Kristusu in pa nekaj zunanjega okvira njegovega življenja. Kristus je vendar osrednji predmet celotne teologije, zato bi o njem bilo treba zgoščeno povedati temeljne resnice o njegovi osebi (morda na podlagi najvažnejših krivih ver, ki so se pojavile v teku cerkvene zgodovine), o njegovem življenju, odrešilnem delu ter poveličanju. Pa vsega tega zaman iščemo. Nekaj podobnega doživimo pri izrazu „Marija“. O njenem devištvu npr. nobenega govora in vendar je ta resnica za naš čas še posebej važna.

Če pod „molitvijo“ avtor razume „človekov pritrđen odgovor na božjo ljubezen“ (79), je to vsekakor preširoka razlaga, ker isto velja tudi za vero, upanje, ljubezen, dobra dela, sodelovanje z milostjo, prejem zakramentov itd. Ali ne bi bilo poleg tega primerno, da bi avtor jasneje ločil formalno od virtualne molitve, ali kakor že hočemo imenovati ti dve vrsti molitve. Tudi ni po našem mnenju pravilna razlika med javno in zasebno molitvijo, ki jo podaja avtor. Javna molitev v strokovnem teološkem pomenu je molitev v imenu in po naročilu Cerkve, opravljena po njenih uradnih služabnikih in po obrazcih, ki jih je ona določila (prim. zakonik cerkvenega prava). Pod „monoteizmom“ je rečeno, da je „potreben resen premislek, da človek pride do jasnega spoznanja, da more biti en sam Bog, da več bogov ne more biti“. S tem se skladamo. Ne razumemo pa, kako se more naslednji stavek takole glasiti: „Zato se dejansko niti najprodnornejši poganski misleci niso dokopali do čistega monoteizma.“ Sledi torej, da tudi najprodnornejši poganski misleci niso bili sposobni resnega premisleka?

K izrazu „odrešenje“ majhna pripomba: Kristusovo učlovečenje prav za prav ne spada k odrešenju, ampak je le njegov predpogoj. „Opus

operatum“ bi bralec veliko laže razumel, če bi razlaga rekla npr. da zakramenti delujejo „v moči izvršenega zakramentalnega obreda“. Ali ne bi bilo nujno potrebno govoriti o tem, kakšni so pogoji za veljavno storitev in prejem zakramentov? Pa se o tem ne govori ne tu ne na drugih mestih.

Pod izrazom „Rešnje telo“ bo čudno dirnil bralca tale stavek: „To (Rešnje telo in kri) ni več samo hrana za telo, za telesno življenje, temveč je predvsem hrana za božje življenje“. Kot da bi bila evharistija sploh v namenu Kristusa še telesna hrana? Ta zakrament človeka tudi ne včleni na poseben način v Cerkev (109), ampak zvezo s Cerkvijo, Glavo in udi, le poglobi in potesni.

Ko govori avtor o „stvarjenju“, pravi tudi, da „teologi govorijo o stvarjenju iz nič“. K temu lahko pripomnimo, da tudi sv. pismo samo govori o takšnem stvarjenju „iz nič“ (2 Mak 7, 28). Tudi ne moremo razumeti, kako je na isti strani avtor mogel zapisati: „Vsekakor pa je sv. pismo po svojem izražanju bliže takšni podobi stvarstva, ki vključuje njegov začetek.“ Dogma je namreč, da je Bog svet ustvaril v času (prim. 4. lat. koncil - D 428 in 1. vat. koncil - D 1783). Tudi ni sv. pismo samo bliže izražanju o začetku sveta, ampak ga jasno uči. Tako pravi Kristus: „Sedaj pa me ti, Oče, poveljaj pri sebi s slavo, ki sem jo imel pri tebi pred začetkom sveta“ (Jn 17, 5).

Čudno zveni tudi zadnji stavek v odstavku o vicah: „(Zato) so pa (vice) tudi bliže nebesom kakor peklu.“ Mislim, da niso samo bliže nebesom, ampak da nimajo sploh nič opravka s peklom. Vse ljudi lahko po smrti delimo samo v dve skupini: zveličane (v nebesih ali pa v vicah) in pogubljene. Vice torej niso skoraj v sredi, čeprav seveda bliže nebesom kot peklu, ampak so popolnoma na strani nebes.

Pod izrazom „zakon“ bi pričakovali tudi kaj o bistvenih lastnostih zakona: edinosti in nerazvezljivosti. To zadnje je danes vendarle na dnevnem redu in vsakega laika bo po pravici zanimalo, kakšen je teološki nauk o tem vprašanju. Tudi ni nič govora o naravno-pravnih in cerkvenih zadržkih za zakon. Ker smo že pri zakramentu zakona, naj končam to naštevaje z izrazom „zakramenti“. Tudi tu nobene besede o sestavi zakramentalnega znamenja in o načinu učinkovanja. Kako vse bolje bi bilo, če bi neposredni prejšnji sestavek o zakramentih bil bistveno krajši in bi se več in važnejše povedalo o zakramentih.

Seveda so to le malokateri opombe, ki jih bo že povprečno teološko izobražen bralec našel v MTS. Prostor nam ne dopušča, da bi analizirali še ostalo snov. Zavedamo se, da je naša ocena precej negativna. A ni njen namen, da bi podirala, ampak gradila. Teološki prirodničniki so šele začeli izhajati. Vsi, ki se resno zanimamo zanje in jih težko pričakujemo, bomo veseli, če bodo pisani temeljito, da nas bodo jasno učili temeljnih reči iz teologije. Te jasnosti smo posebej danes tako potrebni, ko je zmeda tudi na teološkem polju nemajhna.

ŽUPANI

FRANC JEZA

Čeh Jan Peisker, nemški Korošec Paul Puntschart in Slovenec Vladimir Levec (ta pod vplivom Peiskerja) so izdelali v zadnjih desetletjih preteklega in prvi polovici tega stoletja teorijo, da gre pri slovenskih županih v srednjem veku, katerih je odkril Peisker v urbarjih iz 13. in 14. stoletja posebno veliko na področju salzburških posestev pri Sevnici, za posebno pastirsko-nomadsko plast tujih gospodarjev nad slovenskimi poljedelci. Puntschart je celo etimološko povezoval slovensko besedo župan s perzijsko besedo „čuban“ in s tatarsko-turško besedo „čoban“ (pastir), da bi podprl to teorijo o izvoru slovenskih županov.

Nekateri slovenski, pa tudi avstrijski zgodovinarji kot npr. Alfons Dopsch, Jakob Kelemina, Fran Vatovec, Milko Kos in Bogo Grafenauer so sicer zavračali te razlage kot napačne ali ne dovolj utemeljene, vendar pa sami tudi niso znali razložiti besede župan in županske funkcije, čeprav so vsaj nekateri, kot npr. Dopsch in Milko Kos, veliko prispevali k pravilni osvetlitvi vloge, ki so jo imeli župani v nekdanji slovenski družbi, posebno v poznem srednjem veku. Vendar pa so doslej vsi spregledali določene značilnosti pri nekdanjih županih. Polemika se je vodila namreč v veliki meri o županskih dajatvah gosposki in o sestavi teh dajatev. Ker pa nobeden doslej tu omenjenih avtorjev verjetno pri tem ni imel pravega stika s kmečkim ljudstvom in ni šel raziskovat na teren, ampak so se zadovoljevali z arhivskimi viri, z brskanjem po urbarjih in s citiranjem urbarskih podatkov, niso opazili, da so posebnosti, katere so odkrivali v urbarjih, še danes ohranjene in da jih je prav lahko razložiti. Peisker in drugi so npr. dokazovali pastirsko nomadski in gospodovalni značaj in izvor županov s tem, da so morali ti oddajati gosposki za davščino manj žita, a več živine oziroma živali kot drugi kmetje, posebno svinj in perutnine.

Toda kdor pozna kmečke razmere na Štajerskem, na katere so se nanašali Peiskerjevi in Levčevi dokazi (a isto velja bolj ali manj tudi za druge slovenske dežele), ve, da se meri oziroma se je merilo vse do druge svetovne vojne kmečko bogastvo predvsem po živini. Od tega pride tudi slovenska beseda ficki (denar), ki izhaja iz staronordijske besede fé, živina, kajti živina je bila v davnih časih toliko kot denar. Za trdne kmete na Štajerskem so veljali samo tisti, ki so imeli precej

glav goveje živine in vsaj dva vprežna konja, za bogate pa tisti, ki so imeli vsaj kakih deset glav goveje živine in več konj. Za živino pa so potrebovali travnike za krmo in pašnike. Tako so obsegali grunti (cele kmetije) vedno tudi nekaž oralov travnikov in pašnikov, medtem ko so pasli manj premožni kmetje svojo živino le na „gmajni“ (srenjskem pašniku), če so kot staronaseljenci imeli pravico do nje, ali na njivah, ko so pospravili pridelke. Kočarji pa so se pogodili z gruntarji, da so smeli pasti v jeseni na njihovih že pokošenih travnikih ali pašnikih svojo edino kravo ali dve, za kar so jim plačali navadno z določenim številom dnin v času najhujšega poletnega ali jesenskega dela. K bogatemu gruntu je spadalo tudi precej perutnine (30-50 kokoši ali tudi več, jata 10-15 gosk, nekaj rac in pogosto tudi puran z nekaj purami). Nedvomno je bilo tako tudi v nekdanjih časih. Zato je razumljivo, da se je od teh bogatejših kmetov tudi v stoletjih, na katera se nanašajo npr. Peiskerjevi ali Levčevi podatki, zahtevalo, da so plačevali kot davke oziroma urbarske dajatve tisto, kar je bilo njihovo bogastvo, tj. živali, katerih revnejši kmetje niso imeli veliko. In ker goveje meso v tedanjih časih ni bilo posebno v čisljih kot pečenka – vse do novejšega časa so uporabljali slovenski kmetje govedino samo za juho, enako pa tudi drugi ljudje na Slovenskem – in so tudi na gradovih veliko bolj cenili perutnino in svinjsko meso, je jasno, da so pač to terjali kot davek od tistih, ki so redili več perutnine in svinj. Pečena piška je bila nekdanj in še do druge svetovne vojne oziroma še precej let po njej pravi simbol blaginje in gosposčine. Svinjino pa je bilo moči tudi „zelhati“ (nasoliti in posušiti v dimu in suhem zraku, da se je ohranila), medtem ko ni še nikoli nihče slišal, da bi bili slovenske kmetje, „špeharji“ in mesarji kdaj zelhali teletino ali govedino in postregli kdaj komu z govejo kračo ali da bi jo bile njihove ženske nesle celo k velikonočnemu žegnu, kot so nesle svinjsko kračo ali „pleče“. Niti klobas niso delali iz govejega mesa. To si je mogoče razlagati s tem, da je bilo goveje meso za nekdanje ljudi, ki so trdo delali, preveč rodo, tj. premalo mastno in izdatno. Cenili so namreč maščobo in mastne jedi.

Toda o tem samo mimogrede in kot uvod, da opozorim na dejstvo, kako slabo so prejšnji in posebno tuji raziskovalci poznali in razumeli navade slovenskega kmečkega človeka, čeprav so gradili na njih učene, važne in zapletene teorije. Gotovo tudi niso razumeli njegovega jezika, čeprav so ga mrcvarili v svojih razpravah. Več kot verjetno je, da Peisker sploh nikoli ni govoril z nobenim slovenskim kmetom, in vprašanje je, če je bil sploh kdaj v kakšni slovenski vasi. Ker so se držali predstave, tj. fikcije, da je bila pradomovina Slovencev kot vseh „Slovanov“ nekje na vzhodu, v „Zakarpatju“, v Pripetskih močvirjih ali kje tam okrog, se jim je zdelo samo po sebi razumljivo, da je treba iskati tudi izvor takih ključnih besed in pojmov za razumevanje slovenske zgodovine, kot je beseda župan, na vzhodu. Zato so jo skušali povezati s kakšnimi od vzhoda pridrvelimi hipotetičnimi turško-tatarskimi ali ugro-finskimi nomadskimi gospodarji nad Slovenci.

Če upoštevamo modernejše in znanstveno bolj utemeljene teorije, da je

nastala slovanska jezikovna skupina iz etnično in jezikovno različnih ljudstev, in če zlasti vzamemo v poštev, da smo Slovenci potomci Vandalov, kar trdijo razni stari viri iz prvih časov naše naselitve in kar se je ohranilo v naši tradiciji preko Bohoriča, Valvazorja in Popoviča do prekmurskih pisateljev 18. stoletja (pa tudi v tradiciji nekaterih sosednih narodov npr. Madžarov), in da so bili Vandali enako kot Goti skandinavskega pokolenja, potem se ponuja razlaga besede župan sama od sebe. Njen izvor je pač treba iskati v skandinavskih jezikih, glede na to, da o prvotnem vandalskem jeziku nimamo pisanih dokumentov kot npr. o gotskem.

Ker so bili župani, kot so vsaj v ljudski tradiciji še danes, nekaki poglavarji in predstavniki vaških srenj – vsaka vas je imela svojega župana, kar je veljalo npr. na štajerskem vse do druge svetovne vojne, tudi če je obstajal poleg njih še uradni župan za več vasi skupaj (vaški župani so imeli posebne tradicionalne funkcije v zvezi z vaško srenjo) – je logično sklepati, da tiči v besedi upan kak nekdanji izraz, ki je pomenil nekaj takega kot „poglavar“, „višji“, „tisti zgoraj“, „poveljnik“ ali podobno. V skandinavskih in njim sorodnih jezikih (npr. v staroangleškem) odkrijemo za to besedico upp (up).

V švedščini dobimo upp (gor, navzgor, kvišku), uppe ali oppe (gori, zgoraj), uppat (navzgor, kvišku) in mnogo glagolov in drugih besed s predpono upp-, ki pomeni v bistvu nekaj, kar raste, gre navzgor ali se začne ali preneha npr. uppodla (obdelati), uppväxa (zrasti), upprusta (oborožiti), uppröja (izruti) itd. Isto besedico najdemo v norveškem jeziku v oblikah opp gor, navzgor, kvišku), oppad (gor), oppe (gori, zgoraj) in v glagolih s predpono opp- v podobnem pomenu kot v švedščini, npr. oppa priti navzgor, zavihteti se navzgor), oppsta (nastati), oppseda (vzgjajati) ter v samostalnikih kot oppreist (upor), oppmaning (opomin) itd. V danščini dobimo oblike op (gor, kvišku), opad (gor), oppe (zgoraj) in seveda mnoge besede s tako predpono. Upp, up ali uppi pa najdemo tudi v staroislandščini, v stari saščini in v stari ter moderni angleščini in holandsščini. V stari angleščini dobimo npr. besedi upstigness (povzdignjenje, vnebohod) in upstigan (povzdignjen). Omeniti je tudi, da nosi notranja južna Norveška ime Uppland, tj. Gornja ali Visoka dežela.

Najbolj sorodne pa so besedi župan gotske besede iup (gor, navzgor, kvišku), iupa (zgoraj), iupana (od zgoraj ali od kraja) in iupathrô (od zgoraj), posebno glede na najstarejšo zapisano obliko te besede: jopan (v drugi polovici 8. stoletja). Med besedama iupa (zgoraj) in jopan (župan, tisti, ki je zgoraj) je brez vsakega dvoma tesna povezava. Goti so bili etnično najbližji sorodniki Vandalov, torej naših prednikov, v Skandinaviji sta bivali obe ljudstvi drugo ob drugem, enako na novem naseljenem prostoru med Odro in Vislo, in zato sta si bila tudi njuna jezika gotovo zelo sorodna, kar še danes dokazuje mnogo slovenskih besed, ki jih najdemo tudi v stari gotščini. Naj zadostuje tu kot primer le nekaj takih besed: aith-s prisega, pri-seč-i; gotsko ai se izgovori kot e), aiw-s (čas; slovenščina je dodala pred besede, ki se začenjajo s samoglasnikom, kak soglasnik, npr. č, ž, s, z, j, v), ak

(ampak, ako), asan-s (jesen), augō (oko; au se izgovori kot o), baírhtei (brihtnost, ei je i), baúrd (deska, prt), Brust-s (prsi), daddjan (dojiti), daig-s (testo), mes (miza), midu-s (medica), mun-s (misel; u se izgovori kot ü), nau-s (mrtev; odtod navček in Navje), pugg-s (pas) itd. Treba pa je pomisliti, da je med gotškim in slovenskim pravopisom in črkopisom 1500 let razlike!

Župan je torej le ena izmed mnogih besed, ki sta jih imeli vandalščina (nekdanja slovenščina) in gotščina skupne, medtem ko vse do danes ni znana v slovenščini niti ena turško-tatarska ali ugro-finska beseda, razen tistih, ki jih je dobila slovenščina v poznejših, zlasti novejših časih z literarnimi in časnikiarskimi izposojenkami iz hrvaščine, srbščine in ruščine. Naj tu še posebej naglasim, da pri besedi župan ne gre za izposojenko iz gotščine, kot bi morda takoj začel kdo trditi, ampak za besedo, ki je bila povsem vandalsko-slovenska, le da so sorodne oblike obstajale tudi v gotščini. Sicer pa je najti besedo op, oppi ali oppa še zdaj v slovenščini in sicer v otroškem jeziku, kjer pomeni opa, kot vsi vemo: gor, navzgor, kvišku, namreč v naročje. Otroški jezik pa je zelo konservativen, ker se besede v njem podedujejo nespremenjene kot kake obredne besede ali formule iz roda v rod ali bolje rečeno od babic na vnuke. V slovenščini lahko identificiramo skandinavsko besedo op ali up tudi v predponi ob-, ki se izgovarja v mnogih primerih, posebno v narečjih, kot op. To predpono prepoznamo pri glagolih kot obdelati, obdavčiti, obešati, obhajati, obstati itd. v enakem pomenu kot pri glagolih v švedskem ali norveškem jeziku, še očitnejša pa je v glagolih kot opustiti itd.

Slovenska beseda župan je torej dejansko pomenila isto, kar pomeni izraz „ta višji“, torej „tisti zgoraj“, „poglavar“, „predpostavljeni“, „predstavnik“. Črka ž v začetku besede ne predstavlja nobene težave, ker se da pojasniti vsaj na dva načina. V raznih jezikih, npr. v italijanščini in francoščini, se je glas i ali j v začetku mnogih besed v teku časa spremenil v dž ali ž, npr. iz latinskega justus v italijanski giusto in francoski juste. Isto velja za angleščino. Ni videti vzroka, da se ne bi bilo moglo to zgoditi v nekaterih primerih tudi v slovenščini, kot npr. ravno pri besedi iupan-jopan-župan. Drugič poznamo v slovenščini precej besed, ki so istega izvora kot skandinavske besede z istim pomenom, a so dobile spredaj kak soglasnik, če so se začenjale s samoglasnikom, ker slovenščina ne trpi besed, ki se začenjajo s samoglasnikom. Že pri navajanju gotških besed sem omenil, da je dodala slovenščina takim besedam spredaj navadno soglasnike č, ž, s, z, j, v, pa tudi h. Nekaj primerov: zunaj (norveško unna), sova (švedsko uv), želod (švedsko eklut), zli, zlo (švedsko illa), znotraj (švedsko inuti), zanetiti (švedsko antända), zarana (švedsko arla), zabiti (švedsko avvita), zavihati (švedsko avvika), zavist (švedsko avund), zet (švedsko ätt), dialeško zamerhati (švedsko anmärka), hud (švedsko ond), čuk (švedsko ugglä), volna (švedsko ull), čuditi se (švedsko undra), dialeško čeh (mladenič) (švedsko ung), čepeti (norveško oppa), volk (norveško ulv), vsajati se (norveško ösa), zadaj, dialeško zad (norveško att), ježica (norveško egg; skandinavski

gg, g, k, ing, ung postane v mnogih slovenskih besedah ž ali z), v (norveško, švedsko in dansko i; v slovenščini je bilo torej prvotno vi, kar pa je okrnelo v preprost in nekoliko smešen v, ker slovenski pravopis ne pozna in noče poznati znakov za polglasnike) itd.

Prvotna beseda upan, uppan ali oppan (o se v skandinavskih jezikih izgovori kot u) je torej čisto naravno v skladu z zakonitostmi slovenskega jezika dobila spredaj ž in zadobila obliko župan. Kar pa zadeva končnico n, je možno, da je prvotna in „spontana“, da je označevala samostalnik nasproti obliki uppa. Vendar pa je tudi možno in celo bolj verjetno, da gre za ostanek besede man (švedsko man – mož). V tem primeru se je torej župan prvotno glasilo upman ali opman, nakar je postalo zupman ali župman in končno po redukciji oziroma asimilaciji glasov žup(m)an. Zanimivo je, da obstaja v norveščini beseda oppmann, ki pomeni razsodnik. Nemci pa so, kot znano, svoj čas prevajali slovenskega župana v Richter in takó ponekod po štajerskih vaseh še zdaj pravijo vaškemu županu tudi rihtar, kar je zadnji spomin na to, da so imeli župani tudi oblast razsojati v sporih.

Med besedami župan, občina in jopa oziroma (pri ženskah) jopca, literarno jopica, ni na prvi pogled nobene sličnosti in vendar sta obe besedi občina in jopa nastali iz iste besede opp ali iupa (zgoraj). Občina ni nič drugega kot opp-čina, tedaj besedica opp s končnico -čina, ki jo imamo še v mnogih drugih slovenskih besedah, npr. bolečina, ločina, globočina, pečina, tekočina, revščina, miloščina, pokorščina itd., ki pomenijo v glavnem kak snovni ali abstraktni pojem ali neko razsežnost. Beseda občina je torej tudi že prvotno pomenila ozemlje, nad katerim je imel oblast župan, in obe besedi sta verjetno nastali istočasno, le da sta se razvijali vsaka po svoje, tako da sta končno skoraj izgubili fonetični stik med seboj. Beseda jopa pa je prav tako nastala iz opp oziroma oppe ali iupa in je pomenila ter pomeni še danes čisto enostavno „gornje“ oblačilo. Slovenci so jo gotovo prinesli s seboj že iz svoje skandinavske pradomovine in je torej popolnoma naša, zato tembolj čudno, da se je knjižni jezik nekam ogiblje; morda zato, ker jo poznajo tudi nekateri drugi zahodni jeziki, toda ni dvoma, da so jo dobili vsi kot izposojenko iz pragermanskega ali točneje pranordijskega jezika, npr. stara francoščina, poleg mnogih drugih besed, seveda.

Slovenska beseda upor je v tesnem sorodstvu s švedsko besedo uppörd, ki pomeni isto in je sestavljena iz predloga upp (gor) in samostalnika börd (iz glagola börja – začeti). Uppörd in tudi upor (ker je mlajša in zato fonetično poenostavljena oblika besede uppörd z izgubo „odvečnih“ soglasnikov b in d ter s spremembo glasu ö v o) je torej pomenilo dobesedno „gor-začetek“, „vzdigniti se“. S predlogom upp je sestavljena tudi švedska beseda uppför, iz katere pride (seveda v njenem staronordijskem ali pranordijskem štadiju) slovenska beseda zoper, ki ima isti pomen. V slovenščini je torej dobila beseda uppför še glas z pred u, enako kot pri besedi zupan ali župan, f v zlogu -för pa je izpadel oziroma se je asimiliriral spredaj stoječemu dvojnemu p, medtem ko je ö postal o kot še v tolikih drugih besedah.

OB 50 - LETNICI PRVE UPRIZORITVE ŽUPANČIČEVE VERONIKE DESENIŠKE

TINE DEBELJAK

V mariborski reviji Prostor in čas za leto 1971 je dr. Joža Mahnič na str. 677 priobčil pod naslovom Zanimivosti iz Župančičeve zapuščine naslednje poročilo o „Krstni predstavi Veronike Deseniške“:

„Na splošno mislimo, da je Veronika Deseniška doživela premiero v šestovi režiji ter s Šaričevo, Rogozom, Marijo Vero in Levarjem v glavnih vlogah na takratni državni praznik 1. decembra 1924 v ljubljanskem Narodnem gledališču. Pesnikov sin arh. Marko me je opozoril, da je bila prva predstava tragedije pravzaprav že prej, čeprav so jo pripravili samo amaterji. Spominja se, da je vsa družina iz Zapric nad Kamnikom, kamor so hodili na oddih, neko poletno nedeljo odšla na prvo predstavo v Domžale.

Res sem v eni od črnih stilnih omar v predalih spodaj med trakovi od vencev z ljubljanske in celjske premiere odkril preganjen program, ki ga je gotovo imel v rokah pesnik med uprizoritvijo. Na njem med drugim beremo: «Kamniška podružnica Slovenske dijaške zveze bo igrala na praznik 15. avgusta 1924 ob pol 4 h pop. v Društvenem Domu v Domžalah tragedijo Veronika Deseniška. Spisal Oton Župančič.» Režiser se je skrtil za začetnico M., med igralci pa so bili razni študentje s kamniškega področja.“

Tako revija Prostor in čas.

Ko je lani 8. novembra 1973 umrl v Ljubljani sodnik Franci Lazar, mu je v njegov spomin napisal Ivan Redenšek v domžalskem Občinskem poročevalcu lep nekrolog, ki ga je ponatisnil v svoji kulturni kroniki slovenski dnevnik Ameriška domovina v Clevelandu pod naslovom Nekaj o pokojnem Francitu Lazarju in domžalski dramatik. Tu beremo: „Kmalu po prvi svetovni vojni je začel sodelovati pri dijaškem društvu Bistrica. Ob deseti obletnici tega društva leta 1923 je že postavil na oder Gogoljevega Revizorja, leto pozneje pa kot krstno uprizoritev na slovenskem odru Župančičevo tragedijo Veroniko Deseniško. Pesnik Oton Župančič je večkrat prišel na vaje in je bil zelo zadovoljen, da so ravno domžalski in kamniški dijaki ter študentje tako vzorno naštudirali njegovo delo. Lazar je Veroniko režiral pozneje še večkrat v raznih krajih, med drugimi tudi v Velikih Laščah in po vojni v Domžalah.“

Po tej priči bi bil krstno predstavo Veronike Deseniške režiral F. Lazar, ki da je skrit pod veliko črko „M“, kot priča ohranjeno vabilo.

Nimam pri roki tedanjih časopisov, da bi pogledal vanje, kako je poročevalstvo zabeležilo ta dogodek. Tudi nimam ilustriranega Slovenca, tedenske priloge dnevnika Slovenec iz takratnih let, kjer je bila obelodanjena fotografija igralcev Župančičeve tragedije l. 1924 na odru Prosvetnega doma v Domžalah.

Ista fotografija je bila objavljena tudi v jubilejni knjigi Na bregovih Bistrice, ki jo je izdalo kamniško dijaško počitniško društvo Bistrica ob svoji petindvajsetletnici. Uredila Jože Vombergar in Škofic France l. 1938. Založilo kamniško dijaško počitniško društvo Bistrica. V prvi prilogi tiskanih fotografij, interpolirani med str. 17 in 18, je slika igralcev Veronike Deseniške označene z letnico „1925“, kar je seveda napaka spričo avtentičnega vabila iz Župančičeve zapuščine in tudi tega, kar piše takoj nato kroničar (str. 21) v uvodu v knjigo:

„Predvsem je treba omeniti v letu 1924 uprizoritev Župančičeve Veronike Deseniške, ki je po vsej kulturni Sloveniji vzbudila pozornost. Pri vseh ljudeh je delavnost katoliških študentov kamniškega okraja in njihova stvariteljska moč žela polno priznanje. Saj je celo avtor Veronike Deseniške Oton Župančič sam dovolil študentom kamniškega okraja, da kot prvi vprizore njegovo najboljšo izvirno dramatsko delo, prihajal sam med nje in se zanimal za študij igre, ki je stopala po študentih prvič na oder. Z avtorjevo pomočjo in zanimanjem ter z njegovim zaupanjem je predvsem poudarjen ugled podružnice, ki ga je že takrat povsod uživala. Uspeh te prireditve je bil tako velik, da so še danes vsi člani ponosni na to krstno predstavo.“

S to knjigo mi je že bila pokazana smer, kjer bi se mogel kaj več informirati o tej krstni uprizoritvi klasičnega slovenskega pesniškega teksta. Pobaral sem urednika te spominske knjige pisatelja Jožeta Vombergarja, naj bi mi povedal kaj več o tej uprizoritvi, zlasti sedaj, ko je režiser Franci Lazar umrl. Pa mi je takoj odgovoril: „Saj ni bil Lazar režiser. Pozneje po vojni mogoče, tedaj pa ne. Tedaj je režiral krstno predstavo Miloš Stare, sedanji predsednik Narodnega odbora za Slovenijo v emigraciji, ki se je pač podpisal, kot praviš, samo z začetno črko krstnega imena Miloš. Stopi k njemu, on ti bo vedel še največ povedati o vsem, kar je s to pomembno petdesetletnico v zvezi.“

Poiskal sem Miloša Stareta v pisarni Svobodne Slovenije v Slovenski hiši, da mi kaj pove o krstni predstavi Veronike Deseniške pred pol stoletjem.

„Pred pol stoletjem? Kako čas hiti. Seveda, takrat sem bil še mladenič devetnajstih let, prav tiste mesece sem končal maturo. Zato so me toliko bolj navdušile počitnice.“

Vprašal sem ga, kako mu je prišla misel, da se študentje lotijo Župančičeve tragedije. Kako, da so segli tako visoko? So se čutili zadosti sposobne za takšno vrsto klasičnih dram? Pa še na ljudskem odru!

„Bili smo mladi,“ je začel. „Samozavestni. Impulzivni. Tedaj je izšla Župančičeva tragedija. V majhni knjižici. Prebral sem jo in mi je bila strašno všeč. In lepa! Da smo segli visoko? Na to nisem mislil. V Sardenkovi kongregaciji smo študentje radi segali po klasičnih

veledelih. V majhni dvorani v škofijskem dvorcu smo igrali Shakespeara: Macbetha, Sen kresne noči v Župančičevem prevodu, pa Gogoljevega Revizorja... In Veronika Deseniška je pela v blank verzih kot Shakespeare. Že to mi je je približalo in me nagnilo k misli na uprizoritev. Da sem bil redni gost gledališča kot študent, ti ne bom šele pripovedoval. Občudovali smo tedaj šestove režije. Naturalistična scena se je umaknila zavesam, scenerija samo tipičnim rekvizitom, zato je bilo mogoče dajati klasična dela tudi na manjših odrih in brez velikih stroškov, ki bi jih terjale naturalistične kulise. Ko smo potem razpravljali študentje v Bistrici, kaj bi igrali, sem nasvetoval Veroniko Deseniško. Nekdo me je tedaj opomnil: Pa nam bo dal Župančič dovoljenje? Na to nihče ni mislil prej. Delo je izšlo v knjigi, zakaj je ne bi igrali kar tako kot druge tekste? Toda Župančič je vendar v Kamniku. Na gradiču Zaprce uživa počitnice. Kaj ko bi stopili k njemu?

In tako smo trije zajahali kolesa in se odpeljali v Kamnik. Kdo smo bili, se danes ne spominjam več. Morda je eden bil res Vombergar. Nič nismo sporočili pesniku naprej. Zakaj neki, saj je na počitnicah, bo že imel čas, sprejeti nas kadarkoli. Ko smo se pripeljali pred gradič in zaprosili za vstop, je nas sprejel Župančič pri vratih, se pravi v velikem holu gradiča.

»Kaj bi radi? Kdo pa ste?«

Ko sem povedal, da smo prišli prosit dovoljenje za igranje Deseniške, je nas še enkrat vprašal: »Kdo pa ste?«

In začel sem razlagati, kaj je Bistrica: počitniško društvo kamniških študentov, odsek počitniškega društva Dijaške zveze; da igramo vsako leto igre; z velikim uspehom, da smo igrali Remčev Zakleti grad, Gogoljevega Revizorja itd. Z njim je bil neki gospod, ki smo ga poznali pod imenom Batog. To je bil pesnik Peterlin, brat pesnika Petruške, ruskega romarja, tudi sam pesnik, nekdanji zadrugar, sicer duhovnik, toda tedaj je bil v civilu. Pozneje sem zvedel, da je obesil duhovništvo na klin, bil pozneje profesor v Škofji Loki, toda ob koncu življenja je spet, kot so pravili, vstopil nazaj in umrl kot duhovnik. Ta je bil ob Župančiču. In z zanimanjem poslušal. Nato je rekel Župančič: »Da bi vi hoteli biti prvi? Še prej kot gledališče? Dobro.« Ni rekel, da daje dovoljenje z besedo, ampak že to, da je rekel „dobro“, je bilo dovoljenje. Ko pa je nato dodal: »Kadar boste že pripravljeni, me pokličite, da grem pogledat!«, je bilo jasno, da imamo dovoljenje in da se bo treba presneto pripraviti, ker bo krstna predstava izvirnega slovenskega dela in bo avtor sam pričujoč! Kakšna naloga in kakšna odgovornost! Končno nam lahko dovoljenje še vzame, če ne bo zadovoljen z vajo. Vse to je mogoče.

Začele so se vaje. Parkrat na teden. Zadnjih štirinajst dni vsak dan in ves dan. Že jutraj smo se privozili s kolesi v Prosvetni dom v Domžalah, potem smo pojedli nekaj malega – krompirjevo juho redno pri Müllerju in spet na delo. Ko smo tudi zbrali črne zavesa, ki smo jih iskali po vseh Domžalah in naslikali rekvizite (stebre) ter bili že precej pripravljeni, smo poklicali Župančiča. Prišel je, verno sledil poteku, sam popravil kakšno stvar, gesto ali poudarek, in potem obljubil, da bo prišel gledat z vso družino. Jaz samo to vem, da sem tisti dan, ko je prišel Župančič na vajo, od slabosti, trudnosti in nervoznosti za odrom „skup padel“, pa saj že dva dni nisem nič poštenega jedel, le kakšne čaje. Tako so potekale naše vaje. Župnik

Bernik je nas hodil obiskovat od časa do časa. »Pozdravljeni, fantje, pozdravljeni!« in spet hitel naprej. Verjel je v naš uspeh.

Na Marijin praznik 15. avgusta popoldan je bila premiera. Prišel je Župančič iz Zapere z vso družino. Dvorana je bila nabito polna. Igra je šla z vsem nečrtanim tekstom, kakor je bil v knjigi. Uspeh je bil velik. Ljudje navdušeni. Čestital sem z odra pesniku Župančiču, on pa se je zahvalil. Videti je bilo, da je bil zadovoljen. Tako se je izrazil tudi proti nam. Pogostili smo vso družino in jo odpravili v Kamnik. Fotografirali se nismo z njim, kar je bilo potem vsem žal. Tudi tedaj kot pozneje še ni bilo tako nasplošno v navadi fotografirati odprte prizore. Nič tega ni v arhivu. Šele pozneje smo se slikali igralci sami. To je tista slika, ki je bila v Ilustriranem Slovencu.¹³⁸

Glavni igralci te premiere so bili naslednji: Herman Celjski – Jože Bohine (pozneje zdravnik); Friderik II. – Franci Lazar (sodnik); Jelisava Frankopanka – Mici Meze; Žid Bonaventura – Miloš Stare (odvetnik); Deseniški gospod – Jože Vombergar (dramatik); njegova hči Veronika Deseniška – Rezka Pirnat: vitez Jošt Soteški – Janko Sicherl (učitelj); vitez Ivan Sevnčan – Tine Zajec (zdravnik, ustreljen od Nemcev); dvornici Brigita in Geta – Manca Stergarjeva in Anita Mezetova (poznejša operna pevka). Manjše vloge, tudi po več oseb, so predstavljali še Stanko Sicherl, Avgust Cerar (pozneje profesor in komponist), Janez Šarc (zdravnik), Konrad Stražar. To je bila torej prva zasedba Župančičeve Veronike Deseniške, v Prosvetnem domu v Domžalah.

K premieri je pesnikovo družino spremljal tudi pesnik Batog. Prišlo je z njim tudi več gostov iz Ljubljane. Če je bil med njimi prof. Koblar, se ne spominjata ne Stare ne Vombergar. Tudi ne vesta povedati, kakšen je bil publicistični odmev v dnevnikih. Le to ve povedati Stare iz poznejših let, ko je imel tesnejše stike z gledališčem, da so nekateri člani Narodnega gledališča, ki so bili tedaj pri premieri, rekli, da je Župančič za premiero v gledališču črtal nekaj prizorov „na podlagi izkušnje v Domžalah“.

Ta predstava v Narodnem gledališču je bila nato na državni praznik 1. decembra 1924. leta in je bila zasedena s tedaj najboljšimi močmi Narodnega gledališča. Hermana Celjskega je kreiral Levar, Friderika Rogoz, Jelisaveto Marija Vera in Veroniko Deseniško šaričeva, kot je omenil dr. Mahnič.

Kamniški dijaki iz društva Bistrica, ki jim gre prvenstvo, so igro v isti zasedbi ponovili še v Kamniku v Prosvetnem domu. Pozneje tudi po l. 1945, je tradicijo kamniških predstavljenj Veronike nadaljeval letos umrli sodnik Franci Lazar, član omenjene igralske skupine in veteran njene prve uprizoritve pred petdesetimi leti.

Jože Vombergar je napisal v dijaškem zborniku Na bregovih Bistrice (str. 174): „Kaj nam je bilo mar, če nismo imeli primerne prenočišča. Po prireditvi O. Župančiča Veronike Deseniške v Domžalah si je grof Herman poiskal prenočišče pod kozolcem in njegov zvesti sluga, dobri Gustelj, ga je stražil do ranega jutra.“